

A

CZISZTERCZI REND TÖRTÉNETE

MAGYARORSZÁGBAN

1142—1896.

IRTA

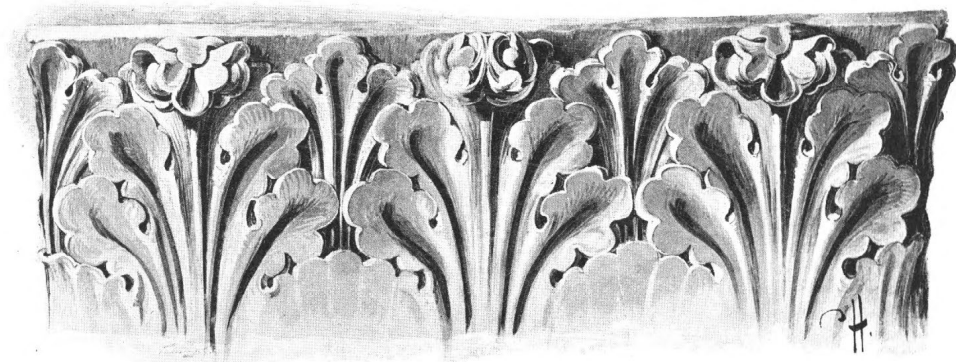
BÉKEFI REMIG DR.,

CZISZTERCZI ÁLDOZÓPAP, A REND TÖRTÉNETÍRÓJA S EGYETEMI MAGÁNTANÁR.

BUDAPEST,
HORNYÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA.

1896.

KÜLÖNLENYOMAT
A MAGYARORSZÁGI CZISZTERCZI REND
MILLÉNIUMI „EMLÉKKÖNYV“-ÉBŐL.

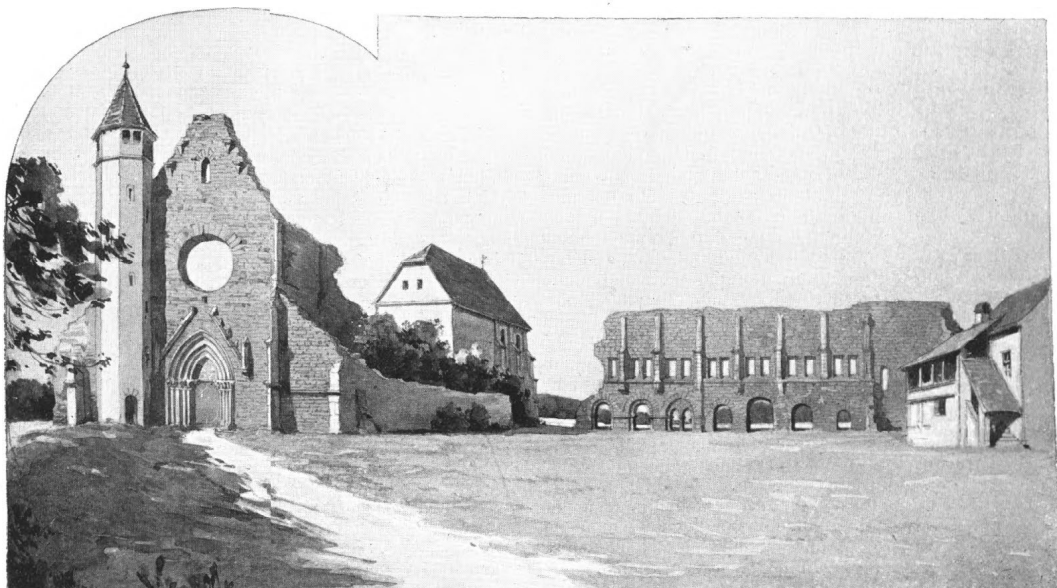

I. FEJEZET.

A CZISZTERCZI REND TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGBAN A TÖRÖK HÓDOLTSÁGIG.

(1142—1541.)

A kereszténység világtörténeti jelentősége. — A ciszterczi rend keletkezésének körülményei. — A ciszterczi rend létrejövése, megerősítése, szervezete és elterjedése. — A ciszterciek bejövetele hazánkba. — A magyarországi ciszterczi apátságok, perjelségek és apácakolostorok. — A ciszterciek a hazai művelődést szolgálják. — A kolostorokat újjászervezik; a hitéletet emelik; a hitet terjesztik; hitszónoklatokat tartanak; magoknak bécsi «studium generale»-jokon felsőbb képzettséget szereznek; a nemzetgazdaság és ipar terén mesterek; a szegényeket ellátják s kórházakat tartanak; a honvédelemben osztozkodnak; hiteles helyekként működnek; behozzák hazánkba a csúcsíves stílt. — Életük első másfél százada. — A pápai rezervációk kora. — Hazánk közállapota a XV. század első felében. — Hunyadi Mátyás és az egyház. — Az atyaapáti intézmény káros hatása. — Apátságaink Zsigmond király korában. — Hunyadi Mátyás a ciszterczi apátságokon segíteni akar. — A cisterciumi nagykáptalant kéri föl a reformmunkára. — A németországi rendi kolostorok nagy számmal küldik tagjaikat a magyarországi kolostorok újjászervezésére. — Ezen reformáló szerzetesek utazása s munkájuk eredménye.

A KERCI APÁTSÁG ROMJAI.

A

kereszténységgel az emberiség életében új kor kezdődik. Keletnek kard élére alapított birodalmi egymást nyelték el; Görögország klasszikus világnézete nem hordozta magában a fenmaradás biztosítékait; a római birodalom világhatalmának erkölcsi gyöngeség szegte nyakát. A pogány világ eszmeköre már nem boldogította az embereket, új irányelvekre volt szükség.

A kereszténység munkája Róma világbirodalmának határain belül indul meg és romjain folytatódik. A nyers germán népek, Rómának ezen nem reménylett örökösei, a társadalmi fejlődés kezdő fokán állanak. Kiművelésökre az egyház vállalkozik.

A nemes munka oroszlánrésze Szent Benedek fainak jut dicső feladatul. A hitnek e jeles apostolai a vallás eszméit terjesztik s az erkölcsi élet útjait kijelelik; a népeket keresztvívvel öntik le és állandó lakásra szoktatják; a társadalmi életet fejlesztik és segítkeznek az állammá szervezkedés munkájánál. A Karolingok birodalmának épületében sok részlet az ő kezök műve.¹

Nagy Károly halála után nemsokára birodalma is darabokra törik. Politikai zavarok a szép kezdetet megakasztják s társadalmi hanyatlást szülnek. A visszaesés minden téren észlelhető. S miként a levegő a tudónek legkisebb sejtjét is megkeresi és áthatja: úgy a korszellem is még a kolostorok hatalmas falain is áttörte magát. Négy-öt század alatt nagy változás esik Szent Benedek rendjében. A clugnyiek az ősi szigorhoz akarnak visszatérni. Ők dobják ki az életbe a jelszót: reform. E pillanattal az átalakítás munkája az egész vonalon megindul. A pápák a római székről hirdetik a társadalom újjászervezésének szükségességét; egyszerű szerzetesek meg saját otthonuk szemléletére telnek el egy jobb jövő vágyával.

Az eszméknek így irányú mozgalma hozta létre a *csiszterci rendet*.

¹ Kobler: Katholisches Leben im Mittelalter. IV. 30—51. l.

Burgundban, a Leignes folyó jobb oldalán emelkedett Molesme, a benedekrendűek apátsága. A kolostorban nagy mozgalom keletkezik. A rendtagok egy része úszik az árral, szabadabb élet után eseng; a többiek konzervatívek, a régi szigorhoz ragaszkodnak. Ezek élén Róbert, az apát áll, Alberik perjellel és Harding Istvánnal. A dolog végre is törésre kerül. Róbert huszonegyed magával elhagyja Molesmet s új otthont keres.

A kis karaván a «Sans-fonds» (Feneketlen) folyó völgyén Cisterciumba (Cîteaux) érkezik s a földesúr engedelmével letelepszik. Ezen hely a burgundi hercegségben, a chalonsi püspöki megyében, Dijontól nem messze esik. Erdős, csalis, bokros vidék, sűrű náddal és sással.¹

Az új telepesek erősen hozzálátnak a dologhoz. Kolostoruk és kápolnájok — egy kis faalkotmány — hamarosan megkészül. 1098-ban, márczius 21-ikén, Szent Benedek napján, a Boldogságos Szűz tiszteletére föl is avatják. Ezután testületüket szervezik, Róbertot apátjokká választják.

A cziszterczi rend születéséve tehát: 1098; alapítója pedig Szent Róbert.

Róbertot Cistercium apáti székében Alberik váltja föl. Nevét azon ténnyel örököltette meg, hogy kérésére II. Pascal pápa a cisterciumi apátságot, s így a cziszterczi rendet 1100-ban ápril 18-ikán megerősítette.²

Cistercium harmadik apátja az angol származású Harding István. Az ő kormánya alatt lép a rendbe Szent Bernát; keletkezik a négy legrégebb apátság: Firmitas (La Ferté), Pontiniacum (Pontigny), Clara-Vallis (Clairvaux) és Morimundus (Morimond); s születik meg a rendi alkotmány, a «Charta Charitatis».

István apát gondolkozó fő, gazdag jogbölcseleti ismeretek birtokosa. Tisztában van a szerzetes intézmény szellemével és szervezetével. Tudja, hogy a benedekrendűeknél egyik apátság a másiktól teljesen független; s így mindegyik apát egy-egy külön egyeduralkodó (monarcha).

Ezen rendszer mellett az egyes apátságok jóléte s virágzása teljesen az apáttól függ. Maga a szervezet nem segíthet magán, hacsak apátjától meg nem szabadul.³

A benedekrendű apátságok túlhajtott önállósága a clugnyieket az ellenkező végletbe sodorta. Náluk a sok önálló apátság helyett egy szigorúan összpontosított s korlátlan egyeduralom (absolut monarchia) keletkezik. Az egész rend élén a clugnyi apát áll. Kivüle négy helyen ugyan van még apát, de ezeket is csak a történeti fejlődés kedvéért tartották meg; a többi kolostorokban azonban csak perjelek hajtják végre a clugnyi apát rendeleteit.

A clugnyieknél tehát az egész rend sorsa egy emberen fordul meg. S mivel eszméit s irányzatát mindegyik apát igyekszik megtestesíteni: egyöntetű és fokozatos fejlődésről szó sem lehet.

Harding Istvánnak sem a benedekrendűek, sem a clugnyiek szervezete nem volt inyére. A kettő között középutat keres s oly alkotmányt hoz létre, melyben az egyeduralmi (monarchicus), népfölségi (democraticus) és arisztokratikus elem természetes arányokban olvad össze.

E szerint a cziszterczi rend összes apátságainak feje: Cistercium (Cîteaux) apátja. Utána a négy legrégebb apátság — Firmitas, Pontiniacum, Clara-Vallis és Morimundus — apátja következik. A többi apátság — akár közvetlenül, akár közvetve — ezen ötből települ. A telepítő apátság fejének czime: *atyaaapát* (pater abbas); a települő apátságot meg *fiókapátságnak* nevezik (abbatia filialis). Ezen szervezet mindegyik apátságnak önállóságot biztosított saját

¹ Mauniquer: Annales Cistercienses T. I. p. 5. (Német nyelvű kiadás, — a latin nem állt rendelkezésemre).

² Henriquez: Regula, constitutiones et privilegia ordinis Cisterciensis, p. 51–52. — Holstein: Codex regu-

larum monasticarum. T. II. p. 389–390. — Békési R.: A pilisi apátság tört. I. k. 306–307.

³ Dalgairns: Der heil. Stephan Harding S. 32–33 és 185.

jogkörén belül; mindegyiket alárendeltjévé tette az atyaapátnak s fölérendeltjévé a fiókapátságának, ha ugyan hozott létre ilyet. Szóval Cistercium egy hatalmas törzs, melynek négy főága: Firmitas, Pontiniacum, Clara-Vallis és Morimundus, — oldalhajtásai meg a többi rendi kolostorok.

A ciszterczi kolostorok Európa országaiban bámulatos gyorsasággal szaporodtak. A kor-szellem szülte őket, szükség volt rájuk; rohamos terjeszkedésök tehát érthető. De befo-lyással volt erre Szent Bernát is. Midőn ő Vilmos aquitaniai herceget megtéríti; II. Lothárt a Hohenstaufokkal megbékélteti; az itáliai köztársaságoknak békét szerez s VII. Lajos francia király és Theobald champagnei gróf surlódó érdekeit kisimítja; Abaelard Pétert és Bresciai Arnoldot tollával lefegyverzi; szigorú logikájával Porreói Gilbert meggyőződését helyes irányba tereli; a misztikus hittudományt megalapítja; hatalmas ékesszólásával Európát a második keresztes hadjáratra bírja s a pápai trónt Leo Péter, vagyis II. Anaklet ellenpápával szemben II. Incze pápának biztosítja:¹ kis rendi családjának is Európaszerte hirt, nevet szerez.

A nyugati művelődés árama elhozta a ciszterczieket hazánkba is. Szent Bernát még életben van, midőn a ciszterczi szerzetesek Magyarország határait átlélik.

Hazánk nyugati szomszédságában, a ma is meglevő Heiligen-Kreuzon, Babenbergi Lipót, Ausztria ura, 1136-ban alapít ciszterczi apátságot.² A kis telep gyors virágzásnak indul. Annyira benépesedik, hogy lakóinak még a vékony élelemre is alig jut.

II. Béla királyunk értesül a viszonyokról. Szeretne egy rajt országába telepíteni.³ IV. Lipót azonban nem szívesen látná új vendégeinek megfogyatkozását. Eredeti adományát tehát újjal gyarapítja. Így útját is vágja a kitelepülésnek, de csak rövid időre. Mert pár év múlva épen Heiligen-Kreuzból érkeznek hozzánk az első ciszterczi gyarmatosok.

A tizenhárom főből álló kis csapat *Czikádon*, a mai *Báttaszéken* (Tolna várm.) és nem Czikón — mint azelőtt hitték — száll meg⁴ s terem magának otthont 1142-ben.⁵ Az apátság alapítójául magát a királyt, II. Gézát tekintjük.⁶

Erre vagy negyven éves szünet következik. A külpolitikai helyzet és a belső megoszlás nem kecsegtető a békés szerzetesekre. III. Béla kormánya azonban ezen a téren is forduló-pontot jelez.

A béke és nyugalom évei a művelődés szolgálatába szegődtek. Megnyitak ismét a csatornák, melyeken a külföld vívmányai hazánkba jutottak. A kifejlett Mária-tisztelet a magyar nemzet részéről rokonszenvet előlegez Mária rendje fiainak, a ciszterczieknek. A rend jó hírneve általános bizalmat kelt. III. Béla királyunk figyelme rája irányul.

A világos fejű és gazdag tapasztalású király jól ismerte népét és országát. Szomorúan vette észre, hogy a nemzet félszázad alatt keveset haladt. Láta, hogy a nemzet erkölcsé nem igen szelidült; az ország benépesült része éjszakon még alig terjed tovább a honfoglalás korabeli vonalnál; az időközben beköltözött rokonnépek még nem olvadtak be a nemzet-testbe; az ország belsejében még sok a gazdátlan föld, melynek egy részét ős erdő, másikat víztenger borítja. A művelődés régi tényezői helyébe, vagy pótlása végett új erőkre volt szükség.

Ily feladat megoldására a cisztercziek hivatott erőknek ígérkeztek. III. Béla királyunk is fölismeri bennök embereit. Gondolkodni kezd, hogyan mehetne végbe legczélserűbben a betelepítés. Németországgal nem akar kezdeni; hiszen ismeretes volt előtte, hogy a német császárok Magyarország önállóságának soha sem voltak barátjai. S így méltán gondolhatta,

¹ Békéfi R.: A pilisi apátság története. I. k. 23—24. l.

² Xenia Bernardina. Pars III. Beiträge zur Geschichte der Cist. Stifte. S. 54.

³ Brunner: Ein Cistercienser Buch. S. 55.

⁴ Békéfi R.: A czikádori apátság története. 5—27. l.

⁵ Ugyanaz: U. o. 28. l.

⁶ Ugyanaz: U. o. 28—29. l.

hogy az esetleg Németországból települő cziszterczi kolostorok alárendelt viszonya az atya-apátsághoz még valamelyik német császár szemében jogcím lenne a magyarországi ügyekbe avatkozásra. De meg III. Béla nagyszabású tervet forgatott fejében. Nem egy kolostor, hanem több apátság szervezésére gondolt. Úgy vélte tehát, — és helyesen — legcélzszerűbb lesz a rendi középponttal, Cisterciummal, tárgyalni.

Elhatározása nem is lett eredménytelen. A kérdés oly hamar megérett, hogy 1179-ben¹ már megalapíthatta az apátságot *Egresen*, Torontál vármegyében, a Maros partján, Csanádtól keletre mintegy két órányira.² Ez Pontiniacumból települt. Rá három évre, 1182-ben³ pedig megalapítja a *bakonyi*, vagyis a *zirczi* apátságot (Veszprém vm.), mely első lakóit Clara-Vallisból nyerte. Ez az oka, hogy a bakonyi, vagyis zirczi apátságot másként «*Nova Clara-vallis*»-nak is nevezték. Az alapítás évét nem czáfolja meg azon kő sem, mely a régi zirczi templomból maradt meg s a mai egyház éjszaki falában látható. Rajta ily felirást olvasunk: «In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti hoc altare fundatum est f. Aimerico rege».⁴ Ezen sorok csak annyit jelentenek, hogy a templom Imre király idejében kezdett épülni. Az alapítás azonban megvolt előbb; sőt ideiglenes lakóházat és kápolnát fából bizonyára mindjárt az első megszállás után készítettek, a mint ez a czisztercieknek rendes szokásuk volt.

Ezzel természetesen elesik azon szokásos magyarázat is, mely az 1182-iki alapítást a főntebbi felírás tartalmával úgy akarja összeegyeztetni, hogy a kolostor eredeti helyének megváltoztatását teszi Imre király idejére. Ily mesterséges föltevésre azonban sem szükség, sem kellő jogcím nincs.

Az új kolostorok szervezése, a rendtagok jogviszonyainak megállapítása és a jövő alapítás terveinek és tényeinek megbeszélése előszóbeli érintkezést követelt. Nem tudni, vajjon III. Béla kívánságára, — a mi hihető — vagy saját jószántukból tették-e: de tény, hogy Péter cisterciumi főapát, Ubcellus párizsi apát, Vilmos cisterciumi perjel, Péter és Servius cisterciumi rendtagok, 1183-ban, III. Béla király udvarába jöttek.

Látogatásuk eredményét maga III. Béla király közli velünk, midőn 1183-iki oklevelében elmondja, hogy a cisterciumi főapát kérése alapján így rendelkezett: A magyarországi cziszterczi kolostorok, melyek már eddig léteznek, vagy a jövőben keletkeznek, mindazon szabadságot élvezhetik, a melynek a rend Franciaországban birtokosa; továbbá az ismeretes rendtagok s az ő révökön az ismeretlenek is, szolgálattelvőikkel együtt, egyik kolostorból a másikba utazhatnak, ha a közbiztossági viszonyok megengedik.⁵

A dolog természetéből következik, s így biztosra vehetjük, hogy III. Béla a cziszterczi rendnek első kormányfőfiával a jövő teendőkről is tanácskozott. Kétségkívül szóba jött, akar-e a magyar király új kolostorokat alapítani, s adhat-e a rend ezek részére tagokat?

A közel jövő tényei teljesen igazolják ezen állítást. Hiszen *Szent-Gotthárdon* (Vas vm.) 1184-ben,⁶ *Pilisén* (Pilis vm.) 1184. máj. 27-ikén,⁷ *Pásztón* (Heves vm.) 1190-ben⁸ maga III. Béla király alapít apátságot. Mind a három francia rendtagokból népesül be s a claravallisi ágnek hajtása. Szent-Gotthárd «*Trium Fontium*»-ból,⁹ Pilis «*Accey*»-ből, Pásztó meg «*Pilis*»-ről települ.¹⁰

¹ Janauschek Lipót: *Originum Cisterciensium*. Tom. I. 177.

² Novák Lajos: Az egresi cisterci apátság története. 8. l.

³ Janauschek: *Originum Cisterciensium*. T. I. 181. — Manrique: *Annales Cistercienses*. T. IV. p. 202.

⁴ Az Atya, Fiú és Szent Lélek nevében ezen oltárt Imre király alapította.

⁵ Fejér: *Codex Dipl.* Tom. II. p. 202.

⁶ Janauschek: *Orig. Cist.* p. 183.

⁷ Békefi R.: A pilisi apátság tört. I. 124—126. l.

⁸ Békefi R.: A pilisi apáts. tört. Oklevéltár I. 470. l. —

Janauschek: *Originum Cist.* I. 192—193.

⁹ Janauschek: *Orig. Cist.* I. 183.

¹⁰ Békefi R.: A pilisi apáts. tört. I. 125, 470. l.

III. Béla király ez időtájt már mint ember is közeledett Franciaországhoz. Első felesége, Ágnes (Anna), ekkor már nem élt.¹ A mint új házasságra gondol, figyelme VII. Lajos francia király leányán, Margiton, akad meg. Ez vele majdnem egy időben jutott özvegységre; hiszen férjét, II. Henrik angol királynak ugyanily nevű fiát, 1183-ban vesztette el. Kérőként több követség is megfordul Franciaországban, mert nem ment oly könnyen a királyleány kezének megszerzése.

II. Fülöp francia király csak híréből ismeri a magyar királyt. Mielőtt testvére férjhezmenésébe beleegyeznék, tudni akarja, mi is a jövődelme a magyar királynak? Ebből azután — gondolta magában — majd hatalmát is megismeri.

A királyi jövődelmek összeírása meg is történt, — történetírásunknak ma is becses adata. A francia udvarban nagy hatása lett. Látták, hogy a magyar király Európa keletén tekintélyes uralkodó. III. Béla nőül kapta Margitot (1186).

E pillanatban hazánk egészen Franciaország közelébe jutott. Az egymással idegalkatban is rokon magyar és francia nemzet érintkezése gyakoribb és bensőbb lön. Honfiaink sűrűn ellátogatnak Párizsba, honnét koruk műveltségének színvonalán kerülnek haza. A közeledést fentartották, sőt fejlesztették a ciszterczi kolostorok, melyek a franciaországi atyaapátságokkal és a rendi középponttal, Cisterciummal, állandóan közlekedtek.

Királyaink ezóta nem is telepítenek hozzánk ciszterczieket máshonnét, csak francia földről. *Borsmonostor*, más néven *Máriahegy*, vagy *Kedhely* (Sopron vm.) az osztrák *Heiligen-Kreuzból* kapja ugyan szerzetesait, de ezen apátságnak nem királyi bőkezűség, hanem Domokos nádor adott létet 1194-ben.²

A királyi atya rokonszenvét a cisztercziek iránt fiai is örökölték. Imre és II. Endre kormánya alatt szintén keletkeznek apátságok.

Kerz az Olt balpartján, Fogaras vármegyében, Szebentől hat órányira, 1202-ben jö létre királyi bőkezűségből, Zsigmond király nyilatkozata szerint. Alapítójául tehát Imre királyt tekinthetjük. Atyaapátsága: Egres.³

Brassóban a Katalin-kápolnában a kerzci cisztercziek végezték az isteni tiszteletet.⁴ Közülök tehát néhány Brassóban lakott.

Tapolcza (Toplicza, Topuszkó) a régi Horvátországban, a Kulpa és Unna között, a zágrábi egyházmegyében. Alapítója II. Endre 1205-ben. Első lakói egyenesen Claravallisból jönnek.⁵

Szent Kereszt a régi Szlavóniában, Zengg közelében, a zenggi egyházmegyében. Alapítás éve 1214. Fiókapátsága az egresinek.⁶

A Szent Margitról nevezett *pornói* apátságot (Vas vm.) Mycha főúr alapítja⁷ 1219-ben. Atyaapátsága: Szent Gotthárd.⁸

A *schavnik*i, vagy *szepesti* apátság a Hernád folyó mellett, Szepes vármegyében. 1223-ban hihetőleg Kálmán herczeg, II. Endre fia, alapítja. A családfán a morimundi ág hajtásai között látjuk.⁹

Bélaháromkúton, másként *Apátfalván* (Trium Fontium de Beel Cumanorum) Borsod vármegyében Kilit egri püspök és káptalana 1232-ben hoz létre apátságot.¹⁰ Az első rendtagok Pilisről mennek.¹¹

¹ Wertner Mór: Az Árpádok családi története. 361. l.

² Wenzel: Árpádkori Új Okmánytár. XI. k. 57—58. l.

³ Janauschek: Originum Cisterciensium. I. 208. — Reissenberger: Die Kerzer Abtei. 7—8.

⁴ Reissenberger: Die Kerzer Abtei. 22.

⁵ Tkalčić: Monumenta Historica episcopatus Zagrabienensis. I. 17, 25.

⁶ Janauschek: Originum Cist. I. 220.

⁷ Fejér: Cod. Dipl. T. III., V. I. 329.

⁸ Janauschek: Orig. Cist. I. 223.

⁹ Ugyanaz: U. o. I. 226.

¹⁰ Ipolyi: A kunok bélaháromkúti, másként apátfalvi apátsága. (Kisebb munkái. IV. 295, 305, 313—314.)

¹¹ Békefi: A pilisi apáts. tört. I. 241.

Ugyanezen évben alapítja II. Endre király a *posegai tisztesvölgyi* (Vallis Honesta de Posega) apátságot Posega vármegyében a pécsi egyházmegye területén. Telepítése a zirczi apátságból történik.¹ Előfordul több ízben *«gothói»* apátság néven is.²

A *bélaakúti*, más néven *pétervárad*i apátságot IV. Béla király alapítja 1235-ben a Szerémségben. A rendtagokat egyenesen Franciaországból, a «trium fontium»-i apátságból telepíti bele. A híres adománylevelet, melyben édes anyja gyilkosának, Petur (Péter) bánnak birtokait javarészen az apátság kezére adja, csak két évvel később állítja ki.³

A *Szent Jakabról nevezett szávaszigeti*, vagy *szent-egyed-szigeti* kolostort Zágráb mellett, Péter zágrábi főesperes alapítja 1255-ben. Hihetőleg Tapolczáról települt. Először csak perjelség volt; apátságra 1274-ben emelkedett. 1307 és 1315 között a rendtagok Zágrába költözködtek át; s ekkor kolostorukba rendi apácák telepedtek. Ezóta az apátságnak *zágrábi* vagy *zágrábmezei* a neve.⁴

Az *Ábrahám* nevű apátság alapítója 1263-ban⁵ Moys, Béla herczeg tárnokmestere s varasdi és somogyi ispán, és testvére Sándor. Az első konvent Pilisről kerül ki. Janauscheck Bodrog vármegyébe helyezi;⁶ én azonban — birtokai után ítélve⁷ — Tolna vármegyében látom.

Kapronczán, Sáros vármegyében, hihetőleg csak perjelség volt. Myskovszky Viktor ugyan apátságról beszél; de nincs adat, mely ezen állítást támogatná. Ezen konvent tagjai közül többen *Bártfán* laktak és a Szent Egyed templom gondjaira volt bízva. Hogy a kapronczai kolostort ki és mikor alapította, s hogy a rendtagok Bártfán mikor szálltak meg, nem tudjuk. 1247-ben azonban már javában szerepelnek.⁸

Esztergomban is volt a czisztercieknek kolostora, és pedig hihetőleg szintén csak perjelség. Czinár,⁹ sőt még a jeles Janauscheck sem ismerték el létezését;¹⁰ pedig okiratos bizonyítékunk van, hogy 1291-ben még fennállt.¹¹ Közönségesen «esztergommezei» (De campo Strigoniensi) néven ismeretes.

Forrásaink *Szent István királyról* (De Sancto rege Stephano) címzett cziszterczi apátságról is emlékeznek.¹² Alapítása idejét és színhelyét nem ismerjük.

A heiligenkreuziaknak 1400 körül *Budán* volt templomuk és kolostoruk.¹³ Élén bizonyára perjel állt.

Nem egészen biztos, de valószínű, hogy nálunk a rendnek *Paradicsom-völgy* nevű kolostora is létezett. Színhelyéről, alapítása idejéről s életfolyásáról mit sem tudunk. Emlékét csak azon adat őrzi, hogy Jakab *paradicsomvölgyi* szerzetes Bécsben 1526-ban aláírja azon kötelezőt, melyet György pilisi szerzetes állít ki. A dolog természete kizárja, hogy a spanyolországi Paradicsomvölgyre gondoljunk.¹⁴

Hazánkban oly kolostorokkal és apátságokkal is találkozunk, melyek eredetileg a benedekrendűeké voltak s csak reformálás céljából jutottak a cziszterciek kezére. Ilyen volt:

Telki, a régi Pilis vármegyében. III. Honor pápa, mivel az apátság alapítója, Micha bán, 1224-ben maga kéri, az osztrák heiligenkreuzi apátnak adta át újjászervezés végett.¹⁵ Fél század

¹ Janauscheck: Orig. Cist. I. 235.

² M. orsz. ltár: Dl. 15.451, 15.490, 33.790, 34.222. sz. a.

³ Ugyanott: Dl. 216. sz. a.

⁴ Janauscheck: Orig. Cist. I. 259—260.

⁵ Fejér: Cod. Dipl. T. V. Vol. I. 263.

⁶ Janauscheck: Orig. Cist. T. I. 257.

⁷ Fejér: Cod. Dipl. T. V. 86, 261.

⁸ Myskovszky Viktor: Adalék az egykori bártfai cziszterczi apátság történetéhez. (Magyarországi régészeti Emlékek IV. köt. I. Rész. 1—3. l.)

⁹ Fuxhoffer-Czinár: Monasteriologia II. 88.

¹⁰ Janauscheck: Orig. Cist. I. 255.

¹¹ Knausz: Monumenta Eccl. Strig. T. II. 307. — Századok 1870. 608.

¹² Az 1510-iki nagykáptalanon jelen volt hazánkból «abbas de Sancto rege». 1512-ben meg «de Hungaria de Sancto Rege Stephano» (A lucerni kódexben a megfelelő évnél).

¹³ Az osztrák cziszterciek heiligenkreuzi levéltárában: Rubr. 48. fasc. XI. nr. 6.

¹⁴ Az osztrák heiligenkreuzi könyvtár 226. sz. kódexe. — Békefi R.: A pilisi apátság tört. I. 275—276.

¹⁵ Fejér: Cod. Dipl. T. III. Vol. I. 450.

mulva ismét mint benedekrendi apátság szerepel. S épen ezért nem lehet egy és ugyanaz a Szent István királyról nevezett apátsággal, mint némelyek azon okból sejtik, mert a telkii apátság is Szent István királyról kapta címét.¹

Ercsi, Fehér vármegyében. Először a benedekrendűek, a tatárjárás után pedig a karthauziak otthona volt. De ezen utóbbiak kezében annyira hanyatlott, hogy Báncza István, esztergomi biboros érsek, helyökbé a toplinei apátságból czisztercieket telepített. Az átalakításhoz IV. Incze pápa 1253. január 18-án adja beleegyezését.² Mint apátság még a XV. században is fönnáll.³

A siklői Szent Háromság apátság Baranya vármegyében, Siklós közelében. Emlékét Trinitás pusztá még ma is őrzi. Eredetileg a benedekrendűeké. 1303-ban azonban Siklói Miklós ispán fia, Péter mester, az osztrák heiligenkreuzi apátságnak adja, hogy a rend tagjaival népesítse be és szervezze újjá.⁴

Néhány cziszterczi *apácza*kolostorral is találkozunk hazánkban.

A pozsonyi kolostort, mely a városon kívül terült el, a cisterciumi nagykáptalan 1235-ben kebelezi a rendbe.⁵ 1297-ben már klarisszák telepednek bele.⁶

A veszprémi híres apácza kolostort IV. Béla idejében cziszterczi apácák lakják⁷ s még egy század mulva (1342) is itt látjuk őket.⁸

Brassóban a Katalin-kápolna mellett jámbor nők házat építettek s ebben a cziszterciek szabályai szerint közös életet folytattak még 1406-ban is.⁹

A Szent Jakabról nevezett szávaszigeti vagy *szent-egyed-szigeti* kolostorban a szerzeteseket 1307—1315 között cziszterczi apácák váltják föl.¹⁰

Hiteles adatok több apátság vagy kolostor létezéséről nem szólnak. De nem lehetetlen, hogy levéltáraink a jövőben új nevet is vetnek felszínre.

A cziszterciekre nemzetünk művelődése terén szép feladat várakozott.

A szerzetes kolostorokat zilált viszonyok között találják. Új szellemet és irányt hoznak magokkal. Jó példájokkal hatnak; s ha ennek ereje elégtelen, tényleg kezökbe veszik az újjászervezés munkáját, mihelyt alkalmuk nyílik. Telki, Ercsi és a siklői Szent Háromság apátság sorsa igazolja ezen irányú működéseket. A benedekrendűeket még a káptalantartás módjára is megoktatják.¹¹ Mindegyik kolostor egy-egy kis állam, határozott szervezettel és megszabott czéllal. Az apát, perjel és alperjel vezetése alatt a sekrestyés, az énekmester, a betegápoló, a gazda, az asztalterítő, a vendégfogadó, a kapus és ruhatáros egy-egy tényezője a rendcsalád életének.

Az ima, elmélkedés, az élvezetről lemondás, vagyis a lelki és erkölcsi élet művelése elsőrangú czéljok. Midőn erre törekesznek, nemzetünk fejlődésére kiváló erővel hatnak. A nyers, bárdolatlan elemet, mely körükben keres otthont, az erény eszközeivel szelidítik. Azokat meg, a kik távolról figyelik életüket, jó példával nyerik meg a tökéletesedés ügyének.

Lelkészkedniök kezdetben nem szabad;¹² az ősi szigor enyhültével azonban ezen dologban is változás esik, hiszen a hívek lelki életét szolgálják. IX. Bonifác 1400. decz.

¹ Wenzel: Árpád-kori Új Okm. XII. 205.

² Theiner: Monumenta Hist. Hung. I. 216.

³ Monumenta Vatic. Ser. I. Tom. IV. 294.

⁴ Heimb: Notitia Historica de ortu et progressu abbatiae ad. S. Gotthardum. 166—167.

⁵ Statuta Capit. Gen. Ord. Cist. a. 1235 (Martene et Durand: Thesaurus novus Anecdotorum T. IV. 1362). A szövegben ugyan «Proerbrorc» van; de ez bizonyára Pozsonynak a német neve: «Pressburg» akar lenni. A mint tényleg a lucerni kódexben már «Proesborc» olvasható.

⁶ Fejér: Cod. Dipl. Tom. VI. Vol. II. 65, 68.

⁷ Fejér: Cod. Dipl. Tom. VII. Vol. I. 362.

⁸ Fejér: Cod. Dipl. Tom. VIII. Vol. IV. 580—581.

⁹ Reissenberger: Die Kerzer Abtei. 22.

¹⁰ Janauschek: Originum Cist. Tom. I. 259—260.

¹¹ Az osztrák heiligenkreuzi levéltárban: Rubric. 47. fasc. 32. num. 4.

¹² Statuta Capitul. Gener. ann. 1215. num. 20; a. 1234. num. 1.

16-án bucsút enged azon hívek részére, a kik a cziszterciek ercsii egyházában úrnapior vallásos áhitatukat elvégzik és alamizsnálkodnak. Az apátnak pedig meghagyja, hogy négy napon át hat fölszentelt rendtagot rendeljen ki a hívek gyónásának meghallgatására.¹

Hitszónoklatot kezdetben csak a püspök vagy a nagykáptalan megbízásából tarthattak;² később azonban rendes foglalkozásukká lön. Egyesek kiváló szónok hírébe jutnak. A reuni (Stájerorsz.) apát 1400 körül dicsérőleg ír egy heiligenkreuzi cziszterczihez, a ki jeles szónoklataival a híveket a rend budai templomába édesgette.³

De gondoskodott is a rend, hogy képzett tagokkal rendelkezék. Már a belépésnél szigorúan megválogatja embereit. A ki tanultság dolgában nem üti meg a mértéket, nem léphet a szerzetes tagok sorába. Magasabb kiképzés céljából megengedik, hogy a rendtagok Párizsban végezzék tanulmányaikat. 1245-ben már előírja a nagykáptalan, hogy minden provincziának legyen egy hittudományi intézete.⁴ A legjelesebb rendi főiskolák (studium generale) a párizsi, tolosai, magna-vallisi és a bécsi. A hazai rendtagok Párizsban is megfordultak.⁵ Sőt másként nem is cselekedhettek, mert a nagykáptalan XII. Benedek pápa rendelete alapján kimondotta, hogy negyven szerzetes (monachus) után mindegyik apátság kettőt, tizennyolcz után meg egyet küldjön a párizsi kollegiumba.⁶ A legtöbbben azonban mégis Bécsben végeztek; mert Ausztria, Bajorország, Frankónia, Stájerország, Karinthia, Krajna, Morva-, Lengyel- és Magyarország rendi kolostorai a bécsi «studium generale»-ba küldték tagjaikat. Ennek atyaapátja és kormányzója (gubernator) az osztrák heiligenkreuzi apát volt. Az 1411-iki nagykáptalan meg is hagyja neki, hogy az egyes apátságoktól annyi rendtagnak főiskolára küldését követelje meg, a mennyire őket a rendi szabályzatok kötelezik. S ha másként nem menne a dolog, még az egyházi cenzurát is alkalmazhatja ellenök.⁷

Lénárd, borsmonostori apát, kedvet érez magában a tudományok iránt. S minthogy ismeretei pótlására főiskola látogatását véli szükségesnek, kérelmével a nagykáptalanhoz fordul. Ez megadja beleegyezését, hogy Lénárd apát öt évig a rendnek bécsi «studium generale»-ján folytassa tanulmányait; de köteletségévé teszi, hogy ezen idő alatt apátságának szellemi és anyagi ügyeit is vezesse.⁸

Ily úton a rend kiváló erőkre tett szert. A magyarországi cziszterciek jó hírnevének fénycs bizonyítéka III. Honor pápának 1221-iki levele. Ebben az esztergomi és kalocsai érseket arra szólítja, küldjenek hozzá két-három vagy négy megbízható és tudományos szerzetest, de ha lehet, mégis cziszterczit, kiket a pogány népek megtérítésére akar kiküldeni.⁹

Hittérítő minőségben azonban nemcsak külföldön, hanem itthon is működtek. A XII. században a keletről betelepült népek jó része még pogány vallásban élt. Ezek körében széles tér nyílt előttök. S tényleg látjuk is, hogy egyes apátságok épen a pogány lakosság körében emelkednek. Pásztó a Mátra aljában, Bélháromkút (Apátfalva) meg a Bélkő tövében kúnfajta népek között keletkezik. Emez még nevében — «a kúnok bélháromkúti apátsága» — is elárulja, mily ok hozta létre.

¹ Monumenta Vatic. Ser. I. Tom. IV. p. 294.

² Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1212. nr. 12.

³ Inter antiquas litteras scio me etiam legisse aliquas a Runensi abbate alicui Sanctae Crucis professo circa annum 1400 Budae existenti prescriptas sub verisimilibus verbis.

Inaudivimus, quod Budae in aula vestra magnum affluxum habeatis populi propter specialem vestrum concionandi modum et eloquendi stylum. Quo in puncto dum vobis paternaliter gratulamur, simul etiam vos spiritualiter adhortamur, quatenus bonum exemplum praebeatis hominibus, ut videntes opera vestra non solum ex illis laus vestra, verum etiam totius

sacri ordinis redundet tenor in summam omnium nostrum recommendationem.

Reverendo in Christo dilecto (mea opinione) Bertholdo Sanctae Crucis professo.

Az osztr. cziszt. heiligenkreuzi lev.: Rubr. 48. fasc. XI. nr. 6.

⁴ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1245. nr. 3.

⁵ U. o. a. 1387. nr. 1.

⁶ U. o. a. 1405. nr. 1.

⁷ U. o. a. 1411. nr. 21. (Luc. kód.).

⁸ U. o. a. 1471. nr. 46. (Luc. kód.).

⁹ Theiner: Monum. Hist. Hung. I. 27—28.

A mint idejök engedi, a szellemi munkának élnek. Erre legalkalmasabb a téli időszak. Minden kolostorban van könyvtár (armarium), s e mellett az írószoba (stuba scriptoria). Ez az írók és másolók otthona. A kéziratokat egyik apátságtól kikölcsönzik, lemásolják, s így teremtik meg a könyvtárt. A kézirat kiállításánál főszabály: az egyszerűség. Később már ebből is engednek s a díszes kezdőbetűket bőven alkalmazzák. Az osztrák heiligenkreuzi apátság — s talán a többi is — bizonyára nem egy magyarországi kéziratot őriz. S mivel az író vagy másoló neve belőlök rendszerint hiányzik, ki tudja, hány ismeretlen hazai író és másoló neve marad örökös titok.

A cziszterczi rend, mint ilyen, azonban nem a szellemi, hanem az anyagi munkát, és pedig a földművelést vallotta elsőrangú feladatának. Földjeiket javarészen magok művelik. A szerzetes tagok (monachus) munkája erre elégtelen; tartanak tehát *«meglért testvérket»* (fratres conversi) is. A földművelés tulajdonképi munkásai ők.

Magyarországnak szüksége volt ily elemekre. Hazánk már ekkor a földművelésből élt; de fejletlen és elhanyagolt volt minden. A czisztercziek a nyugati művelődés ismereteivel új korszakot nyitnak meg a nemzetgazdaság terén.

Rendszerint vad s zord vidéken, vagy mocsaras területen szállnak meg. Kolostoraikat völgyben, a folyó balpartján építik.¹ Zircz a Bakony rengetében, Pilis a Pilishegy lábánál, Schavnik a Szepeességben, Czikádor a Sárvíz mocsarainál s Apátfalva a Bükkben nyíltan hirdetik a hatalmas munkát, melylyel a czisztercziek a földet a művelődésnek meghódították.

Földművelő tevékenységök hatása a kolostor ajtaja előtt kezdődik. Először otthonuk környékét alakítják át. A vad erdőséget irtják, a vizeket lecsapolják, vízgűjtő medencéket készítenek, s így száritják ki s készítenek termelés alá, vagy alakítják át rétté s legelővé a posványos, süppedékes területeket. Minden kolostor környéke egy-egy kis paradicsommá alakul. Gazdasági kertjökben kiváló minőségű zöldség tenyész; gyümölcsöseikben a legelső francia fajokat érleli a napsugár; szántóföldjeiken duzzadó kalászt renget a tavaszi szellő; a hegyoldalokon meg dús szőlőfürtök díszlenek. Találón jegyzi meg Ipolyi: «Diós-Győr és apátságunk közt szintén dús gyümölcsösök, szilvás és meggyes kertek terültek el Visnyón (a név szláv jelentése: meggy) és Szilváson. Mind ebben nem kis része lehet szerzeteseinknek» (a bélháromkúti cziszterczieknek) . . . «Eger és vidéke egyházi birtokosainak szőlőtermesztési versenyében, a mint egyik a másikat felülhaladván kedvezésekkel, igyekeznek a szőlőművelést előmozdítani, nyilván egyik, habár csak véletlen nyoma maradt fel ama érdekes gazdasági törekvéseknek, melyeket főleg az egri káptalan és később a béli monostor kifejtett az egri szőlőhegyek beültetésében és melyeknek Eger híres borát nyilván köszönheti».² A czikádori apátság meg épen széleskörű bortermelése miatt keveredett bajba Kalán pécsi püspökkel.³

A kolostor vidékén létrejönnek a puszták, majorok (grangia). Ezek helyének megjelölésénél a szerzetes élet követelményei irányadók. Miért is a kolostortól oly távolságban szervezik, hogy a rendtagok munkájok végeztével még az nap a kolostorba visszatérhessenek. Még ma is szépen ki tudjuk mutatni, hol voltak ily majorok. Így a zirczi apátság majorjainak emlékét Eplény, Olaszfalu és Akol őrzi.

A czisztercziek hazánkban a nemzetgazdaságnak európai magaslatán álltak. Ismereteiket francia földről hozták magokkal. Francia testvéreikkel, a rendi középponttal folyton érint-

¹ A szokásos hexameteren kívül ezen jellemzetes vers is útba igazít bennünket:

«Semper enim valles, sylvestribus undique cinctas
Arboribus, divus Bernardus, amoenaeque prata
Et fluvios; iuga sed Benedictus amabat, et arces
Coelo surgentes, e quarum vertice late
Prospectus petitur, secessum plebis uterque;

Sacrarum scripturarum studiosus uterque

Musarum et Phoebi: non quem colit ethnica turba,
Sed quem Christicolae natum de Virgine credunt».

² Ipolyi: A kúnok bélháromkúti, másként apátfalvi apátsága. (Kisebb munkái IV. 328 és 359. l.)

³ Békefi R.: A czikádori apátság tört. 37. l.

keztek. Az apátok három évenként ellátogattak a nagykáptalanra. Útközben s együttlétek alatt sok újat láttak s hallottak. Hazatértök után tapasztalataikat értékesítették. Tartózkodás nélkül kimondhatjuk tehát, hogy hazai ciszterczi apátságaink nemzetgazdaság dolgában nem álltak hátrább francia testvéreiknél. S épen ezen sarkall a ciszterciek érdeme. Egyszerre századokkal viszik előbbre hazánknak mindazon pontját, mely az övék, vagy a hová hatásuk kiterjed. Minden kolostorukat tehát egy-egy nemzetgazdasági középpontnak s egyúttal iskolának tekinthetjük. Saját jobbágyaik — mert távolabbi birtokaikon ezek is voltak — s a vidékbeliek tőlük tanulták el a földművelés fejlettebb alakját s az állattenyésztés célravezetőbb módját.

A majorokban az ipar is virágzik. Ács, kovács, takács, tímár, varga, pék, kőműves s más efféle szépen kikerül a «megtért testvérek» soraiból. A mesterségek dolgában is megilleti tehát őket a mester érdeme.

Jótekonyságukkal is hálára kötelezték az utókort. Kolostoraikban a szegények biztos szállásra találnak; a betegek számára meg kórházuk áll nyitva. A betegápolásban oly ügyességre tesznek szert, hogy Jakab praenestei püspök s pápai követ a kalocsai érsek bácsi kórházába egyszer s mindenkorra két ciszterczi «megtért testvért» (frater conversus) a posegai kolostorból rendelt ápolókul. Ezen intézkedéshez IX. Gergely pápa is hozzájárul 1234-ben.¹

Apátságaink a honvédelemből is kiveszik a magok részét.

A tatárjárás mindenkit meggyőzött a kővárak szükségességéről. Maga a király, IV. Béla, sürgeti legjobban a főuraknál, hogy építkezzenek. El is éri célját. Az ország különböző részein új kővárak keletkeznek. János pilisi apát 1254. jún. 28-ika előtt a pozsonyi várnak Vedricz nevű részén emel saját költségén tornyot és házakat.² A bélakúti apátság meg 1334—1351. építi meg a híres péterváradí erődöt, mely az ország déli részének egyik védőbástyájává lön.³

Rendi konventjeink, mint hiteles helyek, csak elvéve szerepeltek. Mindössze is csak a czikádori, egresi, kerczi és pásztói működéséről tudunk.⁴ De azért a rendnek a jogszolgáltatás terén is szép multja van. A pápák, mint az egyháziaknak főbirái, nagyon sokszor megtisztelik a ciszterczi apátokat, s elvéve a perjeleket is bizalmukkal. A főpapok, még az érsekek közötti perekben is vizsgáló, sőt többször egyúttal ítélő-bíró minőségben szerepelnek. A legkényesebb személyi, erkölcsi és birtokügyek számai nem egyszer kezeik között bonyolódnak le. Az apát és konvent meg az apátsági birtokokon élő emberekre nézve főlebbviteli törvényszék.⁵

A király bizalmából országos küldetésben is eljárnak. Imre király a pilisi apát révén kéri keresztes hadjáratának elodázását.⁶ IV. Béla nem győzi dicsérni János apátot királyi követségben tanúsított áldozatkészségeért. Nagy Lajos király kincseit is ciszterczi apát szállítja Achenbe s kéri idővel számon.⁷

A művészettörténet a ciszterciek megjelenését magyar földön korszakalkotó eseménynek tekinti. A csúcsív velök érkezik meg hozzánk Franciaországból, és pedig előbb, mint a németekhez.⁸ Egyházaik «átmeneti» stílusban épülnek.

Építkezésöknél főelv: az egyszerűség. Az egyöntetűség, mely egész életnemöket jellemzi, templomaikról is letükröződik. Lényegbe nem vágó «provincialismus»-ok mindemellett is

¹ Fuxhoffer-Czinár: Monasteriologia T. II. 118.

² Békefi R.: A pilisi apátság története I. Oklevéltár XXXV. sz.

³ Érdújhelyi M.: Péter és Bánk Bán összeesküvése 120. l.

⁴ Hazai Okmánytár I. k. 21. l. és VII. k. 138. l. — Reissenberger: Die Kerzer Abtei. 10. l. — Wenzel: Árp. Új Okm. XII. k. 692. l.

⁵ Békefi R.: A czikádori apáts. tört. 65—78. l. — Ugyanaz: A pilisi apáts. tört. I. 128—137. l. — Reissenberger: Die Kerzer Abtei. 12. l.

⁶ Fejér: Cod. Dipl. T. II. 393. l.

⁷ Békefi R.: A pilisi apátság története. I. Oklevéltár XXXV. sz. és 163—168. l.

⁸ Henszlmann szerint «a topliczai templomnak felépítése legalább egész évtizeddel régiebb a legrégebb német csúcsíves egyháznál, melynek az 1227-ben felépült trieri boldogasszonyét (Liebfrauenkirche zu Trier) tartják és mely a Rheims melletti braini, már a XII-ik században átmeneti stílusban épített leánya». (Archaeologiai Értesítő Új folyam. I. 239.)

fordúlnak elő. Egyházaikat maguk a rendtagok építik. A Szent Istvánról nevezett vernicei templom építómestereit a topiczai apátság embereiben ismerjük föl.¹

Templomaik alapidoma: a latin kereszt. Kereszthajó rendszeren van; a hosszanti hajók száma három. Az apsis egyenesen záródik, s így a páros kápolnákat könnyűséggel alkalmazták. Félköríves gerinczboltozat helyett csúcsíves hevederboltozatot készítenek. A zárókő tányérát stílizált dísz, vagy a Bold. Szűz képe ékesíti;² mert templomaikat rendszerint a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelik föl. Az ablakot félkörív tetőzi be, de a topiczai romon igen hegyes csúcsívet látunk.³ Altemplom nincs. A rendes torony helyett a kereszthajó fölött «tetőtorony» (Dachreiter) szokik fölfelé.

Az emberi és állati torzalakokat egyházaikból kiszorítják, s ezekkel együtt a festmény is majdnem egészen templomaikon kívül marad. De művészi érzékek kárpótlást kerestek. Ablakjaik üvegére szürke alakokat festenek (Grisailmalerei, grau in grau). Ezekről felfogás, színezés s kivitel dolgában művészi hatás sugárzik le.

Egyházaik fala a szobrász vésője elől is majdnem egészen elzárkózik. Az összes diszesítés: egyszerű *vonat* a pillérlábon, *levélsomó* és *levélfűzér* az oszlopfőn. A templomi fölszerelés, az egyházi ruhák és edények szintén a legegyszerűbbek. Az aranyat, ezüstöt és selymet, a hol csak lehet, mellőzik. Nálunk ugyan rákapnak, de a nagykáptalan már 1204-ben eltiltja.⁴ Nem a fény és pompa tehát, hanem a világos alaptervezet, a méretek pontossága és hatása, a szigorú arányosság s a kellemes összhang hirdeti fejlett művészetüket. Az apátfalvi templom, a pilisi, a topiczai és kerczi romok még ma is hirdetik a ciszterciek magas műveltségét a művészet terén.

A ciszterczi rend virágzása Európaszerte a XIII. század első felére esik. Hazai apátságaink is a tatárjárás előtt élik életük fénykorát. Királyi bőkezűség és saját munkájuk révén anyagilag megizmosodnak; rendi szervezetök épsége hivatásuk magaslatára emeli őket; a pápák bizalma, a királyok kegye és a nemzet rokonszenve lépten-nyomon nyilvánul velök szemben.

Igaz, hogy egyes apátságokban — Pilisen és Pásztón⁵ — már ekkor visszaélésekkel találkozunk; de a baj még nem általános. A tatárjárás azonban valamennyire romlást hoz. A súlyos csapást nem tudják kiheverni. Szomorú viszonyaikról a nagykáptalan értesül és segíteni akar rajtuk. Ezért utasítja 1274-ben a cikádori, a heiligenkreuzi és a reini apátot: tartsanak a magyarországi kolostorokban vizsgálatot, s tapasztalataikat terjeszszék be írásban a jövő gyűlésre. Rá egy évre meg ezen megbízást a franciaországi három főapátság — Pontiniacum, Clara-Vallis és Trium-Fontium — apátja kapja meg.⁶

Az Anjouk trónra lépése nemzetünk életében fordulópontot képez. Az Árpád-házi királyok az ország biztosítását és a nemzet belső fejlesztését vallották feladatukul. Fő gondjuk tehát: a nemzet életfájának ápolása itthon, s védelme a külfölddel szemben. Az Anjouk azonban az idegen származással a kifelé futó politikai szálakat is magukkal hozták. Közlebbi kapcsolatot teremtenek Magyarország és a római szék között, melynek a királyi koronát köszönhettk. Velök lépnek életbe nálunk az egyházi «reservatio»-k.

A mint a pápák székhelyöket Rómából Avignonba tették át, az egyházi javadalmak betöltésében változás esett. Eddig a káptalan választotta a püspököt, de előzetesen tájékozódott a király akaratára nézve. A választást követte a király jóváhagyása s a pápa megerősítése. V. Kelemen pápa azonban kinyilvánította, hogy az egyházi javadalmak kinevezését

¹ Henszlmann: A topuszkői templomrom. (Arch. Ért. Új folyam. I. 239. l.)

² Reissenberger: Die Kerzer Abtei 39, 57. l.

³ Henszlmann: A topuszkői templomrom. (Arch. Ért. Új folyam. I. 233.)

⁴ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1204. (Lucerni kód. nr. 13. 17.)

⁵ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1225. nr. 24; a. 1232. nr. 13; 1233. nr. 16.

⁶ Statuta Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1274, 1275. (Winter; Die Cistercienser. III. 235, 236.)

saját jogának tekinti. Ugyanezen álláspontra helyezkednek utódai is. XXII. János pápa 1325-ben, tehát még László pécsi püspök életében, figyelmezteti az esztergomi érseket és a pécsi káptalant, hogy a pécsi püspökség betöltését, székhüresedés esetére, magának tartja fenn.¹ Épen ily utasítást kap tőle a kalocsai érsek, a váradi és a gyulafehérvári káptalan, a váradi és gyulafehérvári püspökségekre nézve.²

Az események meggyőznek bennünket, hogy a pápák a fentartott javadalmakra tényleg ki is nevezték a főpapokat. Miklós pécsi és Meszesi Demeter váradi püspök már kinevezés útján jutnak egyházmegyéjük élére. Így történik ez más püspökségben is. A XIV. század folyamán tehát szinte folyton érvényben van a «reservatio». De egy pápa sem gyakorolta oly széles körben, mint IX. Bonifác.

De a «reservatio» nemcsak a világi főpapok, hanem a szerzetes apátok és prépostok javadalmára is kiterjedt. Így IX. Bonifác a bélháromkúti (Trium Fontium de Bél) cziszterczi apátságra, már László apát életében,³ a cikádorira meg Mihály apát idejében⁴ fentartja kinevező jogát.

Ily úton szerzetesek is jutottak ugyan az apátságok élére; de legtöbbször bizony egyházmegyei papok kezébe estek a szerzetes javadalmak. Szóval beköszöntött a *kommandatori*, más néven *gubernatori* intézmény. Így látjuk a szekszárdi apátságot 1365. júl. 2-án Tamás Miklós,⁵ a pannonthalmi 1377-ben Ulászló, 1407-ben meg János oppelni herceg⁶ — egyúttal 1403-tól szekszárdi apát — a garam-melletti szent-benedekit⁷ 1360-ban II. Sigfried,⁸ a péterváradi cziszterczi 1400. márcz. 23-án⁹ Ludányi Tamás egri, a béli meg Péter plaszi (Plocensis) püspök kezén.¹⁰

A gubernátorok között akadtak, a kik a kolostorok ügyét szívükön viselték. A legtöbb azonban apátságának belső ügyeivel, fejlődésével mit sem törődött. Inkább gondoltak javadalmuk jövődelmére, mint jövőjére.

A visszahatás nem soká késhetett. A kolostorokban a fegyelem meglazul, a rend felbomlik s az igazi szerzetes szellem napról-napra tűnedezik.

Hazánk közállapota is bénítólag hatott a kolostori életre. Zsigmond királyunk belső zavarokkal teljes kormánya, az uralkodónak külföldön tartózkodásával kapcsolatos bonyodalmak, a cseh-husza mozgalmak, a szinte folytonossá levő török háborúk, az országnak örökös hadviselése, a polgárháború emésztő zavarai s a főurak meghasonlása és egymás elleni agyarkodása az ország békéjét és nyugalmit megölte, fejlődését megakadályozta s virágzását elhervasztotta. Az általános hanyatlás a nemzettest minden részére kiterjedt, nem kímélte tehát az egyházi szervezetet sem.

A XV. század első fele úgy a világi, mint a szerzetes javadalmakat szomorú viszonyok közé dönti. A betöltés körül valóságos zavart látunk. A pápai «reservatio» még életben van, királyaink meg napról-napra szélesebb körben gyakorolják a kinevezést. A két hatalom jogköre még nem domborodik ki határozott vonásokban. Ezért van annyi surlódás és összeütközés a pápa és a magyar király között. Többször megtörténik, hogy egyes püspökségek egyházi fő nélkül maradnak. Ha meg a betöltésre kerül a sor, se vége, se hossza az alkudozásnak, sőt sokszor az összeütközésnek. Világos bizonyosságul szolgál erre a zágrábi püspökség esete.

¹ Koller: Hist. Episcop. Quinque-Eccl. T. II. p. 342.

² Theiner: Monumenta Historica Hungariae. T. I. p. 502.

³ Monumenta Vaticana Hung. Ser. I. Tom. IV. p. 183.

⁴ Békefi Remig: A cikádori apátság tört. 43. l.

⁵ Fraknói Vilmos: A szekszárdi apátság története 23. l.

⁶ Fuxhoffer-Czinár: Monasteriologia. I. 90 és 95. l.

⁷ Fraknói V.: A szekszárdi apátság története. 25. l.

⁸ Knauz Nándor: A garam-melletti szent-benedeki apátság. 75. l.

⁹ Monumenta Vaticana Hung. Ser. I. Tom. IV. p. 181.

¹⁰ U. o.: p. 183.

Csupor Demeter I. Ulászló király adományozása révén számít a püspökségre; Boldizsár, radmannsdorfi plébános, Cillei Ulrik támogatásával igyekezik a püspöki székre jutni; Debrenthei Tamás, pannonhalmi szentmártoni apát, V. László királytól kapta kinevezését; Hunyadi Mátyás király meg Vitéz Jánosban ismeri föl azon embert, a ki a püspökség zavaros ügyeit rendezni tudná. De bármennyire ragaszkodik is tervéhez, oly alakban, mint szeretné, nem tudja keresztülvinni.¹

Már ezen kísérletben Hunyadi Mátyásnak szervező szelleme nyilatkozik meg. A fiatal király uralkodói hivatásának magaslatán áll. Érti, hogy királylyá választásában a magyar nemzet önmagát tisztelte meg. Lelkét, szellemét nemzete s országa érdeke hatja át és tölti meg. A mit külföldi származású elődei elrontottak, vagy félbehagytak, munkakörébe vonja, hogy megjavítsa, vagy befejezze. Trónjának megszilárdítása, a trónkövetelők igényeinek leküzdése, családja elleneinek elnémitása, a cseh, osztrák és török hadjáratok, külpolitikai célzata és tevékenysége idejét és erejét jelentékenyen lekötötte ugyan, de teljesen le nem foglalta. Uralkodói működése jó részét országa és nemzete belső ügyeinek szenteli. Fürkésző tekintettel vizsgálja a nemzet életének minden egyes nyilvánulását. A tudomány és művészet mellett a nemzet minden néposztálya, a társadalom és állam minden intézménye kiérdemli figyeltő érdeklődését.

Sok gondot ad neki az egyházi szervezet. Jelentőségét igazi értéke szerint fogja föl és méltányolja. Ezért fáj neki, midőn a magyar egyházi viszonyokat ziláltknak és zavarosaknak látja. Az újjászervezés munkáját az egész vonalon megkezdi, s így reformmunkálata a cziszterczi rendre is kiterjed.

Az ország hanyatlását szülő általános okokon kívül, a czisztercieknél még a rendi szervezetnek egy intézménye is közreműködött a bajok keletkezésére. S ez: az atyaapáti intézmény volt.² Ennek értelmében a külföldi rendtagok előtt is megnyílt az út hazai kolostoraink apáti székébe. Ezek azután, a hazai törvények és jogszokások ismeretének hiával, könnyen túleszik magokat azon intézkedéseken, melyek hazánkban érvényben voltak. Figyelmük kívül hagyják, hogy a királyi alapítású cziszterczi apátságok birtokügyeibe a királyok, mint kegyurak, is beleszólnak s így, a birtokok jogi természetéről, tudtok nélkül végérvényesen intézkedni nem szabad, nem lehet.

A törvény áthágása megboszulta magát. A birtokok könnyelmű elidegenítése, elzálogosítása, elajándékozása vagy elcsere-berélése az apátság gazdasági viszonyait összekúszálta s bevételeit csökkentette; a jövedelemforrásoknak idegen kezekre jutása kiapadásukat eredményezte; a jogfeladás a tekintély kisebbedésével, s így erkölcsi veszteséggel járt.³ Már Nagy Lajos kormánya kezdetén szomorú viszonyok között látjuk apátságainkat. Maga a király segíteni akar helyzetükön s a cisterciumi nagykáptalant keresi meg szándékával. Ez nyomban intézkedik s a vizsgálat megejtésével Sigfried reuni apátot bízta meg.

1356- s 1357-ben megtörténik a vizsgálat, mely az egész vonalon sok bajt és rendetlenséget⁴ vetett felszínre.⁵

Ily szomorú jelenségekkel Zsigmond király idejében is találkozunk. A cisterciumi nagykáptalan már 1411-ben keservesen panaszkodik el, hogy a rendnek magyarországi kolostorai nem rendtagok kezén vannak és úgy a lelkiekben, mint az anyagiakban nagyon szomorú

¹ Az erre vonatkozó részletes tárgyalást lásd: Békési R.: A cikádori apátság története. 52—58. l.

² Az atyaapáti intézmény egész szervezetét lásd: Békési Remig: A pilisi apátság története. I. köt. 104—114. l.

³ Zichy Cod. IV. k. 579—580. l.

Békési: Emlékkönyv.

⁴ Cistercienser-Chronik. 7. Jahrgang. (1895.) Jan. nr. 71. 11—14. l.

⁵ Ezen vizsgálatról részletesen majd a *«Pásztori apátság története»*-nek első kötetében szólnok s ismertetni fogom a vizsgáló apát (visitor) utazását is.

viszonyok között sinlődnék. De nehogy a baj tovább is terjedjen, reini (Rèun, Runa Stájerországban) apátot küldi ki reformátorul. Meghagyja neki, hogy Magyarországnak összes férfi és női rendi kolostoraiban tartson vizsgálatot; a mi személyi vagy anyagi dolgokban változtatásra szorul, tegye meg legjobb belátása és meggyőződése szerint. A szerzeteseknek meg — úgy az egyszerű rendtagoknak, mint az apátoknak — kiközösítés büntetése mellett írja elő a reformátor intézkedéseinek követését.¹

Rá két évre is oly anyagi nehézségekkel küzdenek hazai apátságaink, hogy a rendi nagykáptalan a reini apátnak megbízást ad, mely szerint a magyarországi kolostoroktól, öt év keretén belül, annyi járadékot (contributio) fogadhat el a nagykáptalan költségeinek fődőzése címén, a mennyit jószántukból adnak.²

A rendi törvényhozó testület — mert a nagykáptalan ily számba ment — nem sokra ment gondoskodásával. Sőt 1422-ben mély megszomorodással jelenti ki, hogy a rendi fegyelem és az igazi szerzetes élet sok helyütt — Magyarországot is beleérti — egészen eltűnt a kolostorokból. Ennek okát a visitatorok évenkénti vizsgálatainak elmaradásában és hanyag teljesítésében találja. Miért is minden országban és egyházi tartományban reformátort nevez ki és széleskörű hatalommal ruház föl.

Ezek, a nekik adott jognál fogva, a területökre eső férfi- és nőkolostorokat, ha a hozzájuk jutás nem jár veszélylyel, személyesen megvizsgálják, a helytelenséget megszüntetik, a hibákat megjavítják, s a rendi szellem fönmaradását biztosítják; az apátot, ha megérdemli, méltóságáról leteszik, helyébe újnak választásáról és az önként leköszönő apátnak nyugalma-zásáról gondoskodnak. Anyagi és szellemi téren mindazt foganatosítják, a mit a rend java megkövetel. Ha jónak látják, a rendi apátok közül egyet, vagy többet is magok mellé vehetnek, sőt az egyházi bíróságok és a világi karhatalom támogatását is kikérhetik.

S míg a nagykáptalan a reformátorok iránt minden egyes apáttól és szerzetestől engedelmességet követel, az atyaapáti jogot is biztosítja. Mert a hol az atyaapát évenként, a maga rendje-módja szerint elvégzi látogatását, ott a reformátor útja elzáródik. De még ha új apát választásának szüksége forog is fönn, az atyaapát mindig jelen van, hacsak két napi járásnál távolabb nem lakik.

De még itt sem állapodik meg a nagykáptalan. Szigorúan utasítja a reformátorokat, hogy kényszerítsék az egyes apátságokat a rendtagoknak főiskolába küldésére. Hajtsák be az apátoktól adóhátralékaikat. Ha megfizetik, nyugtassák őket; ha nem, szabjanak nekik határidőt; szükség esetén pedig foszszák meg az apátságtól. Szüntessék meg azon visszaélést, hogy a szerzetesnek tulajdona legyen. A nagykáptalanra nem menő apátokra minden elmaradásért kétszeres összeget rójjanak.

Hazai ciszterczi apátságaink között ekkor a pilisinek még jó hírneve volt. Hiszen a nagykáptalan — a mely pedig reformátorokká oly egyéneket szemelt ki, a kiknek megbízhatóságáról már eleve meggyőződött — Keresztély pilisi apátot érdemesnek találta, hogy az esztergomi provinciába tartozó kolostorok reformátora legyen.³

Majdnem negyven év telt el Hunyadi Mátyás trónralépésekor, s apátságaink életében nem javulást, hanem hanyatlást látunk. Az ország közös sorsában ezek is osztoztak. Gyászos helyzetökön a magas felfogású király valóban szerető lélekkel igyekezik segíteni. Jól ismeri a ciszterczi rend szervezetét. Tudja, hogy az egész rendre kiható intézkedés joga a nagykáptalant illeti meg. Ennél keresi tehát a gyógyító eszközt a bajok orvoslásához. Az ő föl-

¹ Statuta Capituli Generalis Ordinis Cisterciensis anni 1411. nr. 23. (A lucerni kódexben.) Főt. Janauscheck Lipót úr szíveségéből.

² Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1411. nr. 60. (Luc. kódexben.)

³ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1422. nr. 1. (Martene et Durand: Thesaurus nov. Anecdotorum. T. IV. p. 1567—1568.)

lépésének kell betudnunk, hogy a cisterciumi nagykáptalan a morimundi főapátot már 1461-ben kiküldi a magyar királyság területére eső apátságok megvizsgálása és reformálása végett.¹

A XV. századi rendi életet érdekes vonásokban mutatja be az 1461-iki nagykáptalan, midőn a lényegbe vágó visszaéléseken kívül, ezeket is felsorolja: A hálóteremben egyesek külön elzárt helyen hálnak; tollas derékaljon és lenféle ágybelin alusznak; vászon inget, kapcsos (fibulás) fekete és fehér kabátot, nagyon széles és hosszú scapulárét viselnek; bőr-övük és oldalkésők elüt a rendi ízléstől; lábbelijökön nincs szíj; fölösleges s elő nem irt ruhát is hordanak; városokban, falvakban és egyéb nyilvános helyeken cuculla és kápa (cappa) nélkül járnak lóháton.²

Mátyás király szeme nem az ily külsőségeken akadt meg. Neki az tetszett vissza, hogy a kolostorokban a szerzetes szellem megfogyatkozott, s így a rendtagok nem felelnek meg azon hivatásnak, melyen létjoguk sarkallt. Készséggel megragad tehát minden alkalmat, melyben az egyes kolostorok új életre keltésének eszközét ismeri föl.

A cisterciumi nagykáptalan előtt azon határozott kívánságát fejezi ki, hogy a magyarországi apátságok élén jeles s a tudományokban jártas egyéneket szeretne látni. S hogy tervét megvalósíthassa, az egyes hazai kolostoroknál is érvényesíti királyi befolyását. Így midőn Hermann pilisi apát haláláról (1469) értesül, a pilisi konventnél keresztülviszi, hogy a rendtagok választása Enkanitani Ferenczre esett. Ezen férfiú nem is volt tagja a cziszterczi rendnek, s így apáttá választása eléggé szokatlan dolog.

Mátyás király, nehogy a nagykáptalan a konvent választását megsemmisítse, sürgősen ír Cisterciumba s híven jellemzi a megválasztott (postulált) férfiú egyéniségét. A nagykáptalan helyesen fogja föl Mátyás király szándékát. S bár a választás eredménye a rendi szabályokba ütközik, Enkanitani Ferenczet elfogadja pilisi apátnak. Kitzüzi azonban föltétlenül, hogy Ferencz az apátság elfoglalása előtt egy évig ujoncz (novicius) legyen, s ennek elteltével valamelyik cziszterczi apát avassa apáttá. S nehogy ezen intézkedés a rendi szervezetre visszahasson, 1470-ben erősen hangsúlyozza a nagykáptalan a régi határozatoknak épségben maradását a jövőben is.³

Mátyás király közbelépését már a közel jövő nagy jelentőséggel ruházta föl. Hiszen a következő évi nagykáptalan (1471) az új pilisi apátot, a borsmonostorival egyetemben, a magyarországi apátságok reformálásával bízta meg.

A két férfiú e kitüntetést saját egyéni tulajdonainak köszönhette. Enkanitani Ferenczet a nagykáptalan jó irányúnak és vallásos buzgalmúnak ismeri; Lénárd borsmonostori apát meg okos, körültekintő, óvatos, megbízható és erényes ember hírében áll.

Megbízó levelökben, a mely Szlavoniára, Horvátországra és Karinthiára is kiterjedt, ily utasítást kapnak: az apátságokat a világi emberek kezéből vegyék vissza s élökre rendtagokat állítsanak. Ha szükségét látják, a cél elérése végett a hatalmasok és a bíróság támogatását is igénybe vehetik. Azon rendtagokat, kik kolostorukat elhagyták s akár a benedekrendűeknél, akár másutt tartózkodnak, kényszerítsék a visszatérésre, censura vagy bármely más büntetés alkalmazásával.⁴

A tapasztalás arról győzte meg Mátyás királyt, hogy a kiküldött két apát elégtelen a magyarországi kolostorok újjászervezésére.⁵ Nem hagyja abba a dolgot, gondolkodni kezd a

¹ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1461. nr. 137. (Luc. kódexb.)

² Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1461. nr. 4. (Martene et Durand: Thesaur. nov. Anecd. T. IV. p. 1626.)

³ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1470. nr. 18, 43. (Luc. kódexben.)

⁴ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1471. nr. 37, 46. (Luc. kódexben.)

⁵ A kerzsi apátság összerokadását lásd ismertetésemben, mely Reissenbergernek «Die Kerzer Abtei» cz. művét öleli föl. (Századok. 1894. 639–640. l.)

baj orvoslásáról. Érdeklődik az ügy iránt új felesége, Beatrix is. Mindkettejük lelkében erősen él a ciszterczi apátságok új életre keltésének gondolata. S ez még csak nyer erőben, midőn házasságukat magtalannak ismerték föl. Már mint házastársakban megszólalt bennök az ember, a ki a családi élet örömforrását a magzatban szemléli. De nem maradt néma énjöknek az a fele sem, mely a trónon vérszerinti utódot kíván látni. Azt tudták, hogy házasságuk természetes úton meddő marad. Egyben reménykedtek még, Isten áldásában. Egykorú és megbízható adat arra utal bennünket, hogy a ciszterczi kolostorok újjászervező munkájában ez a gondolat is vezérelte őket. Mert úgy vélekedtek, hogy a rendi szabályzat szerint élő rendtagok majd buzgón fognak imádkozni a királyi pár házasságának termékenységeért.¹

Hogy a szervezés minél könnyebben menjen, Mátyás a világi kézen levő kolostorok közül hetet hamarosan a rend kezére ad, a többiekre nézve pedig kilátást nyújt.

Ily körülmények között fordul Mátyás király és Beatrix a cisterciumi nagykáptalanhoz. Kérelmökben erős vonásokkal rajzolják a ciszterczi apátságok helyzetét Magyarországon.

Előadásuk szerint, a ciszterczi rend a magyar hazában nyomorúságosan teng s már majdnem egészen kipusztult. Miért is multhatatlanul szükséges az egyes kolostorok újjászervezése, a régi szerzetes fegyelem és erényes élet alapján. Erre pedig csak a rend maga vállalkozhatik. S épen azért kéri a nagykáptalant, küldjön kellő számú és a nagy munkára alkalmas rendtagokat a magyarországi kolostorokba.

A nagykáptalan mély tisztelettel fogadja Mátyás király felhívó sorait.² Kebeléből nyomban hármass bizottságot küld ki. Ez Ebrach (Eboracum), továbbá a «Szeretet»-ről (Charitas)³ és «Üdv-forrása»-ról címzett apátságok apátjaiból alakul meg. Utasításuk úgy hangzik, hogy az egész rend nevében hívják össze Németország határain belül, a hol tetszik, tanácskozássra azon apátokat, kiknek megjelenése a cél érdekében szükségesnek látszik. Rajzolják előttök hű vonásokkal a bajokat, melyeknek orvoslása közös rendi cél. S ennek alapján szólítsák fel őket, hogy a magyarországi kolostorok életének megjavítása és biztosítása végett, küldjenek kebelükből becsületes és jámbor tagokat oly számmal, a mint a szükség megkívánja. Ha felhívásuknak eredménye lesz, s egyes apátok ajánlanak tagokat, ezeket átveszik s akár személyesen, akár megbízott útján Magyarországra vezetik és a királynak bemutatják. Ezután az új tagokat az egyes kolostorokban elosztják; az apátokat és a többi rendi hivatalokat saját belátásuk szerint betöltik; a lelki és anyagi ügyekben mindazt életbe léptetik, a mit szükségesnek találnak. A király, az ország főurai, nemesei, községei és lakói körében egész erővel azon lesznek, hogy az apátságok ingó és ingatlan birtokai, melyek idegen kézen vannak, a hozzájuk fűződő jogokkal és kiváltságokkal együtt a rendre visszaszáljanak.

A cisterciumi nagykáptalan csakugyan önmagához méltóan járt el. Nem elégszik meg a biztosok kijelelésével és felhatalmazásával, hanem működésök sikeréről is gondoskodik. Ezért fordul most az egyes apátokhoz és rendtagokhoz. Lelkük elé állítja azon kötelmeket, melyeket a közszellem ró rájuk. Majd meg biztatja, serkenti, kéri s esdekelve buzdítja őket, tárják föl szívöket a felhívó szózat előtt, hallgassanak rá és kövessék, hogy a rendi közös cél, a magyarországi kolostorok megmentése biztosítva legyen. Az egyes apátoknak még azt is lelkökre köti, hogy a Magyarországra kiszemelt tagokat kellő ruházattal és utiköltséggel is ellássák. Figyelmezteti őket, hogy van Magyarországon a ciszterciek között egy kiváló

¹ «Ipse (Matthias rex) cum sua conthorali apud eiusdem ordinis capitulum generale laborauerat multis conatibus, quatenus eum oracionibus fratrum commendarent, pro prole nobili Deum deuocius deprecantes.» (Berlini kir. könyvtár. MS. theol. lat. fol. 424.) Ezen dolgot főt. Janauscheck Lipót úr szíveségéből közlöm.

² «Praesens Generale Capitulum tanti regis summam deuocionem permaximamque religionem omni reverencia et sollicitudine possibili suscipiens, amplectens et prosequens.» (Stat. Cap. Gen. Ord. Cist.)

³ Más adat szerint Langheim apátja volt az egyik.

ember, Márton, ki imént köszönt le a szentgotthárdi apátságról.¹ Ebben megbízhatnak, s bármily dologban és alkalommal hozzá fordulhatnak. Végül a biztosoknak parancsul adja a nagykáptalan, hogy a mit a jövő évi összejövetelig végeznek, részletes jelentésben közöljék.

Szép világot vet a rendi közszellemre, hogy több apát már a nagykáptalan tartama alatt saját keze aláírásával kötelezte magát rendtagok küldésére.

A megajánlott tagok száma száznál is többre rug.² Kétségkívül megfelelő erő a nagyszabású terv valószínűsítésére.

A hármass bizottság híven járt el küldetésében. A rendi apátokat Würzburgba hívja össze tanácskozássra. A gyűlés idejét azonban rosszul választotta meg, mert ekkor éppen sok teendő akadt, s így a meghívottak jó része meg sem jelent. Mélyreható tárgyalásról tehát szó sem lehetett. Végre is abban állapodik meg a gyűlés, hogy a kérdést döntés végett a nagykáptalanhoz teszi át.

Az 1479-iki nagykáptalan tárgysorozatában tényleg megtaláljuk a magyarországi apátságok ügyét. A gyűlés tagjai úgy határoznak, hogy a kérdést maga a cisterciumi apát vegye kezébe. Miért is megbízzák őt, menjen el Németországba, az apátokat hívja össze tanácskozássra s intézkedjék. Ha pedig őt bármiféle ok gátolná a megjelenésben, helyette hármass bizottság fog intézkedni. Ennek tagjai: Ebrach, Langheim és Fons Salutis apátja.

Megbízó levelök elrendeli, hogy a németországi és a közel lakó apátokat hívják össze gyűlésre. Tanácskozásukat érett megfontolás, körültekintő okosság, óvatosság és szerető kimélet vezérelje. Határozat nélkül szét ne oszoljanak; a Magyarország számára felajánlott rendtagok összegyűjtéséről, utiköltségéről, útnak indításáról gondoskodjanak; figyelemmel legyenek, hogy a magyarországi kolostorok között az elosztás arányosan és a szükségnek megfelelően történjék; állapítsák meg, hogy az újonnan szervezett apátságok fölött kit illet meg az atyaapáti jog. Megállapodásukat közöljék a cisterciumi apáttal, hogy a további eljárásra nézve tanácsát megadhassa. De ha ez kellő időben nem válaszolhatna, haladéktalanul intézkedjenek, a mint elhatározták. Sőt ha szükségesnek látják, a végrehajtásnál még világi karhatalmat is alkalmazhatnak. Végül figyelmezteti a nagykáptalan a tanácskozássra egybegyűlő apátokat, hogy a hármass bizottság a nagykáptalan nevében s ennek tekintélyével jár el; miért is, a ki neki nem engedelmeskedik, vagy vele közre nem működik, egyházi kiközösítés alá esik.³

A nagykáptalan előrelátása csakugyan helyén volt, mert a cisterciumi apátot roncsolt egészségi állapota megakadályozta a kérdés megoldásában. Előáll tehát a bizottság s 1480. június 1-ére Würzburgba gyűlést hirdet.

Apát vagy negyven jelenik meg. Cistercium apátja János rendtagot küldi követül s betegségével menti ki magát. Levelében határozott szavakkal fejezi ki hő óhaját az ügy gyors és sikeres lebonyolítására nézve. Buzdító felhívásának meg is lett az eredménye.

A jelenlevő apátok igazi czisztercieknek bizonyulnak. Kijelentik, hogy a felső-németországi kolostorok négy, az alsó-németországiak meg három magyarországi apátság betelepítésére vállalkoznak. Az alsó-németországi apátok a rájuk eső részt nyomban megosztják magok között. Dobrilugk (Dobraluca, a régi Alsó-Lausitzban, a mai Brandenburgban), Zinna (Coena S. Mariae, Brandenburgban) és Lehnin (Leninum, Brandenburgban) apátságoknak az a feladat jut, hogy egy kolostort tanult és jámbor tagokkal lássanak el. Nehezökre esik ugyan, hogy legkedvesebb testvéreiktől kell megválniok, de a tudat, hogy ez által a rend érdekét és javát mozdítják elő, nemes megnyugvást szerzett lelkeknek.

¹ Heim b: Notitia Historica de ortu et progressu abb. S. Gotth. p. 53. 71.

² Az ajánlatot tevő apátságokat s az ajánlat arányát a *«Pábstói apátság történeté»*-nek I. kötetében közlöm.

³ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1479. nr. 18. (Luc. kód.)

Mielőtt a távozók magyarországi útjokra indultak volna, Lehninben nagy tanácskozásra gyűltek össze. A búcsúzó testvérek előtt meggyőzően ecsetelik a fontos okokat, melyek magyarországi működésüket követelik. Ha lett volna is eddig valamelyikökben gyanú a távozás iránt, most egyszerre eltűnt minden aggodalom. Mindenki tisztán látta a rendi czélt s szívesen meghajolt előtte.

Elérkezik az indulás pillanata. Érzékeny búcsúzás után megkezdik útjokat Magyarország felé.¹

Az egyik csoport Altzelleből (Vetus Cella, a szász királyságban) indul ki s Chemnitz, Lunckwitz, Zwickau, Olssnitz, Eger (Csehorsz.), Waldsassen (Bajororsz.), Weiden (Weydam), Pfraimt (Freymmet), Nabburg (Napurck), Schwandorf (Swindorff) határába jut. Innét június 14-én mennek Regenstein (Reynstoff). Itt nagy meglepetés érte őket. Látták, hogy az ökrök a szarvukra kötött szíjjal húzzák az ekét. Különösnek tűnt föl az is, hogy némelyek lovat is fognak az eke elé s szántás közben folyton kiabálnak a lóra. S ha ezzel felhagynak, a ló is nyomban megáll.

Végre megérkeztek Regensburgba. Ide gyűltek a többi kolostorok küldöttei is. A fáradtságos szárazföldi utazással felhagynak. Hajóra ülnek s a Dunán eveznek le rendeltetésük helyére — Magyarországra.²

Az új telepéseket az egyes kolostorok között szétosztották. Egyik helyen az egész konvent közülök került ki; a másikon meg a hiányzó tagok helyét pótolták s az előjárói hivatalokat viselték. Így Rosner Jodok a pilisi,³ Scholl Henrik a szent-gotthárdi,⁴ Mulich Henrik meg a pásztói⁵ apátság élére jut.

Az újjászervezés munkája tehát már megjelenésökkel megkezdődött. Mint kipróbált és edzett erők, új életet teremtenek hazai apátságainkban. A reformmunkában a pilisi apátnak jutott a vezérszerep. Bejárja az egyes apátságokat, változtat, javít, — szóval intézkedik. Ideodautazása sok pénzbe kerül. Ezen czímen kétszáz forintnyi kölcsönt vesz föl. S midőn ezt az egyes apátságokon meg akarja venni, ezek mit sem akarnak róla tudni. Végre is a nagykáptalan, a heiligenkreuzi és a borsmonostori apátok révén, kötelezi őket a kétszáz forint visszatérítésére.⁶

A nagykáptalan örömmel értesül a reformálás szülte előnyös változásokról. S hogy az új viszonyokat biztosítsa, óvó intézkedésekre gondol. Tudja nagyon jól, hogy a rendi fegyelemnek az évenkénti hivatalos látogatás szilárd alapja. S mivel ennek teljesítését a messze lakó külföldi apátoktól várni nem lehetett, 1486-ban a pilisi apát kezébe teszi le a vizsgálat (visitatio) jogát.⁷

Ezen határozattal azonban a nagykáptalan nem akarta megsérteni az atyaapátok jogát. Mert ha ezek helyt álltak, minden akadály nélkül gyakorolhatták azon hatalmat, mely a rendi szabályok szerint őket megillette. Sőt adataink szerint éppen maga a nagykáptalan intézkedik, hogy a buchi apát, mivel a borsmonostori konventet teljesen ő szervezte újjá, Borsmonostornak atyaapátja és vizsgálója (visitator) lesz.⁸

Míg a pilisi apát a visitátori jogot országszerte gyakorolta, saját kolostorát minden vizsgálat alól fölmentettnak hitte. De mivel ezen felfogás a fegyelem megernyedését eredményezte, János cisterciumi apát és a nagykáptalan tanácsosai, 1494. szept. 13-án, az osztrák heiligenkreuzi apátot bízták meg a pilisi apátságban a visitátori hatalom gyakorlásával. Együttal

¹ Ezen érdekes utazás részleteit a «Pásztói apátság története»-nek I. kötetében fogom ismertetni.

² Berliki kir. könyvtár: MS. theol. lat. fol. 424.

³ Békefi Remig: A pilisi apátság tört. 1184—1541. 271. l.

⁴ Magyar orsz. levéltár: Dl. 25.259. sz.

⁵ Sellner: Brevis notitia monasterii B. M. V. Ebra-censis. p. 214.

⁶ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1486. nr. 27. (Luc. kód.)

⁷ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1486. nr. 28. (Luc. kód.)

⁸ Stat. Cap. Gen. Ord. Cist. a. 1486. nr. 95. (Luc. kód.)

a pilisi apát oly utasítást kapott, hogy a heiligenkreuzi apátot tanácsával és közreműködésével támogassa kötelességének teljesítésében.¹

Mátyás király halála után az országos romlásnak a cziszterciek is részesei lettek. Az alig lábraállt apátságok ismét hanyatlásnak indulnak s többé-kevésbbé kommandátori kezekre jutnak. Ily állapotban találja őket a mohácsi vész, a hitújítás, majd meg a török hódoltság, mely a czisztercieket jó egy századra kiszorította hazánkból.

¹ Békéfi Remig: A pilisi apáts. tört. I. k. Oklevéltár CXLIX. sz. okl.

II. FEJEZET.

A

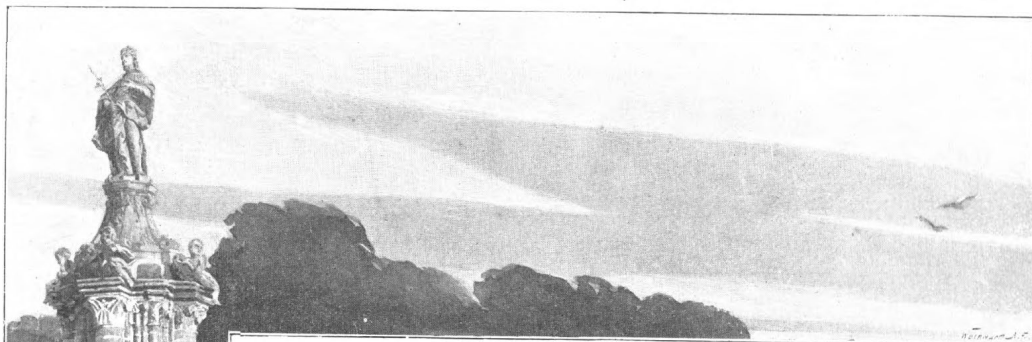
CZISZTERCZI REND TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGBAN

A TÖRÖK HÓDOLTSÁGTÓL

A ZIRCZI, PILISI ÉS PÁSZTÓI APÁTSÁGOK EGYESÍTÉSÉIG.

(1541—1814.)

Az osztrák cziszterciek hazai apátságainkat fölélesztik. — A zirczi apátság a lilienfeldi, majd a heinrichau apátság kezén. — A heinrichauiak a zirczi apátságot újjáépítik, a földbirtokot újjászervezik. — A heinrichau uralom alatt a zirczi apátság a hitéletet szolgálja; templomokat épít; a veszprémi és zirczi elemi iskolát rendi erővel látja el; a honvédelmet szolgálja; a vallásalapba fizet. — Zircz és Heinrichau elválasztásának okai és nehézségei. — Az elválasztás ügyének lebonyolítása. — A pilis-pásztói apátságok sorsa. — Dréta zirczi perjel, majd pilis-pásztói apát és zirczi kormányzóperjel. — A zirczi, pilisi és pásztói apátságok egyesítése.

A ZIRCZI SZENT-IMRE-SZOBOR.

ét emberöltő mult már el Buda elfoglalása (1541) óta, s a cisztercieknek semmi nyoma Magyarországon. Apátságaik elpusztultak és szerény jövedelmű birtoktestté zsugorodtak. Kommendátoroknak áll a világ, a kik a címet viselik és a jövödelmet húzzák.

A harminczéves háború még javában folyt, midőn az ausztriai ciszterciek megmozdulnak, hogy hazai apátságainkat új életre keltsék. Krafft Ignác lilienfeldi apát, mint a ciszterci rendnek biztosa (commissarius generalis), 1635. február 5-én tiltakozik II. Ferdinánd király előtt a rendi birtokok lefoglalása és idegen kezekben tartása ellen.¹ Utóda, Strauch Kornél, 1643-ban ismétli a tiltakozást.² Törekvésöket azonban nem kíséri kellő siker. Miért is 1649-ben az országgyűlés elé emlékirattal lépnek s okokkal támogatják kérésök jogosultságát.³

Ennek már meglett a maga hatása. III. Ferdinánd király Felberthali Salix János wellehrádi apátot 1653. július 31-én cikádori apáttá nevezi ki. Az adománylevélben kötelességévé teszi, hogy, ha csak a török uralom nem gátolja, ciszterciekre bízza az egyházi teendőket.⁴ A benlakó török miatt azonban kevésre, vagy semmire sem mehetett javadalmával.

Pár év mulva (1659) a zirczi apátság fölött is leáldozott a kommandátorság napja. Héderváry János báró a ciszterci rend javára leköszön apátságáról, melyet 8000 magyar forint lefizetésével az osztrák lilienfeldi apátságához csatoltak.

Kollweis Máté lilienfeldi apát s a ciszterci rend egyetemes helyettese (Vicarius generalis) Ujfalusy Márton személyében a lilienfeldi konvent egyik magyar tagját szemeli ki az apátság élére. A fölterjesztést I. Lipót király elfogadja s a kinevező oklevelet 1660. május 26-iki kelettel kiadja.⁵

¹ Magyar országos levéltár: Vágsellyei iratok.

² A pozsonyi káptalan orsz. levéltárában: Protocoll. 37. fol. 142.

³ Az emlékiratot Rosenthal Malachiás rendtag

készítette. «Actio sacri Ordinis Cisterciensis» cím alatt jelent meg nyomtatásban.

⁴ Békefi R.: A cikádori apáts. története. Oklevelek X. sz.

⁵ Zirczi apáts. levéltár: II. 159.

Ujfalusyra végzetes napok várakoztak. Apátsága birtokai idegen kezekre jutottak; maga Zircz meg romokban hevert. Még otthonát is apáti székhelyétől távol, Pápán, kényszerült felütni. Tízennyolcz évig küzdök az apátsága bajaival, midőn utazásközben gonosz támadásnak esik áldozatul (1678).

Ezóta a lilienfeldi apát Zircztől szívesen szabadult volna. Kollweis utódának, Braun Zsigmondnak, sikerült is a sziléziai heinrichai apáttal 1699. december 15-én¹ úgy egyezkednie, hogy ez a zirczi apátságot harmincegyezer forint lefizetésével átveszi. Így jut Zircz Heinrichauval azonos fő alá.

E pillanattal Zircz életében új korszak kezdődik. A munka a birtokok visszaszerzésével és újjászervezésével indul meg. A Rákóczy-fölkelés egyelőre megzavarja a békés alkotást. A rendtagok állandó tartózkodásra csak 1726. július 9-én érkeznek meg Zirczre. Ideiglenes lakásban szállnak meg. A mai kolostor alapkövét 1727. márczius 12-én, a templomét meg 1732. május 15-én teszik le Regnárd Gergely apátsága alatt.² A régi templomból egy pillér maradt meg, mely a XIII. század elejéről való. Erre az építkezés alkalmával Szent Imre herceg szobrát helyezték. Innét kapta az Imre-szobor nevet. S ez ma is látható a zirczi kolostor keleti részén; a veszprém-győri országot mellett.

Műépítkezés szempontjából nagyon nevezetes, hogy ezen pillér lába teljesen megegyezik azzal, melyet Pilis-Szent-Kereszten, mint a pilisi apátsági templom egy részletét találtam. Az eltérés csak a méretekben van, mert a pilisi pillérláb jóval nagyobb, — megfelelőleg azon ténynek, hogy az összes magyarországi cziszterczi kolostorok között a pilisi volt a leggazdagabb és a legnagyobb is. Az új kolostor már másfél év múlva tető alá kerül és befogadja lakóit. A templom építése azonban költség hiában fönnakadt. Miért is készen levő részét 1745-ben felavatták, s így lőn átadva rendeltetésének. Négy év elteltével azonban a kettős apátság új feje, Rieger Kandid, nagy áldozattal hozzálát az építkezés befejezéséhez. A munkálat oly sikeresen haladt előre, hogy Biró Márton veszprémi püspök a teljesen kész apátsági templomot 1752. június 3-án felavathatta.³

Rieger apát bőkezűsége alig egy évtized multával (1761) a Fájdalmas Szűz tiszteletére is emel templomot Zirczen.⁴

Az apátsági jószágokra is rövid idő alatt rá sem lehet ismerni. A szántóföldek eke alá kerülnek; a réteken gazdagon nő a fű; az erdők kiméletes s szakavatott gondozóra vallanak; a völgyeket halastavak tarkítják; gyümölcsös és gazdasági kertek még a Bakony zord éghajlata alatt is szépen teremnek.

S mindezt javarészből az új települők munkájával végzik. Heinrichauból és vidékéről ugyanis németajkú települőket hoznak magokkal. Zircz mai lakosságának nagy része ezen bevándorlókból tiszteli őseit.

A heinrichai uralom idején a zirczi rendtagok a hitélet terén is hasznos tevékenységet fejtettek ki. Zircz, Bakony-Koppán, Tevel, Polány, Berénd, Olaszfalu, Nána, Lókut, Borzavár, Porva, Előszállás és Újmajor (ma Herczegfalva) hívei körében a lelkesi teendőket ők végezték. Ugyanezen időben Polány (1763), Olaszfalu (1764), Tevel (1775), Előszállás (1778), Bakony-Koppán és Újmajor (ma Herczegfalva, 1787) s Berénd (1803—1807) területén az apátság teljesen új templomot emelt.

A zirczi apátság egyidejűleg a tanítás s nevelés terén is szerzett érdemeket.

Veszprém vármegye 1784-iki gyűlésén, a helytartótanács felhívására, szóvá tette a nemzeti (elemi) iskolák ügyét. A kérdés a körül forgott: mily alaptól állíthatók és tarthatók fönn ezen

¹ Zirczi apáts. levéltár: II. 159.

² U. o.: Historia domestica monast. Zircz. Lib. I. nr.

19, 21, 28.

³ Zirczi ap. lev. : Hist. dom. nr. 178.

⁴ U. o. nr. 238.

A ZIRCZI APÁTSÁGI TEMPLOM BELSEJE.

iskolák? Hosszas vitatkozás fejlődött ki, de a földesurak a várossal nem tudtak dűlőre jutni. A fontos ügy késedelmet nem tűrt. Midőn már minden kísérlet eredménytelennek bizonyult, Eszterházy Imre főispán a zirczi perjelt szólítja fel áldozatra. Christoph Bonaventura, mint a zirczi konvent feje, Bajzáth veszprémi püspök biztatására két rendtagot teljes ellátással ajánl föl a nemes cél szolgálatára. Így akarta igazolni II. József császár előtt a zirczi apátság létjogát.

A zirczi apátság be is váltotta szavát. Ezen idő óta nem is két, hanem három rendtagot tartott Veszprémben az elemi iskolai ifjúság nevelése s oktatása érdekében. Zirczen is 1785. október 4-ike óta két elemi osztály vezetése képezte a rendtagok szerető gondjának tárgyát.¹

Időközben azonban napvilágot látott azon felsőbb intézkedés, mely a szerzetes papoknak a lelkészet terén alkalmazását rendeli el. Ekkor az apátság kénytelen a rendtagokat Veszprémből visszaszólítani, de az oktatást végző világi egyéneket — egyenkint kétszáz ezüst forinttal — ő fizeti. Ez azonban viszásnak tűnt föl. Ezért kéri Christoph Bonaventura 1789. december 3-án, hogy az apátságot a veszprémi tanítók fizetésétől mentse föl. S ennek fejében igéri, hogy a rend az iskolák vezetésére szívesen ad embert saját tagjai közül.²

Tényleg így is történt. Mert ezen időtájt Zak Tóbiás, Fittler Emil, Korporics Mór, Bauch Gottfried és Dréta Antal rendtagokkal találkozunk az iskolákban.³ Fabó Mihály is, mint a nemzeti iskolának igazgatója,⁴ 1801. július 4-én Veszprémben lakik.

Ezen szolgálatok mellett a honvédelem és pénzáldozat terén is helyt állt az apátság.

Várerősítés (fortificatio) czimén 1793. szeptember 23-án 1769 frt 36 krt,⁵ rá egy évre meg 922 frt 16 krt fizet. A nagy francia háborúk idején meg a fölkelők (insurgensek) részére hat lovat s a hadiköltség fődőzésére jelentékeny összeget ajánl meg.⁶ A Ludovicaeum részére tízezer forintot ígér. A József-husárok ezrede javára meg harmincz lovat állít ki. 1810-ben, a haza szorult helyzetében, Dréta perjel egész készséggel felajánlja zirczi egyházának arany és ezüst edényeit.⁷

E közben a nagy francia háborúk veszélyei sem kimélték az apátságot. 1809-ben vagy nyolczszáz főnyi francia lovasság jött Veszprémen át Zirczre. Az urasági magtár padlásán levő kilencszáz pozsonyi mérő zabból mintegy négyszáz mérőt az utcza szélteben felállított lovak elé öntöztött; a többit meg szekereken vitette maga után. Az apátsági pincze boraiból negyvenkét akóra valót megivott, s mi több — mint az egykorú följegyzés beszéli — még a lovak lábait is borral mosogatta. Marula táboros vezetése alatt meg százötvenhárom tiszt reggeli kilenczedfél órától délután hatodfél óráig mulatott a kolostorban.⁸

Míg Zircz és Heinrichau egy birodalom területére estek, az egyesítés hátrányai nem igen mutatkoztak, mert a kormányzat mi nehézségbe sem került. De a mint II. Frigyes kezét 1742-ben Sziléziára tette, az ellentétek egyszerre kiélesedtek. Hiszen ő magyar embert nem fogadott el Heinrichau apátjául; sőt még azt sem engedte meg, hogy magyar származású egyén Heinrichauban töltse a próbaévet (noviciatus).⁹ Mária Terézia meg 1779. január 12-én királyi rendelettel tiltja meg Hascke Konstant apátnak, hogy a zirczi apátság jövedelmét ellenséges területre, Heinrichaubra, vigye.¹⁰ A kolostorban, Zirczen, a magyar és német elem közötti surlódás szinte folytonos volt. S így, midőn még a föllendült nemzeti szellem is megnyilatkozott, a régi állapot nem tarthatott soká.

¹ Zirczi apáts. lev. t.: Hist. dom. nr. 273.

² U. o.: 1784. decz. 3-iki keletű irat.

³ U. o.: II. 163. sz.

⁴ U. o.: 1801. júl. 4-iki keletű levél.

⁵ U. o.: II. 233.

⁶ Zirczi apáts. lev. t.: 1795. szept. 15., 1798. júl. 24., 1800. jan 28-iki kel. lev.

⁷ U. o.: Rczutsek jegyzetei.

⁸ U. o.: 1835. máj. 1-i kelettel.

⁹ U. o.: Hist. dom. nr. 195.

¹⁰ U. o.: III. 458.

Mária Terézia ügyes női kormányja mély álomba ringatta a magyar nemzeti érzületet. A királynő ajkairól elhangzó bizalmi szóra a lelkesedés mámore fogja el a nemzetet; lóra pattan s diadalmas fegyvereivel a trón- és birodalom-mentés munkáját végzi el. Uralkodója kitüntető nyilatkozataiban, figyelmes előzékenységében és rokonszenvében a hála érzelmeit ismeri föl. Ezen meggyőződés megnyugvással tölti el, s így szinte gondtalanná lesz egyébként féltett nemzeti kincsei iránt.

II. József császár erőszakos intézkedései azonban pillanat alatt felrázták a nemzetet. A szent korona kivétele az alkotmányos kormányzat jogalapjának, a királylyá koronázásnak, reményét semmisítette meg; a népszámlálás és földfelmérés a nemesség előtt ellenszenves közös adózás útjait egyengette; a német nyelvnek hivatalos nyelvvé emelése a nemzeti nyelv halálra ítéletét jelentette.

Az önkénnyel szemben tiltakozó nemzeti erő előtt még II. József császárnak is meg kellett hajolnia. Rendeletei visszavonásával méltónak bizonyult önmagához.

Halála jeladás volt a nemzeti érdekek biztosítására. A hazafias igyekezet, az alkotmány épületének körülbástyázásán kívül, az állami és társadalmi élet összes tényezőjére kiterjed. Az 1790/91-iki országgyűlés előkészületei az elmúlt idők okulásainak gyümölcsei.

A nemzeti irányú mozgalom, mely az egész vonalon megindult, a zirczi apátság ügyét is felkarolta.

II. József császár, midőn a szerzetes rendeket, s így a czisztercieket is eltörölte, a zirczi apátságot életben hagyta. Ezen kivételes eljárásra kettős ok birta. Tudta, hogy a zirczi apát, ki a porosz-sziléziai Heinrichaunak is apátja, egy személyben két államnak — magyar és porosz — alattvalója; s így a zirczi apátság eltörlése könnyen politikai bonyodalomra vezethetne. Másrésről hihetőleg Bajzáth veszprémi püspök is közbelépett az apátság érdekében. Hiszen ő tanácsolta a zirczi konventnek, hogy az eltörlés megelőzése végett vállalja el a veszprémi elemi iskolák ellátását tanerőkkel.¹

Veszprém vármegye 1790. május 17-én tartott gyűlésében,² az 1790/91-iki országgyűlésre szóló követi utasítások pontjai között a zirczi apátságról is megemlékezik.

Elvileg kimondja, hogy a zirczi apátságot Heinrichautól, a befektetett tőke letörlesztése után, önállósítani kell, — élén egy magyar apáttal. Megokolásában festi azon jogtalan és félszeg szervezetet, mely a magyar származású rendtagokat az apáti, elüljárói és jószágkormányzói állásokból kirekeszti, s ez által őket egyszer s mindenkorra oly színben tünteti föl, mintha kánoni büntetés alatt volnának. Ezen kapcsolatból magyarázza azon bizalmatlanságot, melylyel a magyar rendtagok a külföldi elüljárók kormányát kísérik; s ebben találja azon meghasonlás okát, mely a zirczi konventnek magyar és külföldi tagjai között él. Nemzetgazdasági szempontból kifogásolja, hogy Zircz jövedelmének egy része a heinrichaui pénztárba kerül.³

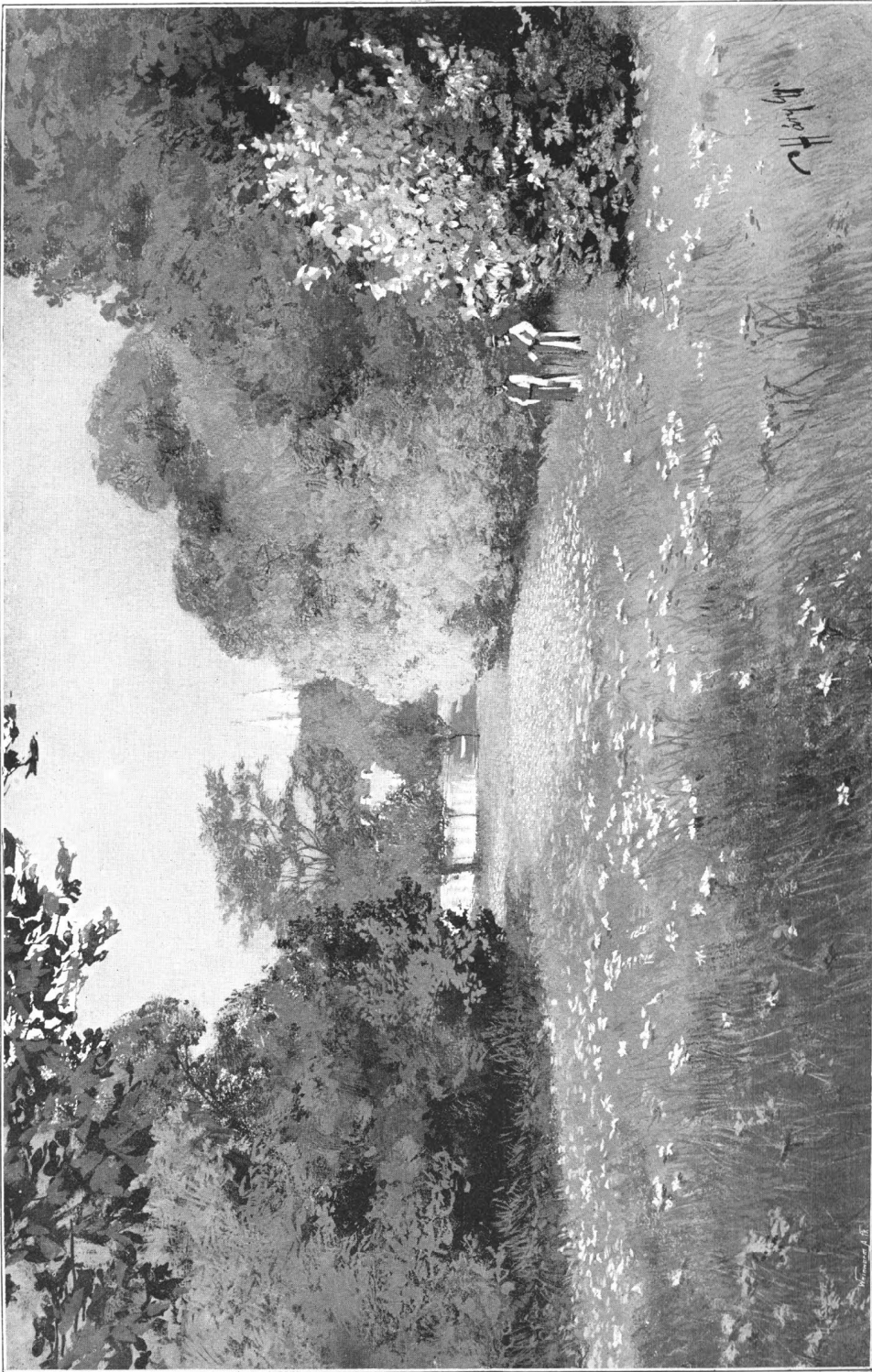
A zirczi konvent — mely ekkor legnagyobb részt külföldi származású tagokat számlált — kellő időben (1790. május 18.) sorompóba száll, hogy a kérdésnek országgyűlés elé jutását megakadályozza. Emlékiratában hivatkozik a királyi adomány sérthetetlen és örökjogú természetére. Ez pedig a két apátság élére egy férfiút állít, a kinek megválasztásában minden rendtagnak jogos része van. Miért is ellene nyilatkozik a szétválasztásnak; de egyúttal megjeleli a tényleges bajokat s az orvoslás eszközeit.

Fájó szívvel ismeri el, hogy a magyar rendtagok az apátválasztásoknál csakugyan háttérbe szorultak s közülök eddig egy sem jutott a kettős apátság élére (vox passiva). Hő kivánságul jelzi e sérelem gyógyítását. Kisebb pénzösszeg kivételét Heinrichauba nem tartja

¹ Zirczi apáts. lev.: Historia domestica, nr. 273.

² U. o.: I. 161. sz.

³ Zirczi apáts. lev.: II. 167. 230. sz.

RÉSZLET A ZIRCZI ANGOL KERTBŐL.

lehetetlennek. S ezt jogosnak is véli, mert a tulajdonos birtokának jövődelmével szabadon rendelkezik. De hogy a gyanakvásnak jövőre vége legyen, indítványozza: a zirczi perjel esküdjék meg, hogy a konvent beleegyezése nélkül egy fillért sem juttat külföldre; a bevétel és kiadás arányáról a konvent előtt évenként számoljon, sőt nevezetesebb tételeknél ennek előzetes véleményét is kikérje; a jövődelem tekintélyesebb részét oly pénztárban tartsa, melyhez kivüle a konvent legidősb tagjának és a gazdának (provisor) is van kulcsa.¹

Velzel Márk, Zircz és Heinrichau apátja, a zirczi perjel, Christoph Bonaventura révén értesül a dologról. Nyomban fölterjesztést készít az országgyűléshez és a nádorhoz. Kifejti előtök, hogy a zirczi apátság elszakítása Heinrichautól törvénytelen dolog lenne, mert a heinrichau apátok kinevezés alapján jutottak a zirczi apátság birtokába. De meg a méltányosság és a zirczi apátság érdeke is ellenmond az ily törekvésnek. Hiszen Zircz teljesen romokban jutott Heinrichau kezére. S halottaiból új életre Heinrichau kellett, midőn saját költségén kolostort és templomot emelt, az apátsági birtokokat jó karba hozta és gazdasági épületekkel ellátta. Igaz, hogy Zircz, rendes körülmények között, ma már a magáéból is megél; de ez nem jogczím arra, hogy elzáródjék előtte azon forrás, melyhez szükség esetén bizvást fordulhat.

Megemlíti, hogy a zirczi apátsághoz tartozó rendtagok a haza érdekeit az egyesítés óta a hitélet és közoktatás terén is szépen szolgálják.

Az elöljárói állások betöltése ügyében a rendi szabályzatot állítja előtérbe s fejtegeti azon szempontokat, melyeket ez megszab. Az apátválasztásról sajnálattal jelenti ki, hogy a porosz uralkodó parancsa értelmében Heinrichau apátja csak oly egyén lehet, a ki a porosz tartományokból való. Ez az oka, hogy magyar ember nem juthat az apáti székbe.

Nem ismeri el, hogy Zirczről Heinrichauba sok pénz vándorol ki, ha csak azon összegekről nincs szó, melyet az apát, Zirczre jövele esetén, utiköltség czímén kap. Hiszen, midőn a két apátság egyesítése megtörtént, az előszállási gazdagság évenként csak százötven forintot jövődelmezett. Később folyton befektetésre volt szükség. Úgy, hogy 1765-ig mindössze csak hatezer forint folyt be az apátsági pénztárba.²

Velzel Márk apát, hogy ügyének sikeres véget biztosítson, az esztergomi primás támogatását is kikéri.³ De ezzel sem megy sokra, mert a szétválás eszméje már közel volt a megéréshez.

NEP. SZENT JÁNOS SZOBRA A ZIRCZI APÁTSÁG HOMLORZATA ELŐTT.

¹ Zirczi apáts. lev. : II. 160, 231. sz.

² U. o. II. 151, 161, 170. sz.

³ Zirczi apáts. lev. : II. 166. sz.

Időközben a zirczi konvent is ráunt a függő viszonyra. Egész erővel igyekezett vékonyítani azon szálakat, melyek Heinrichauhoz eddig oly mereven fűzték. 1793. január 27-én a királyi támogatást is igénybe veszi s kérését ily alakban tolmácsolja: a zirczi perjelt ezentúl ne egészen szabadon nevezze ki a heinrichau apát, hanem a zirczi konvent jeleljen ki hármát, s az apát ezek közül válaszszon. A perjellé választás csak három évre terjed, de a régi perjel újból is megválasztható.

Kézzelfogható, hogy ezen törekvés a külföldi elemek kiszorítását célozta. Nehogy azonban az idegen származású rendtagok e miatt nehezteljenek, a jószágkormányzóságra osztrák — de nem porosz — eredetű egyéneket javasolt a konvent.¹

Habár Zircz elválasztása Heinrichautól nagy hullámokat vetett is föl, a döntés pillanata még nem érkezett el. Ezért állítja I. Ferencz király Gloger Konstant heinrichau apátot 1793. szeptember 23-án a zirczi apátság élére is. A kinevező oklevélben azonban olyan intézkedésekkel találkozunk, melyek Zircz külön érdekeinek megóvását célozták. Így olvassuk, hogy a magyar rendtagok a zirczi konventbe jussanak, s ennek élén magyar ember álljon. A zirczi perjelt a zirczi konvent jelölése alapján az apát nevezi ki. Nagyobb fontosságú ügyben a zirczi perjel a két konventi tanácsos (consultor) egyetértésével intézkedjék. A számadások felülvizsgálója a perjel; ezét meg a két tanácsos ellenőrzi. A jövődelmet Heinrichauba kiszállítani nem szabad.²

A konvent német származású tagjai sérelmesnek találták, hogy ők ezentúl a zirczi perjeli hivatalból kimaradnak. 1800. október 12-én Ő felsége előtt panaszozzák el helyzetüket. Hangsúlyozzák, hogy a konvent nagyobb része idegen származású; s egyik sem tehet róla, hogy nem magyar vér kering ereiben. Kiemelik azon szolgálatot, melyet a heinrichaui rendtagok a magyarországi művelődés terén teljesítettek. Eddig is jutott már magyar ember — igaz, csak egyszer — a zirczi priorságba, s ezentúl is lehet rá kilátás, ha rátermett ember akad.³

Gloger Konstant a kinevező oklevél értelmében jár el, midőn az idegen származású Cristoph Bonaventurát zirczi perjeli hivatalából elmozdítja s helyébe Szabady Lászlót nevezi ki.

Ezen tény nagyon helyén volt, mert Christoph Bonaventurába szívós német természet szorult. Míg a hatalom kezei között volt, keresztülvitte, hogy a noviciátus (próbaév) ne Zirczen, hanem Heinrichauban legyen. Ezzel az volt a célja, hogy a magyarok a rendbelépéstől elidegenedjenek, a magyar elemek meg — német kormányzat alatt — a rend birtokairól kiszoruljanak s németeknek adjanak helyet. Ez utóbbit el is érte, mert a magyar jobbágyok közül sokan Kiliti, Inota és Litér községekbe költöztek. S így már részben megokoltnak látszott, ha a birtokokat német ajkú rendtagok kezelik.⁴

Christophnak nehezére esik a dolog, nem tudja feledni perjeli állását. Azon okoskodik, hogy Zircz kormányát valamikép ismét kezébe keríthesse.

Ismeretes volt előtte, hogy a konventnek német származású tagjai őt ismét szívesen üdvöznélnek a perjelségben. Ezt a körülményt felhasználja, de ravaszul. Egy-két német érzelmű konventtag tudtával és beleegyezével, a zirczi konvent összes német eredetű tagjai nevében felség-folyamodványt ír. Ebben azt kéri, hogy Gloger Konstantnak apáti kinevező okiratában az a pont, mely csak magyar származású egyént tűr meg a perjeli hivatalban, veszítse érvényét⁵ és úgy alakuljon át, hogy a hasonló érdeműek közül a magyarnak legyen elsőbbsége.

Midőn a zirczi konvent német tagjai megtudták, hogy Christoph Bonaventura az ő nevökben is benyújtotta kérvényét, rosszul esett nekik ezen csalárd eljárás.

¹ Zirczi apáts. lev. : II. 236.

² U. o. : II. 233.

³ U. o. : I. 172.

⁴ Zirczi apáts. lev. : Zsolnay Dávid 1805. júl. 2-iki fölterjesztése.

⁵ U. o. : II. 386.

A helytartótanács a veszprémi püspököt utasítja, hogy tartson vizsgálatot a zirczi konventben. Bajzáth püspök helyettesére, Zsolnaira, bízza a dolgot. Ez 1800. december 16-án értesíti a zirczi perjelt, hogy a vizsgálat napjaul 22-ikét szemelte ki. Felhívja egyúttal, hogy ezen napon mindazon rendtagok Zirczen legyenek, a kik a zirczi apátsághoz tartoznak.¹

A vizsgálat alkalmával még a német származásúak is erősen tiltakoztak Cristoph ellen s követelték, hogy őt, mint a meghasonlás magvának hintőjét, Heinrichauba bellebbezzék.²

A vizsgálat tehát Christoph Bonaventurára végzetes lón. Mert most már nem maradhatott még Előszálláson sem, a hol a perjelségből kibukása után meghuzódott. Hiszen 1802. július 1-én királyi parancs tiltja ki az országból.

Ugyanekkor királyi rendelet hagyja meg, hogy Gloger Konstant a noviciusokat és hittudományhallgatókat bocsássa haza Heinrichauból. Amazok Zirczen töltsék próbaévöket; emezek meg vagy ugyanitt rendi tanárok vezetése alatt, vagy pedig a veszprémi papnevelőben végezzék tanulmányaikat. Az 1772-iki királyi rendelet, mely csak magyar rendtagot ismer el előjáróként, ezentúl is érvényben marad, azon enyhítéssel, hogy, ha a körülmények épenséggel úgy hozzák magokkal, kivételesen osztrák örökös tartománybeli is választható. A gazdasági ügyeket kizárólag magyar rendtagok kezeljék. Heinrichauba pénzt küldeni nem szabad; de az apátnak, mikor három évenként hivatalos vizsgálatát tartja, utiköltség és tiszteletdíj címén kétszáz arany, vagy ezer forint jár. A számadásokat a két tanácsos (consultor) minden évben felülvizsgálja. Minthogy a vallásalap évi jövedelme, a visszaállított szerzetes rendek jövedelmeinek elmaradása folytán, nagyon megcsappant, szükségesnek mutatkozik, hogy a zirczi apátság bizonyos évi összeg fizetését magára vállalja. Miért is küldjön ki az apát két rendtagot a tárgyalás megindítására.³

Gloger apát ezen rendelettel mit sem törődik. Marad minden a régiben. Szabady László halála után (1802) zirczi perjellé Zach Tóbiást, alperjellé Coneider Dávidot — a két külföldit — tette. A hittudományhallgatókat meg nem eresztette el Heinrichauból.

Mulasztása azonban, 1803. május 3-iki kelettel, szigorú intézkedést vont maga után. E szerint, ha tizennégy nap alatt sem teljesíti, a mit tőle a rendelet vár, Magyarország határait át nem lépheti s annál kevésbbé tarthatja meg tervbe vett hivatalos vizsgálatát a zirczi konventben.⁴

Gloger még most sem okul. Ekkor a helytartótanács, mivel a zirczi konventről sok panaszt hallott, Zsolnay Dávid veszprémi püspöki általános helyettest (vicarius generalis) küldi ki, hogy Zirczen vizsgálatot tartson.

Zsolnay eljár megbízatásában.

Tapasztalatait, melyek bizony sok kifogásolni valóról tesznek tanúságot, illetékes helyre terjeszti föl. Ennek alapján 1803. augusztus 5-én a helytartótanács Zsolnayt így utasítja: Nyomban menjen Zirczre, a konventnek lobbantsa szemére azon hanyatlást, a melyben él, s fejezze ki az uralkodó részéről is a rosszaló véleményt. Coneider alperjelt hivatalától mozdítsa el, helyébe Bauch Gottfriedet, perjellé meg a győr-szentmártoni születésű Dréta Antalt tegye. Intézkedjék, hogy az elcsapott alperjel azon négy konventtaggal — Resl Márk, Staidler Bonifác, Vogt Placid és Mitske Csláv — egyetemben, a kiken már nem fog a szó, mielőbb Heinrichauba térjen.⁵

Gloger a helytartótanács türelmét már egészen kimerítette. Christoph Bonaventurát ugyanis — minden tilalom ellenére — Magyarországon tartotta; Csöke Bernátot külföldi

¹ Zirczi apáts. lev. : II. 228.

² U. o. : 1800. decz. 22-iki keletű levél.

³ U. o. : I. 184.

⁴ Zirczi apáts. lev. : I. 182.

⁵ U. o. : I. 183.

létére sem mozdította el az előszállási jószágkormányzóságból; s a mi legkülönösebb, vissza akarja hozni azon rendtagokat, kiket Zirczről királyi parancs távolított el.¹

Ily makacszkodás méltó büntetést érdemelt. A helytartótanács 1803. december 9-én közli a királyi rendeletet, mely Gloger Konstant apáti joghatóságát a zirczi apátság fölött úgy a lelki, mint az anyagi ügyekben felfüggesztette.²

Gloger nem akar felhagyni zirczi apáti jogaival. 1804. október 13-án igéri, hogy a négy magyar hittudományi hallgatót Zirczre küldi tanulmányaiknak a veszprémi papnevelőben folytatása céljából. Egyúttal oly értelmű tervét is kilátásba helyezi, hogy Coneider Dávid és Vogt Placid rendtagok részére ismét Zirczet tűzi ki tartózkodásuk helyéül.

A helytartótanács, a mint a tervről értesül, első részét helyesli, de erősen tiltakozik azon két rendtag visszatétele ellen, kiknek felsőbb rendeletre kellett Zirczről távoznok.³

E közben a zirczi perjel és konvent 1804. január 23-án a vallásalapba 18,230 frt 24 krt ajánl meg. Kikötik azonban, hogy azon esetre, ha a rend gimnáziumokat venne át, a megfelelő költséget ezen összegből levonják. Ő felsége ezen ajánlatért meleg köszönetét fejezi ki.⁴

A német konventtagok nem szívesen vették Gloger Konstant apáti jogainak felfüggesztését. Már kezdettől kancsal szemekkel nézték az új magyar perjelt, Dréta Antalt, önálló működésében a zirczi konvent élén. Visszavágytak a heinrichau apát uralma alá. Miért is négyen — Csöke Bernát, Mann Alberik, Kunert József és Zimmermann Péter — Ő felségéhez folyamodnak Gloger Konstant apáti jogainak fölélesztéséért.⁵

A konvent magyar tagjai meg a történeti jog alapján a zirczi apátság teljes önállósítását kérvényezik 1806. december 26-án. Kérelmüket így okolják meg: Zircz a középkorban önálló apátság volt. Miksa király 1575-ben nyolczezer magyar forintért zálogosította el Thúry Benedek és György testvéreknek. Ujfalusy Márton lilienfeldi apát ezen összeget a Thúry-családnak lefizette, midőn Zircz apátjává lőn. A mint meg Zirczet a lilienfeldi apátság Heinrichau kezére adta, ez harminczegyezer forintot fizetett érte. Mivel azonban már Miksa király kikötötte, hogy a zálogösszeg lefizetése esetén a zirczi apátság visszakapja birtokait, kétségtelen, hogy ezen föltétel Heinrichaura is érvényes. S így az elválasztásnak jogi akadályja nincs. Sőt vannak jogi és egyéb szempontok, a melyek támogatják.⁶

Zirczet ugyanis magyarok számára alapították, álljon tehát most is magyar ember az élén. A hazai törvények az idegeneket eltiltják a magyar javadalnak birtoklásától. Külföldi főpapok a jövődelmet a hazából kiviszik s a hazai rendeleteknek és törvényeknek nem engedelmeskednek. Egyetértés, béke és szeretet csak az elválasztás után lehet állandó.

Hogy az elválasztás megtörténhessék, első feladat azon tőkének pontos kimutatása, melyet Heinrichau a zirczi apátságra költött.⁷

Gloger Konstant háromezrezer frtról beszél; a zirczi konvent azonban a harminczegyezer betudásával, nyolczvanhétézer forintot ajánl meg.⁸

Zircz új perjelét, a magyar származású Dréta Antalt — Pázmándy Horváth Endre lelkes maecenasát — 1804. december 28-án fennen dicséri Zsolnay Dávid. Lelketele készséggel; egész egyéniségét hazafias hűség és lojalitás jellemzi. Már is hozzáfogott szerzetes családjának új életre keltéséhez. Számos új növendéket vett föl s ezeket Zirczen neveli. Hittudomány-hallgató növendékeit a veszprémi papnevelő tanfolyamaira küldi. A zirczi kolostor kibővítését komolyan tervezi. A konventből a fegyelmetlenség eltűnt, a tagokat testvéries érzület fűzi

¹ Zirczi apáts. lev. : I. 173.

² U. o. : I. 180.

³ U. o. : I. 179.

⁴ U. o. : 1804. márcz. 16-iki kel. lev.

⁵ Zirczi apáts. lev. : II. 243.

⁶ U. o. : II. 218, 238.

⁷ U. o. : II. 222.

⁸ U. o. : II. 218.

egymáshoz. Csöke Bernát mint külföldi, az előszállási jószágkormányzóságból kibukott, s így többé nincs alkalmja a jövődelemnek Heinrichauba küldésére.

Gloger Konstant nem akarta elismerni Dréta zirczi perjelségét s még csak levelezésbe sem ereszkedett vele. Időközben mindent elkövet, hogy apáti jogát Zircz fölött visszaszerezze.

Zsolnay Dávid azonban egész erélylyel szembeszáll ezen törekvéssel. Alaposan kifejti, hogy, ha Gloger célzt ér, Zircz ismét szomorú viszonyok közé jut. Miért is még megszorítással sem ajánlja a heinrichaui uralom ismétlődését. Szerinte leghelyesebb volna, ha Zirczet Heinrichautól, harminczegyezer forint lefizetése után, egyszer s mindenkorra elszakítanak; mert, míg a régi viszony fennmarad, nem lehet kilátás, hogy a béke, a rend és a szerzetes fegyelem Zirczen állandó lesz.¹

A közel jövő igazat adott Zsolnaynak. A zirczi konvent német tagjai ugyanis, 1808. márczius 12-én, az uralkodó előtt panaszt emelnek Dréta Antal perjel ellen. Arról vádolják, hogy ellenök bosszút forral. Lelkében nemzeti gyűlöletet ápol s tetteinek ez ad irányt. Napról-napra méltánytalan és igazságtalan bánásmódban részesülnek. Kunert József még azt is felemlíti, hogy Nádasdy Ferencz gróf jószágairól, a hol (Nána) eddig a lelkeszi teendőket végezte, csupa bosszúból egyszerűen visszahívta.²

Maga Ő felsége is belátta, hogy a zirczi apátság viszonyain változtatni kell. Miért is 1809. márczius 17-iki kelettel elrendelte, hogy ha a zirczi apátság csakugyan zálogbirtokként jutott Heinrichau kezére, nyomban meg kell tenni a lépéseket az elválasztásra. E célból még Gloger Konstantnak is visszaadta apáti jogai gyakorlását azon megbízás kíséretében, hogy akár személyesen, akár megbízott útján tüntesse fel a helytartótanács előtt, mily összeget költött Heinrichau a zirczi apátságra. A hivatalos kimutatás napjául 1809. április 18-ikát szemelték ki. A közbejött francia háború azonban a feleket megakadályozta a megjelenésben. Végre újabb határidőként 1810. május 1-ét tűzték ki.

Zircz perjele, Dréta, a szükséges okiratokkal megjelent, a heinrichaui apátságot azonban senki sem képviselte. A kiküldött egyházi bizottság erre ügyet sem vet, hanem megindítja a tárgyalást.

A zirczi perjel előáll s okiratos bizonyítékokkal mutatja ki, hogy Heinrichau a zirczi apátságot zálogbirtokként kapta s tulajdonjoga azon pillanatban vész el, a mint Zircz a harminczegyezer forint zálogösszeget lefizeti. Előmutat ezután egy 1750-ben kelt kimutatást, melyet a zirczi konvent nevében három sziléziai rendtag írt alá. Ebből az olvasható ki, hogy az elmúlt félszázad alatt a heinrichaui apátság ötvenhatezerkétszáz forintot költött a zirczi apátságra.

A bizottság most távozásra szólítja föl a zirczi perjelt s hozzáfog a kérdés vitatásához. Határozatilag kimondja, hogy Zirczet a heinrichaui apátság kezében zálogbirtoknak kell tekinteni; s így a pénzbeli kiegyenlítés után a teljes szétválasztás megtörténhetik. A befektetett összeget megállapítani szerfölött nehéz. De nem is szükséges. Mert a heinrichaui apátság, midőn Zirczet átvette, a visszatérítés kötelezettségét csak a harminczegyezer forintra kötötte ki. S ezen intézkedést annál jogosabbnak tartja, mert a heinrichaui apátság, az általa betelepített sziléziai jobbágyok munkája révén, a befektetett tőkét bizonyára kamatostul visszaszerezte. A mint csakugyan tényleges bizonyítékok vannak, hogy Zirczről Heinrichauba vándorolt ki pénz. Szóval a zirczi apátság jogilag csak a harminczegyezer forint lefizetésére köteles. Királyi kegyelem útján azonban még azon összeg bizonyos hányada is szóba jöhet, melyet Zircz Gloger Konstant apáti jogainak felfüggesztése óta jövedelmezett.³

¹ Zirczi apáts. lev. : I. 173.

² U. o. : II. 243.

³ Zirczi apáts. lev. : II. 240.

Dréta még ezen határozat után is hajlandó volt a beruházás címén ötvenhatezerkétszáz forint lefizetésére.¹

A helytartótanács 1811. július 9-én közli Dréta Antallal a legfelsőbb rendelkezést a váltásösszegre nézve. E szerint a zirczi apátság a nyolczvanhétezerkétszáz forintot a magyar kir. kamara pénztárába fizeti.² Mert a háromlásra (caducitas) vonatkozó hazai törvények értelmében az eltörölt külföldi szerzetes rendek jószágai a kincstár tulajdonába mennek át. A heinrichau apátságot pedig 1810-ben eltörölték. S így azon váltásösszeg, mely Heinrichaut illetné meg, jövőben a kamarai pénztárba folyik.³ A lefizetés ideje az 1811—1816-ig terjedő évekre esik.⁴

A mint Gloger Konstant apáti jogainak gyakorlatába lépett, Coneider Dávid is minden követ megmozdított, hogy Zirczre visszatérhessen. Ez irányú kérelmét Ő felsége előtt, 1810. szeptember 14-én, így okolja meg: Születésére nézve — mondja — magyar, s mivel már hatvanadik életévét tiporja, nyugalom után vágyakozik, de ezt Zirczen szeretné leélni. Midőn Zirczet el kellett hagynia, a negyvenezer forintot tartalmazó pénztárt minden hiány nélkül adta át.⁵

Az uralkodó 1811. márczius 12-én megadja neki az engedélyt a visszatérésre.⁶

Gloger alig kapta vissza apáti jogait, 1810. szeptember 8-án már súlyos vádak emel Dréta Antal prior kormányzása ellen. Elsorolja, hogy Zirczen a fegyelem eltűnt, az apátság jószágait elpazarolják s szerzetes életről szó sincs. Oly tartalmú királyi rendelet kiadását sürgeti, mely kinyilvánítsa, hogy apáti jogait *teljesen* gyakorolhatja.

A helytartótanács azonban ezen kérelmet elutasítja, mert Dréta perjelsége ellen eddig semmi panasz sem merült föl; sőt alatta a szerzetes fegyelem a konventben és a rend a gazdaságban helyreállt.⁷

Dréta teljesen átérezte Zircz függetlenítésének jelentőségét. Tanuskodnak erről ezen sorok, melyeket Veszprém vármegye alispánjához 1807. szeptember 22-én írt: «Valamint nagy vigasztalással vettem, úgy hálaadatlannak tartanám magamat, ha ezen ritka és példás, hozzám és egyéb magyar szerzetes társaimhoz viseltető hajlandóságot minden illendő köszönettel nem viszontagolnám, a mint valóban azt, még élünk, emlékezetünkben mindenkor fönt fogjuk tartani; szerencséseeknek vélvén magunkat, hogy oly hazafiak közt lakhatunk, a kik a magok boldogságát a mienkével össze kapcsolják». . . . «Arra való nézvést a jó szándékért örökös hálaadással leszek».⁸

Gloger Konstant a heinrichau apátság eltörlése (1810) után azon buzgólkodott, hogy a heinrichau konvent tagjai — ha nekik tetszik — a zirczi konventbe léphessenek át. A helytartótanács azonban elutasítólag válaszolt kérésére.⁹

Nehogy az apát a Zircz ügyeit intéző perjellel, Drétával, összeütközésbe jöjjön, a helytartótanács ez utóbbit figyelmeztette, hogy ha Gloger Konstant Zirczre érkezik és intézkedni akar, rögtön tudósítsa Zsolnay Dávidot.¹⁰

E közben a pilis-pásztói apáti szék megüresedett. Pilist és Pásztót a wellehrádi apátság (Morvaország) támasztotta föl halottaiból. Pásztó 1702. november 6-án, Pilis 1712. október 5-én egyesült Wellehráddal.¹¹ De midőn II. József császár ezen utóbbit 1784. július 16-án eltörli,¹² kettős magyar apátságunk önállósul. De csak rövid időre; mert 1787. szeptember 16-án — habár az egri gimnáziumban a jezsuiták eltörlése óta a pilis-pásztói ciszterciek tanítottak —

¹ Zirczi apáts. lev. : II. 242.

² U. o. : A helyt. tan. 16.446. sz. levele.

³ U. o. : A helyt. tan. 5715. sz. levele.

⁴ U. o. : A helyt. tan. 17.308. sz. levele.

⁵ U. o. : II. 235.

⁶ U. o. : III. 361.

⁷ Zirczi apáts. lev. : II. 239.

⁸ U. o. : II. 224.

⁹ U. o. : A helytartó tanács 5715. sz. levele.

¹⁰ U. o. : 8253. helyt. tanácsi szám.

¹¹ Békéfi R. : A pilisi apáts. tört. II. 106. l.

¹² Ugyanaz : U. o. 130. l.

DRÉTA ANTAL ZIRCZI, PILISI ÉS PÁSZTÓI APÁT.

II. József kitörli őket az élők sorából.¹ De I. Ferencz király az apátságot visszaállítja s élére 1802. június 25-én Schumann Theofilt állítja.² Ez a csatatéren megsebesültek ápolása közben hazafias buzgalmának esik áldozatul 1809. november 16-án.³ Ekkor az egri konvent Dréta Antal zirczi perjelt választja meg pilis-pásztói apátnak. I. Ferencz király a kinevező oklevelet 1812. szeptember 4-én írja alá.⁴

A zirczi konvent most közértelemmel fordul Ő felségéhez, hogy állítson élére oly férfit, ki teljes hatalmi körrel kezében az apátnak igazi helyettese legyen. Ekkor szemeli ki a királyi bizalom Pilis és Pásztó apátját, Dréta Antalt, Zircz kormányzóperjeli méltóságára. Ezen tény, 1812. szeptember 29-én, első lépés volt a hármas apátság egyesítésére. Sőt Dréta már ekkor felszólítást kapott, terjeszsze be azon módozatot, a mely szerint az egyesítés tényleg keresztülvihető.⁵

E pillanat óta Dréta nagy óvatossággal készítgeti az utat Zircz, Pilis és Pásztó egyesítéséhez. Célja elérésében szívesen közremunkált vele Fischer István báró egri érsek. A terv valósulásának azonban hatalmas akadály volt útjában, — Gloger Konstant zirczi apát még élt. E szerencsétlen embernek élete alkonyán szomorú napokat kellett átszenvednie. Színről-színre látta, mint ereszkednek meg a szálak, melyek Zirczet Heinrichauhoz fűzték. Hallotta azon toll perczenését, mely a többi kolostorral egyetemben anyaapátságának, Heinrichaunak, is halálos ítéletét írta alá (1810). Elveszté otthonát, Patschkovban huzódott meg és ette a számkivetés keserű kenyerét. Itt érte utól 1814. június 18-án a halál, melyet szívesen fogadott, mert földi kínjaitól váltotta meg.⁶

Most már mi sincs többé az egyesítés útjában. Az eszme megérett, meg is kellett testesülnie.

Dréta Antal Ő felségéhez fordul s kéri, nevezze ki zirczi apáttá is. Folyamodását azzal okolja meg, hogy Pilis-Pásztó Zirczczel már úgy is egy kézbe került, midőn őt pilis-pásztói apát létére Zircz kormányzóperjelségével is megbizta.

I. Ferencz király teljesítette kérelmét. A testvériségre lépett hármas apátság — Zircz, Pilis és Pásztó — élére 1814. augusztus 19-én Dréta Antalt állítja.⁷

¹ Békefi R.: A pilisi apáts. tört. 236. l.

² Ugyanaz: U. o. 241. l.

³ Ugyanaz: U. o. 242. l.

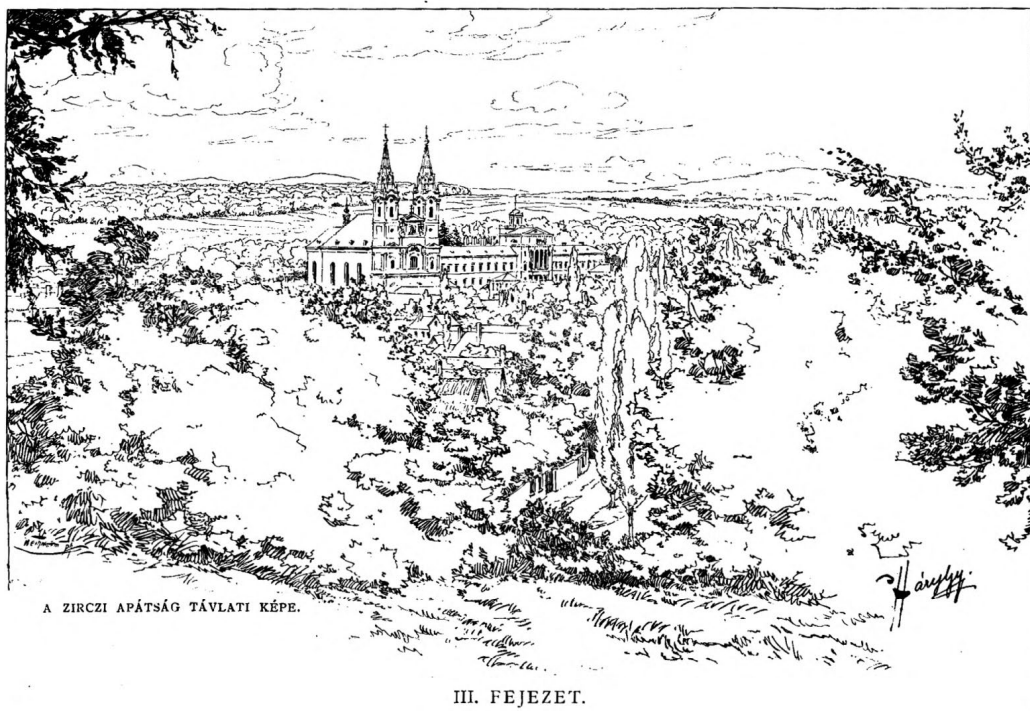
⁴ Ugyanaz: U. o. 242. l.

⁵ Zirczi apáts. lev. : A helyt. 23.778. sz. levele.

⁶ U. o. : 1814. aug. 19-iki kel. lev.

⁷ U. o. : II. 302.

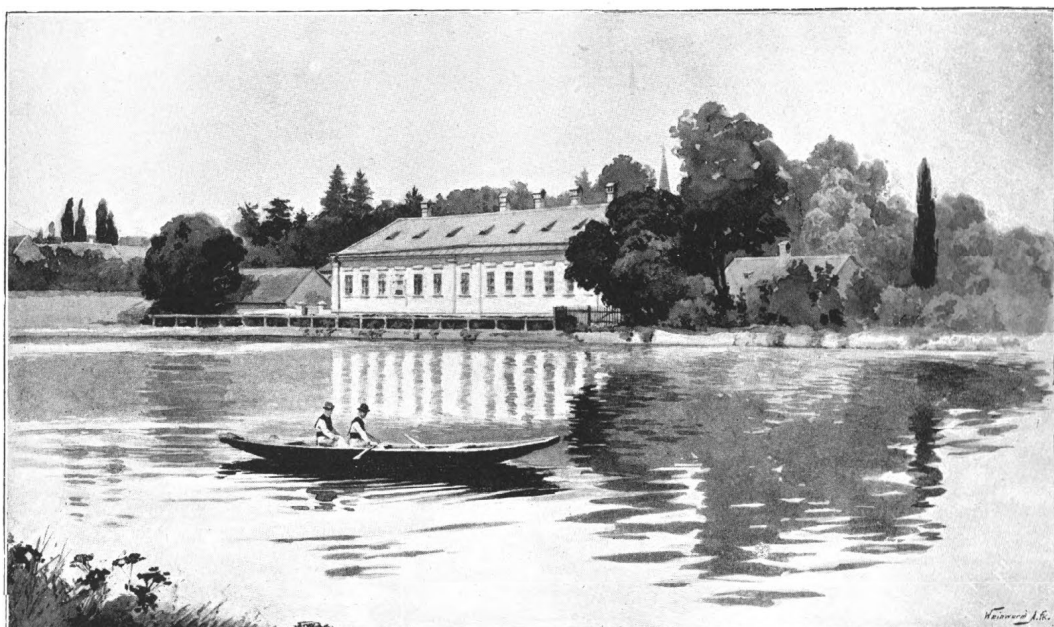
A ZIRCZI APÁTSÁG TÁVLATI KÉPE.

III. FEJEZET.

A CZISZTERCZI REND TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGBAN ZIRCZ, PILIS ÉS PÁSZTÓ EGYESÍTÉSÉTŐL NAPJAINKIG.

(1814—1896.)

A szerzetesek a középiskolákban. — Rainer főherceg a zirczi rendtagokról. — A szekszárdi gimnázium felajánlása. — A székesfehérvári és pécsi gimnázium átvétele. — Dréta apát alatt az anyagi viszonyok rosszak. — Viszálykodás e miatt. — Dréta a tudományt pártolja. — Dréta jellemzése. — Villax apát gazdasági intézkedései. — Villax nagyszabású építkezései. — A veszprémi elemi iskola s gimnáziumi első osztály. — A pécsi liceum és jogi akadémia tanszékei. — A szerzetes tanárok tanárvizsgálata. — Villax alatt a rendtagok tudományos képzése. — Villax mint a tudomány Maecenása. — A cziszterczi rend és az 1848-iki események. — A czisztercziek reformálásra irányuló törekvések. — Villax jellemzése. — Rezutsek Antal kormányzatának iránya. — Az 1861-iki nagykáptalan. — A kormánytanács, a nagy- és kiskáptalan szervezése. — A zirczi hittudományi intézet felállítása és szervezete. — Tanári vizsgálat és tanárképzés. — Rezutsek a tagok kiképzése és gimnáziumai színvonalának emelése ügyében sokat áldoz. — Rezutsek építkezései. — A czisztercziek Pálffy Móríz korában és a kiegyezés után. — Rezutsek és a népoktatás. — Rezutsek gazdálkodása, szentgotthárdi apáttá kinevezése. — Kormányzatának és egyéniségének jelleme. — Supka Jeromos nagykáptalant tart. — A rend mai szervezete. — A novíciusok, gimnáziumi, hittudományi és tanárjelölt növendékek helyzete, nevelése és kiképzése. — A budapesti hittudományi és tanárképző intézet felállítása és jelentősége. — A rendi gimnáziumok növendékei. — Az apát jogköre és feladata. — A zirczi perjel, alperjel és a többi elöljárók. — A zirczi konvent, a gazdasági tanács és a kormánytanács. — Zircz mint rendi középpont. — A Mária-kultusz a rendben. — A megholtak iránti kegyelet. — Supka kormányzatának tényei. — Jellemzése. — Vajda Ödön apát alkotásai.

A ZIRCZI TÓ.

A

hármás apátság életében 1814-gyel új világ köszönt be. A cisztercki rendtagok előtt ekkor nyílik meg egész szélkében a tér, melynek munkálására őket a nemzet és haza érdeke szólította.

I. Ferencz király megrémült a francia forradalom túlzásaitól. Egész Európát harczra szólítja azon eszmék ellen, melyek elajulásukban vertocsát hagytak magok után. Szemeit meg ráveti a szerzetes rendekre; mert bennök ismeri föl azon munkásokat, a kik a jövő nemzedéket, a vallás-erkölcsi eszmék hatása alatt, az élet békés polgáiraivá nevelik.

Már az egri gimnáziumot ily megokolással adja át 1802. június 25-én a pilis-pásztói ciszterckieknek: «mert az isteni tisztelet emeléséről és az ifjúságnak helyes irányú nevelése-
s oktatásáról akarunk gondoskodni.»¹

Midőn az ország kormánya hivatott nevelőket és tanügyi férfiakat keresett, kéznél találta a zirczi ciszterckieket is. Felsőbb helyen nagyon jó nevelők volt. Ezt meg is érdemelték. Rainer királyi herczeg 1810-iki utazása közben Zirczen személyesen győződött meg képzettségök-
s jámbor életükről. Naplója alapján megtudjuk, hogy «lényegesen különböző képet² mutatott föl a zirczi apátság. Vezetője, Dréta Antal prior gondoskodása mellett a papok kitűnő oktatásban részesültek és műveltség és erkölcsösség dolgában a többi apátság papsága fölé emelkedtek, a melynél a dolog, e részben, nagyon gyöngé lábon áll Az egyházi képzés érdekében mit sem óhajt hobbén a főherczeg, minthogy az a terv³ sikerüljön és Dréta prior a zirczi apáti méltóságot elnyerje, hogy minden befolyástól menten élhessen szép célzatai keresztülvitelének».⁴

¹ Hártyára írt eredetije a ciszterckiek egri levéltárában.

² Előzőleg a pannonhalmi szentmártoni apátságban szerzett tapasztalatait írja le.

³ A zirczi, pilisi és pásztói apátságok egyesítését érti.

⁴ Wertheimer Ede: Rainer főherczeg magyarországi utazása 1810-ben. (Budapesti Szemle 1894. 222. l.)

Az intéző körök figyelmét tehát érdemességökkel vonták magukra. A mint a benedek-rendűek visszaállításuk alkalmával (1802) a székesfehérvári és pécsi gimnázium átvételére nem vállalkoztak, a bizalom egyenesen a zirczi apátság tagjai felé irányult.

A dolog fontosságához mérten a tárgyalás hosszabbra nyúlt. Már ennek folyama alatt, 1810-ben, Tolna vármegye is megtisztelte kitüntető bizalmával a cziszterczi rendet, midőn a tervezett székszárdi gimnázium vezetésére a zirczi apátság tagjait hívta meg. Dréta Antal 1810. július 3-án a hálás és hazafias érület hangján válaszol. Kiemeli, hogy első és fő gondját a hazafias érdekek s a közjó szolgálata képezi. Egész lélekkel rajta van, hogy az ifjúság helyes irányú nevelést kapjon, mert a nemzet java ettől függ. S bár majdnem egészen megérett már a terv, mely a székesfehérvári és pécsi gimnázium ellátását s fentartását a zirczi apátságra ruházza, mégis reményt nyújt, hogy a rend tagjaiból Székszárdra is juttat, ha Tolna vármegye a magasztos czélnek megfelelőleg áldoz.¹

Székszárd azonban nem kapott gimnáziumot, s így tanerőkre sem lett szüksége.

Ez alatt a székesfehérvári és pécsi gimnázium ügyével dülőre jutottak. A helytartótanácsnak 1813. február 9-iki jelentése szerint² Ő felsége elfogadta, hogy a zirczi apátság a székesfehérvári és pécsi gimnáziumok ellátását és fentartását magára vállalja.

Magán úton már előbb is kiszivárgott ezen felsőbb rendelkezés híre. Pécs városa örömmel veszi tudomásul s bizalommal fogadja kebelébe a cziszterczieket. Sőt már 1812. márczius 2-ikán arra kéri Ő felségét, bizza ezen rendre a bölcséleti és jogi tanfolyamokat is.³ A helytartótanács már ápril 14-ikén közli Zircz perjelével Pécs város óhaját s megkérdi egyúttal, hajlandó volna-e a megtisztelő ajánlatot elfogadni?⁴

Dréta mélyrelátó ember volt. Rendje feladatának a nevelés s közoktatás terére irányítását életbiztosító eszközül ismerte föl. Hódoló készséggel siet megköszönni az uralkodó kegyét, mely a székesfehérvári és pécsi gimnázium nevelve-oktató működését szerzetes fiainak kezeibe teszi le.⁵ Az 1813/14-ik iskolaévre Székesfehérvárra hat tanárt egy igazgatóval ígér meg; a pécsi gimnázium ellátását rendi tanerővel azonban csak 1814/15-re helyezi kilátásba.⁶ A két gimnázium átvállalása fejében azonban kéri, hogy a vallásalapba évenként esedékes 18.230 forint fizetésének kötelezettsége teljesen szűnjék meg.⁷ Ez azonban csak részben sikerült.

Dréta ezenkívül a veszprémi iskolákat is fentartotta rendi költséggel.

A pilis-pásztói apátságok egyesítése a zirczivel ez utóbbit erős próbakőre tette. A zirczi apátságra ugyanis már előbb is elég teher nehezedett. E pillanat óta meg a szerény jövedelmű kettős apátság (pilis-pásztói) kötelezettségének is meg kellett felelnie. Hozzájárult még, hogy Pásztón a tűzvész, a kolostor és a gazdasági épületek elhamvasztásával, mintegy ötvenezer forintnyi kárt okozott.

E mellett a tagok úgy vették észre, hogy apátjok a birtokkezelésben könnyelműen jár el. A rendnek veszprémi és pápai házát eladta; Pásztót, alig egy-két rendtag tudtával, tizenkét évre bérbeadta; ugyanígy tett egy másik jószággal tizenöt évre szólólag, sőt ezen a czímen huszezer ezüst forintot előre fölvelt; itt-ott adósságot csinált; a termés egy részét előre s csekély áron eladta; szóval úgy járt el, mintha a rend összes vagyonát saját személye czéljaira kapta volna.

¹ Zirczi apáts. lev.: 1810. júl. 3-iki kel. lev.

² U. o.: A helytart. tan. 1813. febr. 9-iki jelentése.

³ U. o.: 1812. márcz. 2-iki kel. lev.

⁴ U. o.: 1812. ápr. 14-iki lev.

⁵ «Gratias agit: quod gymnasia duo Albae Regiae et Quinque Ecclesiis stabilius providenda et peculiari clementia sua sacratissima maiestas nobis concedere, hacque ratione

ordinem nostrum in patria tanto magis stabilire dignata sit, provocando per hoc omnem fidelitatem ac possibilem conatum nostrum, ut altissimae expectationi atque publici desiderii omnimode respondere conitauerur». (Zirczi apátság levéltára 1813. márcz. 22-iki lev.).

⁶ Zirczi apáts. lev.: 1813. márcz. 22-iki lev.

⁷ U. o.: 1813. márcz. 22-iki lev.

A székesfehérvári rendház tagjai a székesfehérvári püspöknél ily panaszt emeltek: Az apát önkényesen intézkedik; senkit sem kérdez meg, tanácsot még az öregektől sem kér. A jószágot sajátjának vallja s fönnen hirdeti, hogy azt cselekszik vele, a mit akar. Csákánt tizenkét, Mélykutat tizenöt évre bérbeadta s bérletösszeg címén hatvanezer ezüst forintot vett föl. A bevétel- s kiadásról egész kormánya alatt egyszer sem számolt. A rendet oly szorult anyagi helyzetbe sodorta, hogy a tagok már második éve ruhát sem kaptak. A rendi ügyeket hanyagul vezeti. Az okiratok oly mostoha sorsban részesülnek, hogy még egyesek rendbelépésének s fogadalomtételének ideje körül is kétség forog fönn.¹

Rá egyhétre (szeptember 7-én) meg így rajzolják helyzetüket: «Ime már két nyár elmulik és legtöbben közülünk semmi ruhát nem kapván, egy-két forintjokat arra fordítani ily nemes fundatio mellett kényszerítettetek. Az idei reverendáinkat a fehér ruhánkkal együtt, ámbátor több ízben kértük, mindeddig kiadni megtagadta; sőt felszentelt papjait, kik magokét kérték, a legnagyobb becstelenséggel illette».

A rend e súlyos helyzetben tiszteletre méltóan viselkedett. A tagok érezték, hogy a hallgatás szerzetők elleni bűn volna. Tömörülnek s szerzetesekhez illő hódolattal terjesztik apátjuk elé óhajait. Eljárásukat a székesfehérvári tagok így okolják meg: «Mi tehát, hogy magunkat és szeretett szerzetünket a kigázolhatatlan veszedelembé ne merítsük és az efféle eseteknek gyászos következéseitől megmenekedjünk, törvényeinknek lelke szerint következő intézeteket tenni kívánunk».

Első sorban is nagykáptalant, vagyis a rend összes tagjainak tanácskozását sürgetik, hogy itt azután hat dékánt válasszanak. Az apát ezentúl egyes kormányzati tényeiben s főleg a személyi elhelyezésben a hat dékán tanácsával éljen. A rend anyagi ügyeit a dékánok kezeljék és sáfarkodásukról a rendnek évenként számoljanak, s viszont az apát számadásait ők vizsgálják át. S hogy már egyszer mindenki tiszta képet tudjon magának alkotni a rend anyagi helyzetéről, tárja föl az apát tartózkodás nélkül, mennyi adóssága van a rendnek.

Kérelmök felsorolása után, a meggyőződés igazi erejével imigyen fordulnak szerzeti fejökhöz: «Ez minden okosan gondolkodó, szerzetét szerető s annak virágzását látni és fentartani kívánó szerzetes társainknak akarátja, melyet ha főtisztelendő Apát úr csendesén, capitulariter a legelső alkalmatossággal nem teljesítene, vagy teljesíteni nem akarna, a mi lelkiismeretünk és elkeseredett szívünk kényszerít, hogy igaz ügyünkkel a felsőbb hatalom eleibe alázatosan folyamodjunk».²

A válságos helyzetben 1821. január 4-én megszólal a zirczi konvent is. Mély meg-szomorodással említi föl, hogy az apát tetteiben nem a béke és igazság, hanem a bosszú érzelme tükröződik vissza. Hangsúlyozza, hogy a káptalani határozatokat tartsa meg; az életben ne hánytorgassa, hogy minden birtoknak és jövődelemnek föltétlen ura; a számadásokat terjeszsze évenként az erre megválasztott tagok elé; a rendtagok hirnevét idegenek előtt ne kisebbítse; a karban jó példaadás végett legalább néhanapján jelenjék meg; szeressen minden rendtagot, ellenszenv vagy előítélet egyikkel szemben se vezérelje; ne legyen arczkifejezésében marcsona, lelkületében tépelődő, tanácsában elfogult s kormányzatában zsarnok.³

Dréta, úgy látszik, hallgatással akar kitérni a kérdés megoldása elől. A zirczi konvent azonban már 1821. január 17-én kijelenti, hogy kénytelen-kelletlen bár, de ügyét felsőbb hatóság, a veszprémi püspök elé viszi.

Kurbély György veszprémi püspök, 1821. márczius 27-én, Villax Ferdinánd zirczi perjel előtt fejtegeti, hogy az apát és a konvent közötti meghasonlás okát a káptalan intézményében

¹ Zirczi apáts. lev. t.: 1820. szept. 1. kel. lev.

³ Zirczi apáts. lev. t.: II. 416.

² U. o.: II. 410.

keresi. Mert ez oly jogokat ragadt magához, melyek az apátot illetik meg. A bajon úgy lehet és kell segíteni, hogy az apátnak is, meg a konventnek is meg kell adnia a magáét.¹ Vagyis a püspök a káptalanat semmisnek nyilvánítja; s ennek pótlásául az elöljárók és az idősbek megkérdezését írja elő.²

A zirczi konvent 1821. május 2-án fejti ki álláspontját. Szemére veti Drétának, hogy az apátság birtokait kezdettől fogva rosszul kezelte; a jövődelmeket saját egyéni céljaira fordította; költekezéséről soha senkinek nem számolt; a rendtagokkal zsarnokul bánt s minden volt inkább, csak az nem, a minek állásánál fogva szólítják. Miért is — folytatja a konvent — neki, mint a rend vagyona elfecsérlőjének ellenállunk s a birtokok és jövődelmek kezelését mindaddig, míg felsőbb intézkedés nem történik, azon konventtagokra bizzuk, kiknek kijelölésébe a megyés püspök is beleegyezett.³

Dréta két úton remélte a szabadulást a nehéz helyzetből. Ismételten kérte Ő felségét, mentse föl a zirczi apátságot a vallásalapba évenként esedékes összeg fizetésétől s adjon neki jogot harminczezer forintnyi kölcsön fölvételére.⁴

A konvent ily módon nem remélte a bajok orvoslását. Megteszi tehát az utolsó lépést is, — Magyarország hercegprímásához fordul. Ez a veszprémi káptalanat szólítja fel a kiegyezés útjának egyengetésére.

A káptalan tanácskozik. Közelről látta és észlelte a sebeket, legjobban módjában is lehetett az orvoslás. Beható eszmecsere után ezen intézkedéseket ajánlja, 1821. augusztus 28-án, az apátnak és konventjének:

Leplezetlenül fedje föl az apát, a perjel és a konvent néhány választott tagja előtt, mily adósság terheli az apátságot. A birtokok elidegenítése, zálogbavetése, bérbeadása és a terményeknek nagy mennyiségben eladása csak a konvent tanácsával történhetik. A szerződéseket a perjel és a választott konventtagok is aláírják, különben érvénytelenek. A gazda bevételeit és kiadásait az apát vagy ennek megbízásából a perjel jegyzi ellen. A rend ügyeit nyilvános helyen azok képviselik és tárgyalják, a kiket az apát az idősbek tanácsára érdemeseknek talál.⁵

Az apát és a konvent közötti ellentét azonban ezzel nem ér véget. Rudnay primás 1822. február 8-án emezt engedelmességre, Dréta apátot meg a szeretet és takarékoság gyakorlására inti.⁶

Az elégedetlenség az egri konventben is kitört Dréta ellen. A perjel Rudnay primás előtt panasolja el, hogy az apát anyagilag nem gondoskodik róluk eléggé; a pénztárban tíz krajczár sincs.⁷

A primás Jordánszky Eleket küldötte ki biztosul. Dréta a vizsgálat idején nagy önmérsékletet tanusít.

A tárgyalás szerint a rendtagok nagyon rossz néven vették tőle, hogy a veszprémi és pápai házakon kívül a somlyói szőlőt is eladta s árukon nem vásárolta meg Székesfehérvárott azon gazdaságot, melynek megszerzése tervben volt. Azt is szemére vetették, hogy Csákánt és Mélykutat felsőbb engedély nélkül adta bérbe.

A vizsgálat megejtéséről értesül a primás. A szerzett tapasztalatok alapján, 1822. ápril 3-án megvilágosítja Dréta apát előtt a helyzetet. Elmondja neki, hogy az egri mozgalom fő szítója Villax Ferdinánd. Miért is ezt vigyázó szemekkel tartsa.⁸

¹ Zirczi apáts. lev.: 1821. márcz. 27-iki kel. lev.

² U. o.: Kurbély Györgynek 1821. márcz. 27-én írt sajátkezü levele.

³ U. o.: II. 417.

⁴ U. o.: II. 244. sz.

⁵ Zirczi apáts. lev.: II. 174.

⁶ U. o.: II. 426, 427. sz.

⁷ U. o.: 1822. febr. 27-iki lev.

⁸ U. o.: 1822. ápr. 3-iki kel. levél.

VILLAX FERDINÁND ZIRCZI, PILISI ÉS PÁSZTÓI APÁT.

A viszonyokról a helytartótanácsnak is van tudomása. 1822. július 23-án már meg is hagyja az esztergomi primásnak, hogy a czisztercieket azon szabályzat megtartására szorítsa, a melyet Jordánszky elnöklete alatt készítettek.¹

Míg Dréta szerzete belső ügyeivel bajlódik, a fehérmegyei birtokokra új munkaerőket telepít s Újmajor pusztát József főherceg nádor tiszteletére Herczegfalva néven községgé szervezi. Ő felsége ezért a helytartótanács útján, 1817. augusztus 18-án, legfelsőbb elismerését nyilvánítja.²

A tudomány iránt Drétának fejlett érzéke van s áldoz is érte. Maecenási áldozatkész-sége révén jelenik meg Pázmándi Horváth Endrének «Zircz Emlékezete» című elbeszélő

RÉSZLET A ZIRCZI KÖNYVTÁRBÓL.

költeménye kétszáz példányban. Az «Enchiridion Cardinalis Bona» és a «Tractatus Religiosi» szintén bőkezűsége útján láttak napvilágot.

Dréta, midőn apáttá lön, az étellel már eléggé megpróbálkozott. Működését a veszprémi elemi iskolában kezdte (1787). Majd Lókuton lelkészkedik, Zirczen hitoktató és gazda, Borzaváron a hitélet vezetője (missionarius), Polányban lelkész, a nemesi fölkelők (1797) tábori káplánja, Zircznek perjele, majd kormányzóperjele s végül apátja.

Dréta korának gyermeke. A szent szövetség épen apátsága kezdetén verte békóba a szabadság eszméit. Az abszolút irány benne is követőre talált. Apáti székében ezen elveknek hódol. Ezért ütközik össze rendje szellemével. A meg hasonlítás sok keserűséget okoz egyébként

¹ Zirczi apáts. lev. : 1822. júl. 23-iki kel. lev.

² Zirczi apáts. lev. : 1817. aug. 18-iki kel. lev.

magas szárnyalású lelkének. Másod-utódja, Rezutsek Antal, ki őt személyesen ismerte, kedves lelkületű, komoly és éles ítéletű egyénnek rajzolja.¹ A magyar művelődéstörténet örök érdemül fogja betudni mindenkor, hogy a hármaskapátás — Zircz, Pilis és Pásztó — egyesítését keresztülvitte s a cziszterczi rendet a székesfehérvári, pécsi és egri gimnázium átvételével és ellátásával tanítórenddé emelte, s így a hazai nevelés, oktatás és tudomány áldásos tényezőjévé avatta. 1823. december 28-án, hatvankettedik életévében, árván hagyja rendi családját.

Dréta halálakor a zirczi konventben kellő fegyelem honolt. Horváth János veszprémi káptalan, mint püspöki megbízott, az 1824. október 13-iki káptalan (gyűlés) alkalmával semmi olyasra nem talált, a mi a szerzetes életet alapjában sérti. Mindössze is csak azt kifogásolta, hogy egyesek a karba (chorus) nem járnak el pontosan és az előírt csendet (silentium) nem igen tartják meg.²

Pedig ekkor az életmód meglehetősen szigorú volt, s még sétára is csak délutánonkint — pénteken és szombaton még ekkor sem — lehetett kimenni. A püspöki biztos nyilatkozata tehát kétségkívül sokat jelent.

Dréta zilált anyagi viszonyok között hagyta hátra apátságát. Maga a káptalan (gyűlés), mely 1824. október 13-án Horváth János vezetése alatt tanácskozott, elismeri, hogy a rend súlyos anyagi viszonyok között él. Nagy volt az adósság. A bajon úgy akarnak segíteni, hogy két-három pénztáros választását rendelik el, a jószágkormányzókat számadásra, a plébánosokat meg leltár készítésére utasítják. A takarékoságot gazdálkodásuk alapelveül nyilvánítták.

A rendnek ekkor még nincs is feje, mert Villax Ferdinándot az uralkodó csak 1826. január 31-én nevezte ki a hármaskapátás élére.

A negyvenkét éves férfiú élte delén, gazdag tapasztalatok közt vette kezébe rendje ügyeit. Mint olaszfalusi, polányi és tósokberéni lelkész, egri egyházi szónok, jószágkormányzó, székesfehérvári gimnáziumi igazgató és zirczi perjel, a rendi szolgálat minden ágát megismerte. Már elődje korában ismerte a bajokat; most alkalmat nyílt orvoslásukra.

Látta, hogy a rend éléskamrája, az előszállási uradalom, csak tengődik, vezetése megcélszerűtlen. Miért is 1834-ben két részre osztja. Az egyik — Előszállás és Karácsonszállás — az előszállási jószágkormányzó közvetlen hatósága alatt maradt; a másik pedig — Mélykut, Nagy-Venyim és Herczegfalva — a mélykuti inspektor kezelése alá jutott. A főfelügyeleti jogot azonban itt is az előszállási jószágkormányzó gyakorolta.³

Az 1847-ik év mozgalmainak hatása alatt Villax Karácsonszállást, Pásztót, Szántót, Apát-Maróthot, Csákánt és Szent-Pétert tizenkét évre bérbeadja, — oly kikötéssel, hogy, ha a szerzet fönmarad, hat esztendő elteltével a bérlők kötelesek a bérletből kilépni. 1855-ben az előszállási uradalmat, könnyebb kezelés céljából, több gazdaságra osztja s új majorokat és gazdasági épületeket emel.⁴

«Akol»-t is Villax teszi a zirczi gazdaság gyöngyévé. 1835-ben a régi hajlékra emeletet rak és több rendbeli gazdasági épületet állít.

Villaxnak rendkívüli pénzösszegre volt szüksége.

Dréta a zirczi apátság önállósításakor megszabott váltásösszeget (87,200 forint) is csak részben (40,000 forint) fizette le. A hátralevő összeg letörlesztése 9440 forintos részletekben, öt év keretén belül, Villaxra maradt örökségül. De ő is épen így tesz utódjával. Azon kölcsönből, melyet a kormány a pénzügy rendezése céljából fölvelt, Villax 180,000 forintot vállalt magára, — de csak 40,000-et törlesztett le.⁵

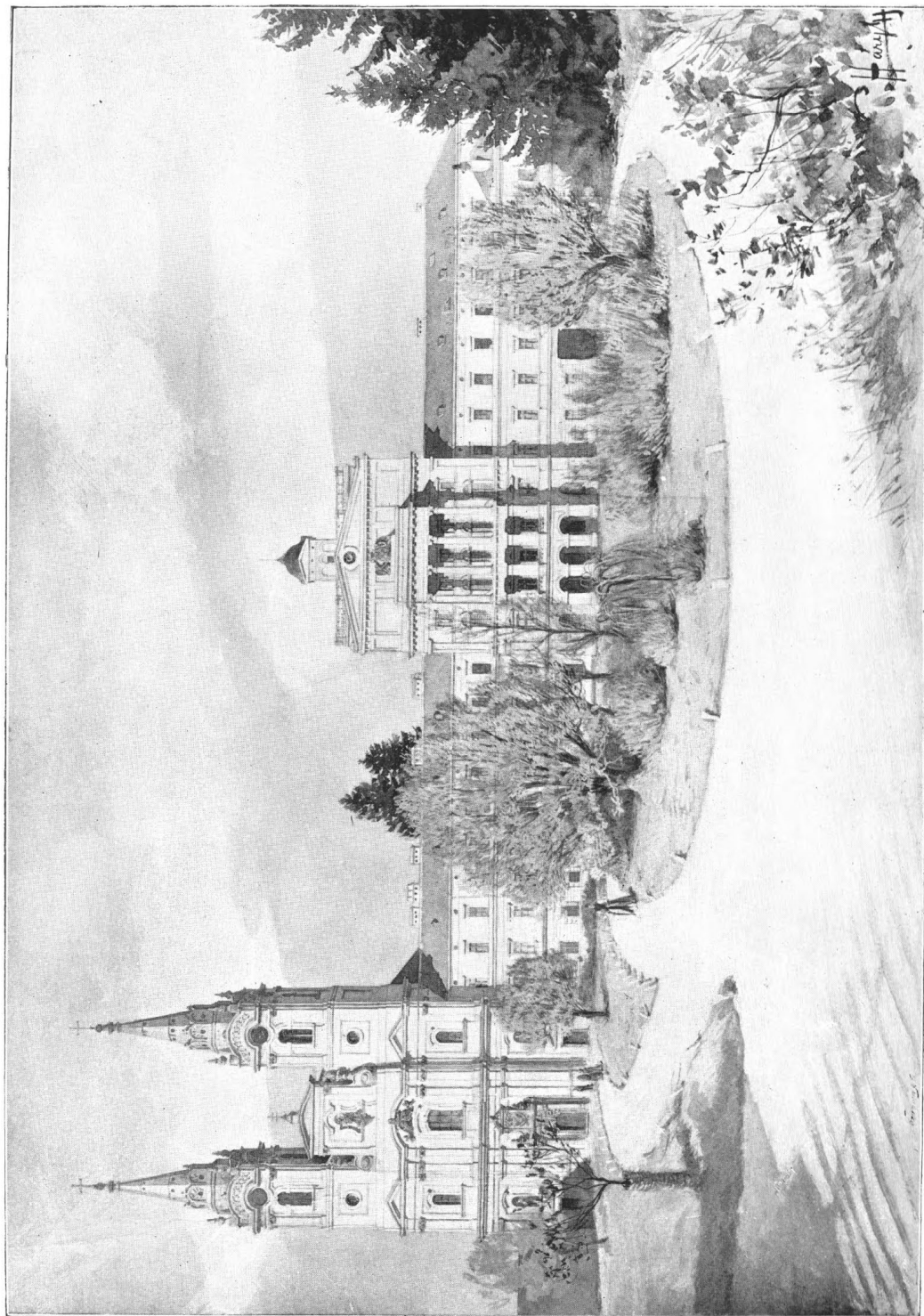
¹ «Fuit Antonius animo affabilis, gravi et acri iudicio, fautor item litterarum» (Zirczi apáts. lev.: Rezutseknek könyvalakú kézírata.)

² Zirczi apáts. lev.: Az 1824. okt. 13-iki kápt. protocoll.

³ U. o.: 1834. szept. 22-iki lev.

⁴ Zirczi apáts. lev.: Rezutsek jegyz.

⁵ U. o.: Rezutsek naplója.

A ZIRCZI APÁTSÁG ÉS TEMPLOM HOMLOKZATA.

A rendet mindjárt Villax kormányja kezdetén súlyos csapás érte. Az egri gimnázium, rendház és templom 1827. augusztus 26-án tűzvésznek esik áldozatul. Villax, hogy az ifjúságnak, szerzetes fiainak és az Úrnak minél előbb otthont teremtsen, az Eszterházy-családtól vesz föl 10,000 forintnyi kölcsönt.¹ A gimnázium már 1829-ben megnyílik, a templomot meg 1832-ben adják át rendeltetésének.

Villax nagyszabású lelke észrevette, hogy a százados életű zirczi kolostor már nem nyújt megfelelő otthont a rendnek. Zirczet, az anyaapátságot, oly középponttá akarja avatni, a mely méltó legyen magához a Rendhez. Már 1839-ben megkezdí a kibővítés munkáját a keleti szárny építésével. Az új rész három év múlva már be is fogadja lakóit. 1844-ben átalakítja a kolostor előtti kis épületet, mely cselédlakásul, sütő és sörkimérő helyiségül szolgált; s ugyanakkor teszi le az apátság alapkövét. Egy év múlva ez is készen van, a régi kolostor nyugati részére vont második emelettel. 1846.- és 1847-ben épül a szép könyvtár. S így, midőn I. Ferencz József 1852-ben Adalbert főherczeggel Zirczre érkezett, a renaissance izlésben épült kolostorban szállhatott meg, habár az építkezés még nem fejeződött is be. A homlokzat s a templomnak kettős kötornya 1854-ben készül meg.

Villax nyugodtan s nemes önérzettel tekinthetett művére. Mert a zirczi kolostor ma, félszázad elmúltával is ritkítja párját széles e hazában.

A «Ratio Educationis» (1806) 47-ik §-a szerint az elemi iskola harmadik osztályából a grammatikai, vagyis a mai gimnáziumi első osztály alakult. Ennek vezetésére már Dréta apát Tujder Mihály világi embert fogadta föl. Így marad a dolog egy ideig Villax korában is.

A mint azonban Tujder 1841-ben meghal, Villax a kegyesrendiek kezére adja. Az egységértelmében a zirczi apátság évenként 300 frtot fizet.²

Az elemi iskola vezetését meg Villax 1847. január 19-én Tamaskó Antal ferenczrendi áldozópapra bízta. E munkás és lelkiismeretes férfiú több évtizedig nevelte és oktatta e helyütt az ifjúságot.

A zirczi apátság 1832-ben magára vállalta, hogy Pécsen a Szepessy-féle liceumban a vallást s egyúttal hitszónoklat és a magyar nyelv s irodalom kettős tanszékét saját embereivel látja el. Ezek fizetése háromezszázötven forint, oly kilátással, hogy a mint a jogi kart felállítják, ezen összeg is felszökik.³

A jogi kar felállításakor Szepessy szintén kitüntette bizalmával a cziszterczi rendet. 1833. május 16-án sajátkezű levelében ajánlja fel Mangin Károly rendtagnak a pécsi jogi akadémia statisztikai tanszékét, melynek megnyitását az 1833—34-ik iskolai évre tervezte. Szerető gonddal buzdítja egyúttal, hogy, mire az előadások megkezdődnek, a pesti egyetemen képesítést szerezzen magának.⁴ Ugyanígy tesz Vinkler Engelberttel is, a kit a természetjogi tanszékre hív meg.⁵

Mióta a rendtagok a középiskolai tanszékeken működtek, kiképzésökre kétszeres gond irányult. Villax kiváló súlyt fektetett arra, hogy a rendi gimnáziumok tanárainak jeles előiskolájuk legyen. Ezért küldi növendékeit a pesti és a bécsi egyetemre s időközben az osztrák heiligenkreuzi hittudományi tanfolyamra. Fokozta ezen gondosságot a tanári vizsgálat kötelezettsége.

A győri főigazgató 1820. szeptember 29-én jelenti, hogy azon rendtagok, a kik a tanárkodást megkezdik, vagy a grammatikai osztályokból a humaniorákba lépnek át, a főigazgató előtt tesznek tanári vizsgálatot.⁶

¹ Erről írja maga Rezutsek, Villax utóda: «Quae summa cum aliis debitis, quae vel ex prioribus temporibus remanserunt, vel exigentibus sic rerum adiunctis tardius contracta sunt, magna ex parte sub gubernio praesentis abbatis persoluta.» (Zirczi ap. lev. : Rezutsek kéziratai.)

² Zirczi apáts. lev. : 1844. márcz. 25-iki egység.

³ Az alapítólevél hiteles másolata a zirczi apáts. levéltárban.

⁴ Zirczi apáts. lev. : 1833. máj. 16-iki lev.

⁵ U. o.

⁶ U. o. : 1820. szept. 29-iki kel. lev.

Ezen kérdéssel tehát már Dréta apátnak szembe kellett néznie. A rendelet, melyet a helytartótanács 1828. február 15-én ad ki, Villax apát idejében is érvényben volt.¹ 1830. február 23-án már oly magyarázattal találkozunk, hogy a vizsgálat kötelezettsége csak azon egyénekre terjed ki, a kik a rendelet megjelenése óta tanárkodnak, vagy oly tantárgyat tanítanak, melyet eddig kellő siker nélkül adtak elő.² 1838. december 29-iki kelettel királyi rendelet szabja meg, hogy azon szerzetes tanárok, a kik akadémián tanítanak, a pesti egyetemen tegyenek tanári vizsgálatot, még ha doktori czímmel bírnak is.³

Az osztrák örökös tartományokra nézve I. Ferencz József már 1849. augusztus 23-án elrendelte az állami tanári vizsgálatot. A bécsi miniszterium 1852. december 4-én a magyarországi tanárjelöltekre is kötelezővé tette. Megengedte azonban, hogy Pest, Bécs, Prága, Lemberg s Innsbruck vizsgáló bizottságai között szabadon választhatnak.⁴

A bécsi kormány egységesítő politikája az ötvenes években a szerzetes tanárok képzésére is kiterjedt. A bécsi egyetemet szemelte ki tűzhelyül, melynél a birodalom tanult elemeinek szelleme összeforrjon. Bizalmas levelek és felszólítások érkeznek, hogy a tanítórendek, tanári kiképzés céljából, Bécsbe küldjék embereiket. Majd meg 1854. márczius 13-án a közoktatásügyi miniszter intézkedik, hogy a középiskolai tanárok Magyarországból a nagyszünet alatt, tanfolyam hallgatása végett, Bécsbe menjenek.⁵ Még ugyanezen év május 27-én Májer Móríc és Horváth Zsigmond meg is kapják a meghívót a bécsi tanfolyamra.⁶ 1855-ben már tényleg öten vannak a tanfolyamon. Rezutsek Antal kormányzóperjelhez 1858. július 12-én Haas Mihály főigazgató írja, «hogy a fiatalabb tanárok közül a jövő évben Bécsbe menjenek főleg a philologusok, a physicusok és természetrajztanárok . . . Ha két év múlva nem lesz valami nagy gymnasiumban négy adprobált tanár, az elveszti a nyilvánosságot — minden bizonynyal».⁷

A felhívásnak meglelt a maga hatása. Több szaktanár Bécsben hallgatja a tanfolyamot.

Villax tisztában volt rendje feladatával. Tudta, hogy a tanároknak működésök s tudományos búvárlataik közben sok forrásra van szükségök. Ezért kiváló gondot fordít a zirczi apátsági könyvtárra.

A könyvtár keletkezése a heinrichai uralom idejébe nyúlik vissza. Midőn Zircz önállósult, falai között már létezett könyvtár. Szélesebb alapon azonban Dréta kezdte fejleszteni. Művét, vele nemes versenyre kelve, Villax folytatta. A híres forrásmunkák beszerzése javarészen az ő idejekre esik. Jelentékenyen gyarapodott a könyvtár a tudós Fejér György könyvtárának megszerzésével. A hazai történetírásnak e jeles munkása 1850-ben a zirczi apátság részére végrendeletileg engedte át régi pénz-, földabrosz- és képgyűjteményén kívül könyvtárát is oly kikötéssel, hogy a «keszthelyi hetedik és nyolczadik jeles iskolások hatvan és hatvan⁸ pengő forintnyi díjt kapjanak évenként az apátúrságtól».⁹

Villax, a kiben tehetséget s munkásságot lát, külföldi útra küldi. Az európai vívmányok megismerése s a nevezetesebb gyűjtemények és intézetek szemlélete, a tudás körének szélesbítése s tartalmának mélyítése mellett, izlésöket is nemesbíti. A tanulás és okulás eredményeit az iskolában, tudományban és a társadalomban értékesítik. Így születnek meg azon tanári karok, melyek Eger, Székesfehérvár és Pécs város művelődésének fejlesztésében vezérszerepet vittek.

A tudományos irányzatnak Villax föltétlen híve. A rendtagokat «irodalmi vállalataikban maecenási bőkezűséggel sietett gyámolítani».¹⁰ A Magyar Tudományos Akadémia megalapítá-

¹ Zirczi apáts. lev. t.: 1828. ápr. 29-iki kel. lev. és szept. 19-iki rend.

² U. o.: 1830. febr. 23-iki kel. lev.

³ U. o.: 1839. márcz. 12-iki lev.

⁴ U. o.: 1853. jan. 1. és 26-iki kel. lev.

⁵ U. o.: 1854. márcz. 26-iki kel. lev.

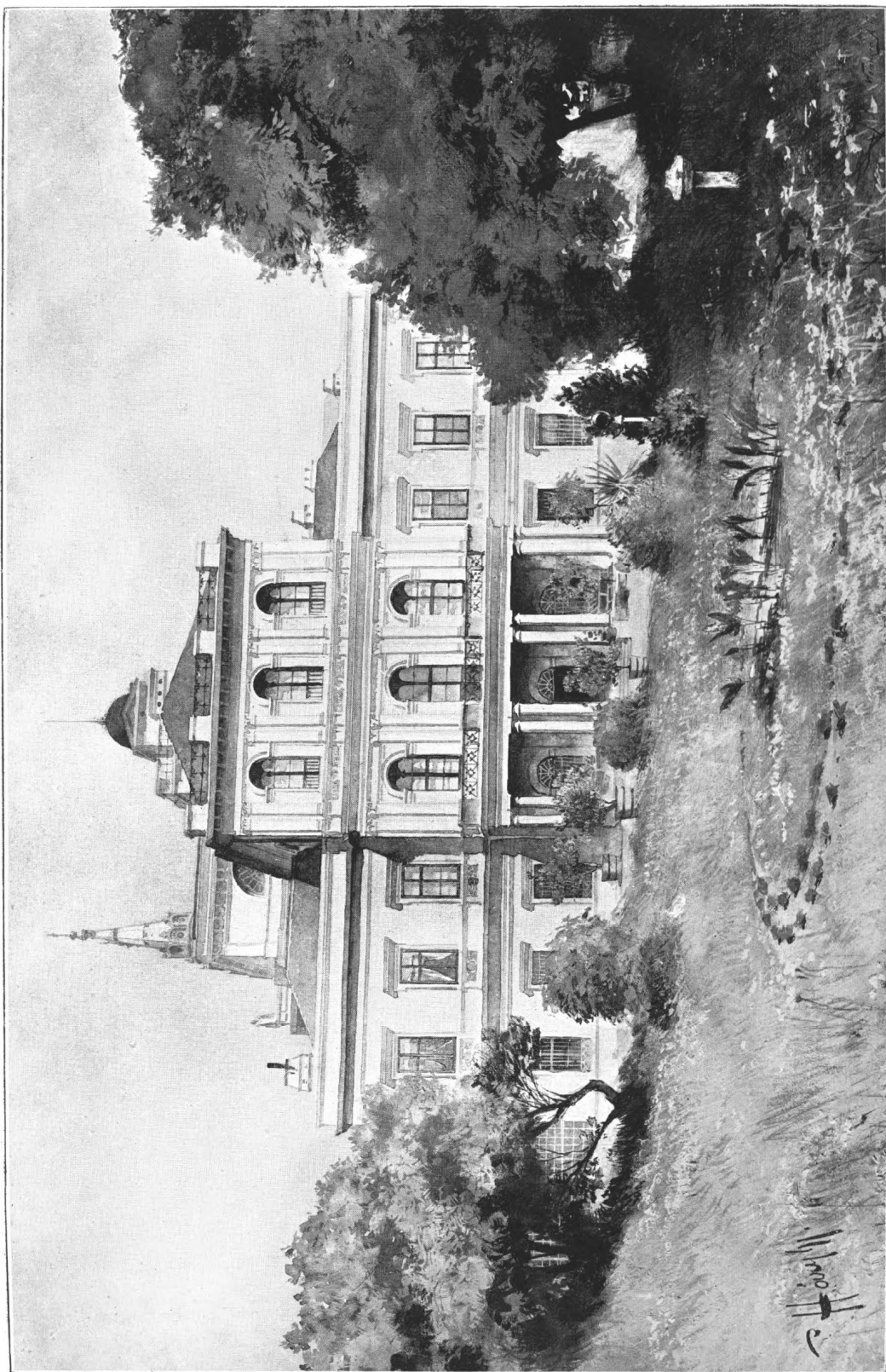
⁶ Zirczi apáts. lev. t.: 1854. júl. 27-iki lev.

⁷ U. o.: 1858. júl. 12-iki lev.

⁸ Tehát két hatvan forintos ösztöndíjról van szó.

⁹ A végrendelet hiteles másolata a zirczi apáts. ltárban.

¹⁰ Szvorényi József: Villax Ferdinánd emlékezete. (Religio. 1857. II. félév 38. sz. 312. l.)

A ZIRCZI APÁTSÁG DÉLI OLDALA.

sában része van. A tudományos vállalatok benne pártolóra találnak. A jeles Reguly Antalt a Magyar Tudományos Akadémia még észre sem vette, Villax már is fejedelmi bőkezűséggel nyitotta meg előtte erszényét. Java részben neki köszönhetette hazai tudományosságunknak ezen áldozatra kész munkása, hogy összehasonlító nyelvészeti tanulmányai és vizsgálódása czéljából a magyar nemzettel rokon északkeleti népek körébe juthatott. Szépen domborítja ki Teleki József gróf, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a derék Maecenas pártfogását, midőn 1841. márczius 8-iki kelettel Villaxhoz ír: «Minthogy pedig a főtisztelendő Apát úr Reguly Antalt szíves volt az általa tudományos tekintetben reánk hárulható haszon tekintetéből hazafiui készséggel pártfogolni: illendőnek tartottam a főtisztelendő Apát urat e szándékról¹ tudósítani; s azon fölül — minthogy az académia utaztatására még eddig csak felette csekély erő fordíthat, s így Regulynak is csak némi költségpótlékot határozhat — a főtisztelendő Apát urat, mint különben is minden jónak szíves pártolóját, egész hazafiui bizodalommal arra kérem, hogy részéről is az eddigi segélyt, mely említett Reguly Antalnak nem mint magányos, hanem mint nemzeti közérdekben fárado hazafinak adatott, tőle ezentúl megvonni ne méltóztassék».²

Szóval Villax «áldozott mindig, a hol szerzete java, becsülete s közbevetve a nagy-közönség érdeke kívánta».³

Érdemeit az uralkodó a Lipótrend adományozásával méltányolta.

A szabadságharcz mozgalmái erős próbára tették Villax erejét.

Az 1848-iki februári forradalom felrázta egész Európát. Márczius 3-án Kossuth Lajos megteszi nagyszabású indítványát a parlamentáris kormány érdekében a birodalom mindkét fele részére. Bécs márczius 13-án forradalom útján dönti meg Metternich abszolút kormányrendszerét. Nálunk két nap múlva (márczius 15) a sajtószabadság vér nélkül születik meg. A nemzet köztudatában erősen él a küszöbön álló nagy események sejtelve. Mindnyájan bíznak, de sokan aggódnak, mert félnek a nemzet megpróbáltatásától. A nemzet minden rétege mérlegeli az eseményeket s vegyes érzelmekkel tekint a jövőbe.

A magyarországi czisztercziek is, mint származásukban és életökben egy-egy részei a nemzetestnek, híven állottak őrt a nemzeti és rendi érdekek mellett. Még vagy félszázad multán is megragad bennünket azon érzelmes hang, melylyel a pécsi rendház tagjai aggodalmaikat Villax Ferdinánd apát előtt 1848. márczius 30-án tolmácsolják. «Villám sebességgel — mondja a levél — merülnek fel a végzetek feldúlt tengeréből a legrendkívülibb események. Nincs nap, nincs óra, melyben új meg új baljóslatú váratlanságok felől ne tudósítanak a hírek most egyszer, úgy látszik, mit sem nagyító tárogatói. S ha az állapotok ily példátlan rendkívülisége és bizonytalansága mellett eddigi békés nyugalomból felrezenve, aggodalmas szemekkel tekint szét a megrémült halandó, s mintegy ösztönszerűleg nyúl amaz eszközök után, melyekben rendíthetetlen meggyőződése szerint bizonytalan jövődjé egyetlen reményhorgonya feneklik: vajjon cselekszik-e ekkor egyebet, mint a mit a józan ész és önfentartási ösztön cselekednie hangosan parancsolnak?»

Ily lelkülettel kérik az apátot és az összes rendházakat, tartsanak a közeledő husvéti ünnepek alkalmával káptalant, melyen jó lenne jövőjök biztosításáról tanácskozni.⁴

Villax sürgősnek találta a dolgot, s így csak a Zircz közelében lakó tagokat hívta meg tanácskozásra, — az egriek és pécsiek felszólítást sem kaptak. A magát káptalannak nevező gyűlés ápril 8-án ült össze. A pécsi rendház tiltakozott ezen eljárás ellen. Kinyilvánította,

¹ Hogy t. i. most már az Akadémia is hajlandó Regulyt támogatni.

² Zirczi apáts. lev. t.: 1841. márcz. 8-iki kel. levél.

³ Szvorennyi: Villax Ferd. emlékezete. (Relig. II. félév. 1857. 311. l.)

⁴ Zirczi apáts. lev. t.: 1848. márcz. 30-iki keletű lev.

hogy a hozott határozatok ki nem elégítik; miért is pünkösdre sürgetőleg indítványozza az egyetemes káptalan egybehívását.

A rendtagok oly felfogásban éltek, hogy a rend napjai meg vannak számlálva. Nehogy a felosztás esetén üres kezekkel és zsebekkel kelljen a hontalanság kínos útjára indulniok, néhány száz forintot szerettek volna minden rendtagnak biztosítani.

A közérzületet híven tükrözik vissza a pécsi rendháznak 1848. május 10-iki sorai: «Rohanó léptekkel közelg ama végzetterhes pillanat, melyben a szerzetes rendek felett ki fog hirdettetni a halálos ítélet; minden oda mutat, miszerint Nagyságod ma-holnap megszűnik zirczi, pilisi és pásztói apát; mi megszűnünk hön szeretett, de már-már végperceiben vonagló szerzetünk tagjai lenni. Igen! előbb, mintsem gondolnók, bekövetkezik a megválás keserű pillanata; s mi úgy hiszszük, kinek szíve helyén van, e pillanatnak csupa gondolata is könyeket sajtol szemeiből. És mi felettébb óhajtánók, hogy ezen egymástóli megválásunk végső pillanatait ne szennyezze ingerültség vagy elégtétlenség; ne undokítsa irigység, önzés, boszúvágy, vagy bármi más szerencsétlen szenvedély, hanem hogy legyenek végső pillanataink méltók ama keresztény szeretet ihlette férfiakhoz, kik feledve a multak keserveit, a sírjába készülő hét-százados cisterczi szerzet, mint közös anyánk gyászravatala fölött egymásnak baráti kezet nyújtva, mint őszinte rokonok s szerető testvérek válnak el egymástól, elvivén kiki magával apátja s társainak véglehetőleg tiszteletben tartandó emlékét a bizonytalan jövődő tövises pályájára».

Majd meg a tapasztaláson nyugvó meggyőződés erejével így jelelik ki apátjok működése előtt az utat: «Legyen Nagyságod e végpillanatokban igazságos; ne akarja kizárólag magának tulajdonítani azt, mi Isten és emberek előtt, ha nem is ugyanazon arányban, de szinte oly joggal illet minket, mint Nagyságodat Nem is akarunk miatta most, a napok végén szemrehányásokat tenni, csak azt az egyet kívánjuk, követeljük, hogy miután, hála a népek Istenének! nincs többé Oroszországon innét ember, ki a hatalmat korlátlanul bitorolhatná, a zirczi apát se kívánjon a felszabadult világ közepette mintegy kétségbeesetten ragaszkodni azon jogbitorláshoz, mely fölött hogy mikép ítél a világ, naponkint tapasztalhatja mi akkor oda korbácsolva a kétségbeesés örvényeig, akaratunk ellenére is tán kényszerítve érezendők magunkat, ájtatos rendű atyánkfiai példájára, évek óta békésen tűrt sérveinket feltárni a haza színe előtt s elégtételt szerzendők magunknak, szabad sajtót s az újabb kor minden egyéb becses garantiáit felhasználni».¹

Villax apát a rendi nagykáptalant 1848. június 16-ikára hívta össze. A gyűlésre, mely két napig tartott, negyvenkét rendtag jelent meg.

A súlyos körülmények között egyesült erővel kezdenek a tárgyaláshoz. Megállapodásuk szerint, az ingóság egy részét pénzzé teszik. Zirczen középponti pénztárt szerveznek, melyet négy pénztáros kezel. Ebben csak a folyó kiadásra szükséges összeget tartják, a többit az egyes rendházakba küldik. Itt három-három pénztáros őrzi az összeget, mely veszély esetén szétszétásra kerül. Minden rendtag kap egy ezüst nyelű kést és villát, két ezüst evő- és kávéskanalat. A többi összes ezüstneműt a haza oltárára ajánlják föl négyezer pengő forinttal egyetemben. A rendi lelkészek föltételesen megkapják a plébánosi investitúrát, hogy helyzetők a válságos időkben biztos legyen. A gazdatisztek részére nyugalomdíjat biztosítanak. A bizonytalan jövőt a rendtagok állandó tartózkodáshelyükön várják be.

A tanácskozás befejeztével inti őket az apát: Óvakodjanak az elvilágiasodás szellemétől, elevenítsék föl lelkükben hivatásuk magasztos eszméit, a keresztény papi tanulékonyság és cselekvés terén rendületlenül álljanak s a fegyelmieknek lelkiismeretes megőrzői s hű teljesítői legyenek!²

¹ Zirczi apáts. lev. t. 1848. máj. 10-iki levél.

² Zirczi apáts. lev. II. 317.

A káptalani határozatok egy ideig csak holt betűk maradtak. Ennek láttára felírnak a házak és követelik, hogy a rendi perjel és a jószágkormányzók rendszeresen számoljanak s a bérleti szerződések a rendházak tudomására jussanak. A középponti pénztár kezelésére hivatott négyes választmány megüresedett helyeit betöltik. A bizalom Fritsch Vazult és Szalay Alfréd drt., a ma is élő rendi perjelt szemelte ki.¹

Villax a gazdasági észrevételekre «egyenesen negatív tiltakozást nyilvánít».² A rendházak azonban nem hagynak fel a káptalan idevonatkozó rendeletének sürgetésével s kéri az apátot, hogy «a főlöleg összegek a szerzettagok biztosítására a házaktól választott pénztárnokok kezeibe lehető leghamarább megküldessenek».³ Figyelmeztetik ezen ígéretenek: «úgy ellát bennünket, hogy a jövő bármely esetére nézve végső szükségstől rettegni ne lehessen okunk» beváltására.⁴

Az egri konvent 1849. július havára a nagykáptalan egybehívását sürgeti.⁵

A mint a szabadságharcz véget ért, Villax apát követeli, hogy minden egyes rendtag térítse vissza azon kétszáz⁶ forintot, melyet a veszély idején kapott. S míg ez tényleg meg nem történik, külső s belső ruha és reggeli, szóval évi illeték fejében hatvan forintot szab meg.

A rendtagok ezen rendelkezésbe nem nyugosznak bele. A pécsi rendház 1849. december 20-án így ír Villaxhoz: «Nagyságod, ki másokkal oly nagylelkűleg érezteti kegyességének áldott jótéteményeit, csak egyedül szerzeteseit, csak egyedül minket . . . szándékoznék Nagyságod kérlelhetetlen szigorának egész súlyával büntetni?»⁷

Villax nem ellenkezik, megváltoztatja elhatározását.

A magyar nemzet jogát fenyegető veszély közelsége a honfiak ajkára lelkes szót, kezeibe meg fegyvert ad. Szinte pillanat alatt születnek meg a hősök, kiknek szava saját honfitársait buzdítja tetterre, fegyvere meg az ellenség hadait veri vissza. Az alkotmányos szabadság szelleme, mely a Kárpátoktól Adriáig hódított, áttört a kolostorok falain is. A cziszterciek is együtt éreznek a magyar nemzettel.

Az egri tanári kar szép jelét adta hazafias érzületének, midőn az ifjúság testi nevelésének felkarolását imigyen javasolja a rend fejének: «Európa harczias jelleme, hazánk jövőjének biztosítása erőt, férfias edzett erőt igényel a fejlődő kortól. S úgy látszik, mintha a kor igénye egy hatalmas szellemben működne a tanodák termeiben, felhívni annak növendékét, miszerint nemcsak eszméletileg, hanem egyszersmind a gyakorlat, az ügyesség terén is iparkodnának maguknak érdemet, elismerést és kitűnő jelességet szerezni».⁸

A nemzeti ügy diadaláért küzdenek szóval, sőt többen a szabadsághősök soraiban fegyverrel is. Hatni igyekeztek az ifjúságra, miként Szvorényi József, Mezner Rudolf, Fordermayer Vilmos és Koller Károly. Hazafias tettök viszonzásául az önkényuralom tanári működéseket függeszti föl.⁹ Ihász György előszállási lelkész szószéken és népgyűléseken, Schmidt Ferdinánd egyházi beszédben terjesztette a szabadság eszméit.¹⁰ Minikus Vincze nemcsak hazafias szónoklatával, hanem a népfelkelésben részvételével is szolgálja nemzete ügyét.¹¹ Rudics Dénes és Liebhardt Lukács fegyverrel kezökben védik a hazát.¹² Ez utóbbi így szól a rendező őrnagyhoz, midőn tanítványai között a gyakorló téren megjelenik: «Engedje meg Őrnagy úr, hogy én, ki eddig ezen ifjak szellemi vezére valék, most se legyek kényszerítve őket önmagokra hagyni, midőn a hon védelmére állanak».¹³

¹ Zirczi apáts. lev. : 1848. nov. 14. és 21. keletű levél.

² U. o. : Az egri tanári karnak 1848. nov. 24-iki levele.

³ U. o. : A székesfehérvári rendház 1849. máj. 24. lev.

⁴ U. o. : A székesfehérvári rendház 1849. máj. 24-iki lev.

⁵ U. o. : 1849. jún. 18-iki lev.

⁶ A székesfehérvári rendház 1850. jan. 10-iki levelében azt említi, hogy a tagok háromszáz frtot kaptak. (Zirczi ap. levélt.)

⁷ Zirczi apáts. lev. : 1849. decz. 20. lev.

⁸ U. o. : II. 316.

⁹ U. o. : II. 319, 320.

¹⁰ U. o. : II. 334, 338.

¹¹ U. o. : II. 335.

¹² U. o. : II. 350.

¹³ U. o. : II. 329.

A szabadságharcz befejeződte az önkény fékevesztett hatalmával egészen ránehezedett nemzetünkre, melynek kezében a győzelmes fegyvernek csak markolata maradt. Golyó, bitófa és börtön rendszeres eszközei a kegyetlen bosszúnak. Kiki siet védeni s oltalmába fogadni övét. Scitovszky János hercegprimás a püspöki kar élén kegyeletes emléket állított magának atyai gondoskodásával. Hiteles kimutatást terjeszt az uralkodó elé, melyben feltárja a szabadságharczban részes egyházak névsorát és tényeit. Tettöket enyhíteni igyekezik a nehéz helyzettel s a tényleg fegyvert nem viselt papok hatalmas számával.¹

Villax, a nagytekinélyű zirczi apát, is mérlegbe veti széleskörű befolyását az udvarnál. Keresztülviszi, hogy saját szerzeteseinek ő maga lehet a bírója.

Szvorényi és Mezner már visszakapták a jogot a tanításra; másik két társuk ügye épen tárgyalás alatt volt. Rudics Dénes Nagyváradon kolerában veszett el. Lebonyolításra tehát még négy rendtag dolga várakozott.

Villax 1849. október 22-én a rendi elöljárókat és a zirczi konvent tagjait tanácskozásra hívta egybe. Fájó szívvel vettek részt a gyűlésen, mely két testvérök bíróságát képezte. A hazafi és testvér fájdalomtát enyhítette a meggyőződés, hogy ítéletök a polgári büntetés váltsága. Az okosság az ítélet meghozásában szigort, a szeretet a keresztülvitelben kiméletet s gyöngédséget parancsolt. Az ítélet megszigorított szerzetes életmódot ír elő Zirczen tartózkodással. Ihász György büntetése öt, Minikus Vinczéé három évre szól.

A másik két rendtárs ügye ekkor még nem került elő. 1849. november 7-én ismét törvényszéket ül Villax, de ebben csak a zirczi konvent tagjai vesznek részt. Liebhart Lukácsot hat, Schmidt Ferdinándot meg egy évre marasztalják el.²

Ennyi áldozatot kívánt a politikai helyzet. A büntetés végrehajtásában azonban már szabad tere volt az atyai és testvéri szeretet s a honfiúi részvétel megnyilatkozásának. S ez segített is a lesújtottakon. 1850. augusztus 6-ika előtt már élvezték a szabadságot, melynek áldozatai voltak.³

Több helyről emeltek vádat még Schill Ignác pécsei tanár és Farkas Gergely polányi lelkész ellen is. Az előbbi ügyét egyszerű áthelyezés oldotta meg;⁴ Farkas Gergelynek meg sikerült tanukkal igazolnia, hogy a «német» ellen szórt kifakadásai magán körben hangzottak el.⁵

Villax kormánya alatt a rendi szervezet átalakításának kérdése is fölmerült. A cziszterczi apátok 1852-ben Bécsben tanácskozásra gyűltek össze. Határozatukban szükségesnek mondják ki az apátságok összetartozásának erősítését és a szerzetes fegyelem szigorítását. A politikai egységesítés hatása itt is érezhető.

Midőn IX. Pius pápa Magyarország primását az összes hazai szerzetesek apostoli vizsgálójává (visitator apostolicus) tette, Villax keresztülviszi, hogy a zirczi apátság fölött e jogot a prágai érsek gyakorolja. Erre, úgy látszik, az a feszült viszony bírta, a melyben Scitovszkyval volt.

Prága érseke ekkor Schwarzenberg Frigyes. Már 1854-ben tudatja Villax apáttal, hogy még ezen évben vizsgálatot akar tartani. Az előkészületek megtörténnek. De Schwarzenberg személyesen nem jön el, hanem Hille Ágost Bertalan leitmericzi püspököt küldi el helyettesül. 1854. augusztus 31-én érkezik meg Zirczre az osseki apát kíséretében. A vizsgálat szeptember hó négy első napján megy végbe. Ennek eredményeül tekinthetők azon pontok, melyeket Schwarzenberg Frigyes érsek elfogadás céljából a rend elé terjesztett. Ezek közönségesen «Frigyes-pontok» név alatt ismeretesek. Belőlök látható, miként akarták a rendi életet megszigorítani.

¹ Zirczi apáts. lev. : II. 346.

² U. o. : II. 338.

³ U. o. : II. 340.

⁴ Zirczi apáts. lev. : II. 349.

⁵ U. o. : II. 330, 331, 332, 336, 337.

REZUTSEK ANTAL ZIRCZI, PILISI, PÁSZTÓI ÉS SZENT-GOTTHÁRDI APÁT.

A rendtagok nagy része aláírta, vagyis elfogadta a pontokat. Bula Theofil székesfehérvári igazgató s kilencz székesfehérvári tanár megtagadta az aláírást. S ezen tény igazi alakjában mutatja be Bula jellemességét. Ő, bár magánélete példás, papi és szerzetes erényeiben tiszteletre méltó, s így a megszigorított életmód nem igen esett volna nehezére, még sem járul a tervezethez. Meggyőződése szerint a rend magyarországi hivatása és az új életmód nem férnek össze. Már pedig meggyőződése ellen nem akart cselekedni.

A leitmericzi püspök keményen ír le Bulának és társainak. Börtönnel fenyegeti őket. Erre egyenesen Schwarzenberghez fordulnak s levelöket «saját kezéhez» címzik. Válaszul az érsek követséget kér maga elé. Hodoly Bélát és Liebhardt Lukácsot küldik ki kebelökből.

Ezektől nagy meglepetéssel hallja az érsek, hogy már azelőtt is megkeresték felvilágosító soraikkal. Kítünt, hogy ezen leveleket valami hűtlen kéz elsikkasztotta. Ezen tény fordított a dolgon. Az érsek nyomban hívatta Villaxot, a ki éppen Bécsben időzött. Tárgyalásukról mit sem tudunk; de az tény, hogy Villaxot másnap szélhűdés érte.

A hatalmas test így szinte pillanat alatt összetörik. Nem használ már Baden hatásos vize sem, a melyet pedig előbb éveken át oly kitűnő eredménnyel használt. Ereje napról-napra fogy, mig nem 1857. szeptember 13-án egészen fölemészti a halál.

Villax¹ előkelő megjelenésű s magas társadalmi műveltséggel bíró egyén. Hatalmas testalkata méltó kifejezője azon erélynek, mely lelkében honolt. Apáti jogaira sokat tart s töle telhetőleg gyakorolja is. A negyvenes évek szabad eszméi s az ötvenes világ önkényes irányzata közül ő ez utóbbi felé hajlik. Inkább uralkodó, mint apát; inkább kormányzó, mint atya. Építkezései emlékszerűek. Minden ízökön látható, hogy tervezőjük nagy úr, a kinek finom az ízlése, fejlett az érzéke s erős a törekvése, hogy nagyot alkosson s rendje hirnevét és érdemét magasra emelje. A pozsonyi diétákon társadalmi közép pont; udvari és főúri körökben kedvelt egyéniség.

Villax halálával a megpróbáltatás napjai következtek a rendre. Az apátválasztás erős hullámokat vert föl. A pártok Bula Theofil és Juhász Norbert körül csoportosulnak. A mérkőzés erős, szinte elkeseredett. A többség szavazatával 1858. márczius 4-ikén Bulát jelöli első helyre. De ez felsőbb helyen, mivel a reformálás ügyében állást foglalt, «vetó»-t kap. 1858. augusztus 17-ikére új választást rendelnek el. A bizalom ekkor Rezutsek Antal² zirczi kormányzóperjel (regens prior) felé fordúl.

Az új apát régi működése révén a rend minden viszonyát közelről ismerte. Zirczi perjelnek — nagy tapintattal — Székesfehérvár jeles igazgatóját, Bula Theofil, veszi maga mellé. Tudta, hogy rendkormányzati munkájában ezen jeles erőt egészen értékesítheti. S csakugyan Rezutsek szerető lelkét s atyai szívét szépen egészítette ki Bulának éles esze s mély ítélete.

Rezutsek a hatvanas életkor gazdag tapasztalataival, a jóakarát őszinteségével és a rend iránti odaadás készségével ül apáti székébe.

Működésének első napjait azon tanácskozás köti le, melyet a magyar és ausztriai cziszterczi apátok Prágában 1859. márczius 30-án tartottak.³ Személyesen részt vesz benne, jobbján Bulával. Itt ismét az apátságok bensőbb kapcsolatának és az életmód szigorításának gondolata kísért. Ezen kérdés még egyszer fölmerül az 1869-iki római nagykáptalanon,⁴ — de maradt minden a régiben.

A cziszterczi rend már ősi szervezetében alkotmányos monarchia volt. Az idő s a viszonyok sokat változtattak ugyan az eredeti alkotmányon, de alapjellegét nem semmisítették

¹ Életrajzának mozzanatait lásd ezen műben: A magyarországi cziszterczi irók és műveik cz. fejezetben.

² Életrajzi adatai u. ott.

³ Zirczi apáts. lev. t. 1859. márcz. 9-iki lev.

⁴ U. o.: II. 371. sz.

meg s a hozzávaló jogot a köztudatból ki nem ölték soha. A mint tehát az újkori alkotmányos irányzat föllépett, a cziszterciekben is fogékony talajra talált.

A szabadságharczot a politikai világban követő önkényuralom visszahatott a társadalom rétegeire is. S miként együttes volt az elnyomás, közös lett a vágy is a szabadság után. Ily óhajokkal eltelve találja szerzetes fiait a szelidlelkű Rezutsek Antal is apáti kormányja elején.

Ő maga érezte legjobban, mily súlyosak a békók, melyeket a korviszonyok raktak kezeire. Hiszen jószágos lelke nem önkényuralomra született. Epedve vágyott a politikai látóhatár kitisztulása után, mert tudta, hogy atyai szeretetének napja zavartalanul csak ekkor szórhatja szét áldásos sugarait. Végre is derülni kezd. Az októberi diploma (1860) jobb jövő reményét kelti föl; a februári pápens (1861) nem felel ugyan meg a várakozásnak, de még is többet nyújt, mint a Bach-világ. A magyar nemzet tizenkét évi haláltusa után új életre kezd térni. A nemzettest minden sejtje megelevenedik s a közelgő szabadság gondolata meggyorsítja ereiben a vért.

A cziszterczi rend is siet lerakni jövője alapjait. 1861. szeptember 22-én káptalanra gyűl össze.

Rezutsek ily szavakkal fordul szerzetes fiaihoz: «... az Isten dicsőségére, a lelkek üdvére, szerzetünk díszé-javára célzó kívánalmaikat fiúi bizalommal, minden tartózkodás nélkül terjeszszék elő. Biztosak lehetnek, hogy méltányos kívánalmaik, eszélyes tanácsaik leghajlóbb és tevékenyebb akaratommal találkoznak».¹

A káptalan beható tanácskozás után határoz s megalkotja azon pontokat, melyek a rendi élet főbb szálaát szövik át. Rajtok a feledhetetlen emlékü Rezutsek szelleme vonúl végig. Leghangosabban azonban e helyütt szólal meg: Mivel a közös célra törekvés csupán s egyedül ott kecsegtet biztos eredménnyel, hol az alattvalókat szeretetteljes bizalom kapcsolja főnökeikhez, Ő nagysága a jelenvoltak részéről történt fiúi hódolatteljes megkeresés után kegyes volt odanyilatkozni, «hogyan valamint általában az elüljárók kinevezésében mindenkor az illető házbeli rokonszenvét s bizalmát szem előtt akarja tartani, úgy különösen a zirczi perjel megválasztásában a körülményekhez képest akként fog intézkedni, hogy ez az összes szerzet központosult bizalmának kifolyása legyen».²

E férfiú megértette korát, ismerte szerzetét. Saját magán tapasztalta, hogy apátsága az egyes tagok bizalmán alapul. Erre akarta tehát helyezni a rendi kormányzat összes tényezőit. Így hitte és remélte — s nem is rosszul — hogy szerzetes családjában egyetértést s megnyugvást, a testületekben összetartást és közszellemet teremthet.

Rezutsek emlékéit örökíti a kormánytanács intézménye is. Az ő beleegyeztével mondja ki az 1868-iki nagykáptalan, hogy «fontos ügyek elintézésére az apát úr maga mellé egy tiztagú kormánytanácsot vesz, melynek állandó tagjai: a zirczi perjel, az egri perjel-igazgató, a székesfehérvári és pécsi házfőnök-igazgatók, az előszállási jószágkormányzó; továbbá a négy ház és a lelkészek kebeléből egy évre szabadon választott egy-egy tag, kikkel az apát úr vagy személyesen, vagy levélben tanácskozik, s ezek tanácsával él a dispositiót, az egész szerzetet vagy egyes társházakat, a tanügyet, lelkészetet, gazdaságot, bérletet, építkezést stb. illető fontosabb kérdésekben. E kormánytanács évenként tudomást vesz a pénztár állapotáról, szükség esetében a kölcsönfölvételről vagy kamatoztatásról».³

A kormánytanácson kívül szervezi a nagy és kis káptalant. «A nagy káptalan, melyre minden tag meghívandó, csak akkor tartatik, ha valamely rendkívüli esetben Ő nagysága vagy a rendtagok kétharmada kívánja. Kis káptalan minden harmadik évben tartatik: s ennek tagjai az apát Ő nagysága által meghívottakon kívül minden háznak — a zirczit is ideértve — egy-egy, úgyszintén a lelkészeknek is egy megbízottja és a kormánytanács».⁴

¹ Zirczi apáts. lev. : II. 366.

² U. o. : II. 366. V. p.

³ Zirczi apáts. lev. : II. 396. II. B. p.

⁴ U. o. : II. 396. VI.

Tudta Rezutsek, hogy a rend jövője a fiatalságtól függ. Nevelésére tehát kiváló gondot fordított.

A novicziusok szemei előtt, szinte kezei között fejlődtek. Ezekben nagy öröme telik. Haladásukat figyelemmel kíséri; hogylétükről tudakozódik; ellátásukról gondoskodik; helyzetök nehézségét a szeretet tényeivel enyhíti; betegségeikben naponként meglátogatja. A szelid lelkűeket szereti, de dicséretével el nem kényezteti. Arczának egy mosolya is kitüntető s nagyrabecsült jutalomszámba megy. A hiba előtt nem huny szemet. Figyelmeztet, megró, még pedig gyakran meglepő hirtelenséggel és hévvel, — de ez alaptermészete. Hamar feled, mert lelkét igazi szeretet sugalmazza. A próbaév befejeződését egy-egy szellemi aratásnak tartja a rend életében.

A mint az új novicziusok megérkeznek, a régieket, jó tanácsokkal bőven ellátva, Egerbe küldi gimnáziumi tanfolyamuk végzésére. Innét szebbnél-szebb érettségi bizonyítvánnyal — mert erre nagyon kényes — térnek vissza Zirczre, a hittudományok hallgatása végett.

A rendi növendékek egyöntetű nevelése Rezutsek kormánya alatt kezdődött meg. A szerzetnek meggyőződésébe ment át, hogy a régi rendszerrel, mely szerint a növendékeket hittudományi tanfolyamra hol ide, hol oda küldték, szakítani kell. Az 1861-i káptalan egész önrzettel mondja: «A szerzet biztos, virágzó jövőnek csak úgy s egyedül akkor nézhet eléje, ha nemcsak szükséges számú egyének fölvételéről, hanem ezek igazi cziszterczi szellemű neveléséről is gondoskodott. Miért is az eddigi sok színezetű s a szerzet kitűzött céljától nagyon is eltérő iskoláztatás helyett növendékeinkre nézve Zirczen eszközendő házi nevelés elvben elfogadtatik, s mihelyt a körülmények engedik, életbe is fog lépni».¹

Az elv rövid idő alatt valósul. 1866-ban a kolostor déli és keleti oldalán az új második emelet elkészül s megnyílik benne a rendi hittudományi intézet.

E pillanat óta Zircz lett a növendékek kettős — szerzetespapi és tanári — képzésök középpontja.

A hittudományt négy év alatt széles alapon s behatóan végezték. Mert elv volt, hogy a rendtagok fejlett papi képzettségnek legyenek birtokosai.

Ép ezért nagy gondot fordított Rezutsek a hittudományi intézetben működő tanárok kiképzésére. Budapest, Bécs és Innsbruck egyetemére küldi azon növendékeit, kiket tehetségök és hajlamuk alapján erre kismelte.

A hittudományokkal karöltve megszerezték a növendékek a tanári szakképzettség alapjait is, készülgettek a tanári vizsgálatra. Ezen tevékenység súlypontja az írásbeli munkálkodásra esett. A három felső tanfolyam mindegyik tagja évenként egy-egy szakdolgozatot készített. Ennek tárgyát minden évben másik rendi gimnázium tanári kara jelezte ki s ugyanez végezte a bírálatot is. A dolgozatokért csekély anyagi elismerés is járt. Egyik-másik értekezés oly széles alapon készült, hogy a budapesti országos tanárvizsgáló bizottság házi szakdolgozatként fogadta el.

A helytartótanács 1862. augusztus 21-én közölte, hogy Pesten országos tanárvizsgáló bizottság alakult. Fölvívja a zirczi apátot, hogy a gimnáziumokban ezentúl csak megvizsgált tanárokat alkalmazzon.² Még ezen év deczember havában a m. kir. kancelláriától rendelet érkezik, mely a szerzetes tanárok tanárvizsgálati kötelezettségét így szabályozza: Az algimnáziumban működő tanárok nem kötelesek a vizsgálat letételére. A kik 1861-től kezdve a felső gimnáziumban tanítanak, vizsgálati kötelezettség alá esnek ugyan, a nélkül azonban, hogy a pesti egyetemet hallgatni kötelesek volnának.³

Ezóta egyesek meg is szerezték a tanári oklevelet, de aránylag kevesen.

¹ Zirczi apáts. lev. : II. 366. III. pont.

² Zirczi apáts. lev. : 1862. aug. 21. kel. lev.

³ U. o. : 1862. decz. 7. keletű levél.

A mint a kiegyezés létrejött s a magyar király homlokát a szent korona megérinté, új világ kezdődött Magyarországon. A magyar nemzet, visszaadva önmagának, egész erővel hozzálát állami életének kiépítéséhez, társadalmi és műveltségi intézményeinek szervezéséhez. Községek és testületek versenyezve igyekeznek pótolni a mult idők mulasztásait s megalkotni a szervezetet, melyben életök biztosan fejlődhetik.

A közoktatás terén valóságos forradalmat indít meg Magyarország lelkes vallás- s közoktatásügyi minisztere, Eötvös József báró. A nemzet általános műveltségének emelése, az értelmi osztály színvonalának fokozása s terjedelmének szélesbítése, a tudományos szellem ápolása és a tudománynak megmagyarosítása nemes czélként lebegnek szemei előtt. Művelődésügyi magas politikája az oktatás körében a középiskolát is felöleli. Tanult s képzett elemeket kíván látni a tanszékeken. Ezért sürgeti a szerzetes tanítórendeknél is a tanári vizsgálat letevését. 1868. január 10-én erélyes hangon szólítja föl a zirczi apátot, hogy a cziszterczi rendi tanárok minél előbb szerezzék meg a középiskolai tanári képesítést.

Rezutsek Antal apát látta a nehéz helyzetet, melybe rendje jutott. Sürgősen ír a rendházakhoz, közli velök a miniszteri leiratot s az egyes tagoknak biztatólag, sőt parancsolólag hagyja meg a tanári oklevél megszerzését.

A miniszteri leirat villámszerű hatással volt az egyes tanári karokra. Valóban tiszteletre méltó alakban tűnnek föl ezen testületek, midőn a felsőbb rendelet hire hozzájuk érkezik. Eszmét cserélnek, tanácskoznak és megnyilatkoznak. Jegyzőkönyveikben hangosan szólal meg rendjök feladatának józan felfogása, kapcsolatban azon teendők átérzésével, melyeket a hazai közoktatásügy érdeke és saját jövőjök megkövetel. «Ki közöttünk — mondja az egri tanári kar — még ma sem látná szükségét: számolnia az idővel, s a cselekvés, a szellemi és anyagi áldozatkészség terére lépnie ki, annak igen szűk látköre volna a helyzetről . . . Jövőre azonban ezen ügy¹ rendbehozásának elhalasztása ellen, lehetetlen, hogy azon erélylyel ne tiltakozzunk, melyre mind féltékenyen őrzött testületi reputatióink, mind ezzel összefüggő erkölcsi életünk védelme jogosít, sőt kötelez bennünket». Halasztást nem, csak gyors orvoslatozt ismernek. Közértelemmel nagykáptalan tartását sürgetik, ebben látják a mentés eszközét.²

Ezen közös kívánság a rend életrevalóságáról tanuskodik. Tudták a tagok, hogy a tanári vizsgálat a rend életében új korszak kezdődik. Szívesen üdvözölték az eszmét. Megtestesülését kívánták, de a valóság eszközének, az egyetemi tanfolyamok hallgatásának hiányát érezték.

A rend feje és középponti tanácsadói fáztak a tanárjelöltek egyetemre küldésétől. Nem az anyagi áldozatot sajnálták, — ezt szívesen megadták volna; hanem kevés volt az ember s tartottak attól, hogy a fővárosi élet egyesek lelki fejlődésére káros hatással lesz. Ezért sürgetik tehát az egyes tanári karok oly erősen a nagykáptalan egybehívását, hogy a rend zöme, itt tömör táborra egyesülve, biztosítsa az egyetemi képzés ügyét.

Rezutsek Antal apát maga is belátja, hogy a megoldás előtt álló fontos kérdéseknél csakugyan tanácsra szorul. A káptalan 1868. szeptember 3-ikára hívja egybe. A tanácskozáson, mely két napig tart, negyvennyolcz rendtag jelenik meg.

A tárgyalás súlypontja a növendékek lelki és szellemi kiképzésére esik. Kiváló figyelemre méltatják a tanári vizsgálat ügyét. Ez érdemben így határoznak: «A pályavégzett növendékek közül, a kik nélkülözhetők, Budapestre küldetnek, hogy a tanári vizsgára készüljenek s ezt letegyék. Ez mindjárt az idén megkezdetik s a küldöttek minden szükségességgel kellően ellátatnak. Apát úr Ő nagysága a többi tanító szerzetek főnökeivel egyetértőleg mielőbb

¹ A tanári vizsgálatról van szó.

² Zirczi apáts. lev. : II. 404. 405.

A SZENT-GOTTHÁRDI APÁTSÁG HOMLOKZATA.

gondoskodni fog módról és helyről, a hogyan és a hol ez könnyebben eszközölhető lesz. Azoktól, kik tanári állomáson vannak, de tanárvizsgájokat még nem tették le, elvárja a rend, hogy e kötelezettségeknek eleget tegyenek».¹

A kérdés égető volta megmagyarázza, hogy a káptalan halogatás nélkül kimondta a tagoknak a budapesti egyetemre küldését. De másrésről kiérezhető a határozatból, hogy a káptalan ezen intézkedést nem tekinti állandónak.

A dolognak megvan a maga nyitja. Már 1864-ben forgalomba került az az eszme, hogy a tanítórendek közösen állítanak egy intézetet, melyben tagjaikat a tanári vizsgálatra

A SZENT-GOTTHÁRDI APÁTSÁG KELETI OLDALA.

előkészítik és királyi biztos jelenlétében képesítik. Ez volt a terve Pannonhalma jeles főapátjának, Kruesz Krizosztomnak is.² Ez érdemben tartottak is a rendfőnökök ülést 1869. május 1-én,³ de eredményhez nem jutottak.

A cziszterczi rendre tehát irányadó maradt az 1868-iki nagykáptalan intézkedése. Föl is küldte egyéneit a budapesti egyetemi tanfolyamra, ha a gimnáziumok ellátásán felül volt nélkülözhető tanerő. De ez csak ritkán esett meg. A dolgon úgy segítettek, hogy a vizsgálatra készülő tanárok a két hónapi nagyszünet alatt hallgatták Budapesten az egyetemi pótló tanfolyamokat. Otthon azután a megjelelt irányban folytatták és kiegészítették tanulmányaikat. De voltak olyanok is, kik teljesen önjelöléssel szereztek meg a tanári oklevelet.

¹ Zirczi apáts. lev. : II. 396. 8-ik pont.

² U. o. : 1864. okt. 18. és 1866. jún. 2. lev.

³ Zirczi apáts. lev. : 1869. ápr. 23-iki lev.

A rend mindenkor elismeréssel állhat meg ezen tagjai előtt. Mert az egyetemi képzésnek részben vagy egészen hiával, a középiskolai tanítás sokszoros elfoglaltsága mellett, az éjjelt is nappallá téve, hangya-szorgalommal gyűjtik vala össze azon ismereteket, melyek alapján az országos tanárvizsgáló bizottság őket középiskolai tanári oklevélre érdemesíté. Tiszteletre méltó alakja ez az egyéni önértetnek s a rendi reputáció iránti érzéknek!

Tudta Rezutsek, hogy az oklevél megszerzését az ismeretek szélesbítésének és mélyítésének kell követnie. Ezért szívesen támogatja azon tanárokat, kiknek egyénisége és multja a külföldi utazás eredményes voltát biztosítja. Az 1861-iki káptalan határozatai között ezt olvassuk: «A ki többet lát, többet hall, az többet is tudhat, ha tapasztalatait czélszerűen fel tudja használni. De a tudásnak is csak annyira van igaz belbecse, a mennyire azt másokkal is közölni, mások hasznára is bírjuk fordítani; különben a tudomány holt kincs, hasonló ama megfizethetetlen gyémánthoz, melynek iszonyú az értéke, de csekély a haszna. Ha tehát jövőben a tudományt s hasznos ismereteket szemelőtt tartó, hosszabb utazásra vállalkozó s tapasztalataikat nyomtatásban is kiadni valamint kész, úgy a káptalan ítélete szerint egyszerűsmind képes szerzetbeli egyének jelentkeznének: ezek utiköltségeinek fődözését Ő nagysága kegyes volt magára vállalni».¹

Az 1868-iki nagykáptalanon meg ily határozattal bizonyítja tudománypártoló szellemét: «Ha valaki a rendtársak közül tudományos munka kiállítására vagy tudományos kutatásra vállalkozik, minden módon, még külföldi jeles intézetek meglátogatásával is segítetik. Az így elkészült munka Ő nagyságának nyújtatik be, ki azt bírálatra kiadja, a bírálattól feltételezvénn annak kiadását».²

A nemeslelkű apát teljesen tisztában volt rendje hivatásával. Ezért legfőbb gondját tanintézeteinek szentelte. Ezek érdekében minden áldozatra kész. Egerben a meglevő helyiségeket új emelettel bőviti; Pécssett, 63,000 forintnyi költséggel, a főépülethez derékszög alatt egészen új kétemeletes szárnyat emel; Székesfehérvárott meg 130,000 forintos gimnáziumot állít a hazai ifjúság tudománycsarnokául.

A tanári karokat jó erőkből szervezi. Már az 1861-iki káptalan kimondja, hogy «tanárokul, a legkiáltóbb szükség esetét kivéve, csak pályavégzett növendékeket alkalmazzanak».³

A tanári karok élére neves egyéneket állít. Egerben Juhász Norbert, majd Szvorényi, Pécssett Szalay Alfréd, Székesfehérvárott Gerlach Benjamin igazgatókkal találkozunk. Az ő vezetésök alatt Eger, Pécs és Székesfehérvár gimnáziumai országsszerzte tisztelt névnek örvidenek.

A rend közoktatásügyi működésébe egységet akar behozni. Ezért mondja ki az 1861-iki káptalan:

«Hogy a közoktatás minél gyümölcsözöb legyen, rendünk tanodáinak igazgatóságai oda utasíttatnak, hogy a tanügy kezelése körüli nézeteiket és eljárásaikat egymással lelkiismeretesen közöljék, hogy így a szerzet tanintézeteiben a lehető legösszhangzöb tanítási egység eszközöltessék».⁴

Mint tanítórend feje, hivatásának magaslatán jelenik meg, midön az 1861-iki káptalanon ily szavakkal kéri a rendi tanárokat:.... «a gondjaira bizott haza reményeit ne csak szolgál kényszerűségből, hanem szíves jóakaratból vezessék a vallásos erény útján kitüzött céljok felé».⁵

Majd meg az 1868-iki nagykáptalanon ily szavak peregnék le az agg apát ajkairól: «A ti szeretetetek és buzgóságtok üdítő és éltető melegéhez fordulok..... hogy az igazság és méltányosság sugalmát követve, minden ügyekben czélszerűen rendelkezem. A tudományos

¹ Zirczi apáts. lev. : II. 366. XI. p.

² U. o. : II. 396. XI. p.

³ U. o. : II. 366. IV. p.

⁴ Zirczi apáts. lev. III. 645.

⁵ U. o. : II. 366.

vállalatok élén állva bebizonyíthassa szerzetem, hogy az erény úgy, mint a tudomány terén is hazánk érdekeit nemcsak megérti, hanem annak jólétét, becsületét és dicsőségét előmozdítani képes és bármily körülmények között sem szűnik meg szeretni a közanyát, a szeretett hazát, melynek hív fia; . . . s betölti mindenki azon helyet, melyen áll, s nem szóárban, hanem tettekben helyezi a fősúlyt».¹

Rezutsek kormánya első részében komoly veszély fenyegette a rendet. Pálffy Móríc helytartó az eltörlésre gondolt. Igaz, hogy volt ekkor baj; de Pálffy szemében az volt a legnagyobb szálka, hogy a rendi tanárok kemény magyarok voltak. Az eltörlés tényét Szcitovszky János hercegprímás akadályozta meg. Ha azonban Pálffy uralma még félévvel tovább tart, a rend menthetetlenül elvész.²

A mi majdnem nyakát szegte, később kiváló érdemévé lön, — magyarsága. Igaz, hogy a kiegyezés óta a magyarosodás munkája az egész vonalon megkezdődött: de azért örök igazság marad, hogy Pécs és Székesfehérvár magyarrá tételében a czisztercziek gimnáziumainak oroszlán részök van. Érdekesen világosítja meg ezen tényt a pécsi igazgatónak 1878. április 21-iki levele, melyet az apáthoz intéz: «Midőn mi 1865-ben Pécsre bevonultunk, igazgatóságom első éve alatt a közönség mindig német szóval szólított meg, a deákok közt is előfordult a német társalgás. Ma minden magyar! Én nem erőltettem semmit, csak magyar voltam. Nemzetiség terén a szelid nyájas bánásmód, igazságos eljárás hódít».³

Egyébként általános tapasztalat, hogy a hol a szerzetes tanítórendek kezében van a középiskola, ott nemzetiségi kérdés nem létezik.

Rezutsek józan kormánya a rend hírnevét magasra emelte. Maga Eötvös József báró vallás- és közoktatásügyi miniszter elismerőleg szól a rendi gimnáziumok szervezéséről, midőn imígyen ír: «Örvendtes tudomásul veszem, hogy a zircz-cziszterczi rend kormánya buzgólkodva megteszi tanintézteiben mindazon intézkedéseket, melyeket az ifjúság korszerű nevelése igényel.»⁴

A rend működésének elismerésére mutat, hogy Juhász Norbert egri főgimnáziumi igazgatót Ő Felsége 1866. április 9-én kassai tankerületi királyi főigazgatóvá és királyi tanácsossá nevezte ki.⁵ Verbőczy István pécsi tanárt a budapesti tudományegyetem bölcsészeti kara 1870-ben a magyar irodalomtörténetből egyetemi magántanárrá avatta.

A pécsi jogakadémia tanári kara meg egyik tanácskozmányában a pécsi gimnázium tanárai közül kettőt szemelt ki a bölcséleti és történeti tanszék ellátására. A bölcséletet Maczki Valérnak, a történelmet Tipold Özsébnek szánta. Kovács Zsigmond pécsi püspök a történelem előadását Verbőczy Istvánra akarta bízni, de ez húsz heti órája miatt a megisztelő bizalom elől kitért.⁶

Az egri jogakadémián pedig Vincze Ambró, majd Maczki Valér adta elő a bölcséleti erkölccsant.

Nemzetünk vezérlő elemei, oszlopos tagjai is versenyezve siettek, hogy szeretteik részére a rendtagok sorából nyerhessenek vezetőt, nevelőt. Hű visszhangja ezen meggyőződésnek azon levél, melyben Magyarország kegyeletes emlékü tárnokmestere, Cziráky János gróf, 1878. november 7-én, unokái, Csekonics Endre gróf fiai, részére a rend tagjai egyikét nevelőül, megnyerni törekszik. «A vallásos és hazafias irányzatú, kor igényelte tudományosság kimagasló

¹ Zirczi apáts. lev.: II. 369.

² Certos vos facio, — írja a primás — si Pálffy locumtenens dimidio adhuc anno functus munere fuisset, vos essetis iam suppressi. Ego eum semper cohibui. (Zirczi ap. lev.: 1865. aug. 29-iki kel. lev.)

³ Zirczi apáts. lev.: 1878. ápr. 21-iki kel. lev.

⁴ U. o.: 1868. ápr. 4-iki lev.

⁵ U. o.: 1866. ápr. 22-iki lev.

⁶ U. o.: 1874. okt. 2-iki kel. lev.

fokán szemlélve — írja a jeles Cziráky — Nagyságod bölcs kormányzata alatt országosan elismerten, mindinkább a nevelés és közoktatás terén szerzett dús érdemekben feltűnő magyarhoni cziszterczi szerzetet, mely tanárai kiképzetésére épen Nagyságod által szentelt nagymérvű áldozatok folytán, jelen minden egyéb, hazánkban működő tanító egyházi rendeket túlszárnyalni siet; forrón óhajtanák a nevezett szülők — vöm és leányom — gyermekeiket zsenge koruktól kezdve már e nagy érdemű szerzet egyik kiváló egyénisége által neveltetési és tanítási vezényletében részesíthetni; mi, ha elérhető, mérvadóan tanácsló fő magyar egyházi férfiak által szintűgy is teljesen, mint általam is azokkal összhangzatban osztott nézet.»¹

Rezutsek kormányának egyik nevezetes tényeül tekintjük, hogy Budenz Józsefet a magyar tudománynak, s így a magyar nemzetnek megmentette. A hessen-kasseli Budenz ugyanis hazánkba jövételekor kenyér nélkül maradt. Tanári alkalmazásért Rezutsekhez fordul s így mutatja be magát: «Főszándékom, mely ide² vezetett, a magyar nyelv alaposabb tanulhatása és művelhetése volt».³ Rezutsek a székesfehérvári főgimnáziumnál nyit neki tanszéket.

Így nyert Budenz hazánkban ithont s egyúttal alkalmat, hogy az anyagi gondoktól megszabadulva, teljes erővel adhassa át magát nyelvünk és a rokon nyelvek lelkiismeretes tanulmányának, mely neki később egyetemi tanszéket s e körül ma már egész tudós iskolát, a nemzetnek meg európai tekintéllyel bíró nyelvészeti tudományt eredményezett.

Rezutsek, a gimnáziumok gondos ellátásán és fentartásán kívül, egyéb közoktatásügyi feladatait is híven megoldotta.

A veszprémi gimnázium első osztályának egyik tanárát 1870-től kezdve évi 880 forinttal díjazza. Az elemi iskola harmadik osztálya tanítójának fizetését meg 500 forintra emeli.⁴

Az ifjúságért igazán hevülő szív nyilatkozik meg Rezutsek apátban, midőn az 1870-iki kormánytanácsülésen így beszél: «Egy nagyszerű munka készül, melyre ugyan a koszorút csak a későbbi utókor teendi fel, de a kezdet nehézségeivel megküzdeni, a munka sikerét az utódok számára biztosítani napjaink feladata. Minthogy az iskolák azon egyetlen források, melyekből a jövőnek biztos élete áramlik, s azon helyek, hol a Teremtő által az emberbe lerakott szellemi csírák kifakasztatnak, ápoltatnak s képességre neveltetnek, hogy az ember már gyermekkorában megértvén magasztos rendeltetését, ennek élte folyamán át mindvégig kellően megfelelhessen; hogy az Úr félelme, mint minden bölcsesség kezdete, az ifjú keblébe idejekorán csepegtetessék; mert a társadalom jövője egyedül ez által leend biztosítva, nyervén az egyház hű gyermekeket, a haza becsületes polgárokat. Egyedül az iskolák képesek tehát ellensúlyozni a mai kor veszélyes törekvéseit, melyek végromlással fenyegetnek minden erkölcsi alapot. Az iskolák rendezésére, ezek felvirágoztatására a legfőbb súlyt fektetve, vallásos buzgalommal lelkesülnek tehát az iskolaügy előmozdítására minden egyházi s világi lelkes hazafiak. Nem akarván e fontos ügyben magamat és szerzetemet hátramaradási váddal megbélyegezni, pusztáinkon iskolákat állítottam,⁵ hozzájuk tanítókat szereztettem; és valamint ezen iskolákat, úgy az apátság egykori szegényebb faluiban létezőket is a szükséges szerekkel elláttattam».⁶

Ily sokoldalú feladat megoldására hatalmas anyagi forrásra volt szükség. Rezutsek ezt a józan gazdálkodásban és takarékoságban teremti meg. Alapelvül a fontolva haladást vallotta. Osztozik nézetében az összes rendi birtokok főkormányzója, Bula Theofil, és az előszállási jószágkormányzó, Simon Róbert, majd Vajda Ödön. Birtokait lassankint belterjes gazdaságokká alakítja s új középpontokat (Antalmajor, Felső-Borsod) teremti. A befolyó

¹ Zirczi apáts. lev.: 1878. nov. 7-iki kel. lev.

² Magyarországra.

³ Budenznek 1858. szept. 20-iki levele a zirczi ap. lev.

⁴ Zirczi apáts. lev.: II. 373. és a zirczi perjeli napló.

⁵ Ménesmajor, Nagy-Karácsonszállás és Nagy-Venyim iskoláit érti.

⁶ Zirczi apáts. lev.: II. 373.

A SZENT-GOTTHÁRDI APÁTSÁGI TEMPLOM BELSEJE.

jövődelem egy részét új beruházásra s felszerelésre fordítja. Kiváló figyelemre méltatja a ménest, mely már az ő életében országos hírre tesz szert.

A takarékoságot az egész vonalon elvárja, s maga megy elő jó példával. Magára alig költ valamit. Fukarkodásról azonban szó sincs nála. A rendtagok jogos kívánsága, a közoktatás és művelődés folyton szaporodó követelményei s minden hazafias vállalat nyitott erszényre találnak nála. A szerzet anyagi ügyeit teljesen rendezi. Az elődjétől örökölt adósságot tisztára letörleszti s összerakosgatja azon hatalmas összeget, mely monumentális építkezéseinek fődíszét képezte.

Bokros érdemeinek elismerésül az apostoli király 1870-ben a Lipótrend lovagkeresztjével tünteti ki az agg főpapot, ki ekkor életének legkimagaslóbb tényét, aranymiséjét, ünneplé. Élete alkonyán még egyszer megkereste a király bizalma. I. Ferencz József felséges urunk a szentgotthárdi apátságot, mely 1734 óta az osztrák heiligenkreuzi apátsághoz tartozott, 1878. november 4-én neki adományozta, azon kötelezettséggel, hogy a cziszterczi rend ennek fejében a bajai főgimnáziumot átveszi és saját rendi erejével ellátja és fentartja. A királyi kegy személyes megköszönésére s az új adománynyal kapcsolatos teendők elintézésére azonban már sem ideje, sem ereje. A 84 éves tisztes aggastyánt, egy hosszú s lelkiismeretes munkában eltöltött élet után, 1879. márczius 28-án az Úr magához szólította.

Rezutsek halála mély gyászba vonta a négyes apátságot, melyeknek életével annyi fényt s díszet kölcsönzött. Ravatalát sűrű könyeket hullatva, a lélek mély meghatottságával álltuk körül. Éreztük a súlyos csapást; hisz' benne atyánkat, tehát mindenünket veszítettük el. Ő nem tartozott azon kormányférfiak közé, kik a mult alkotásait egyszerre halomra döntik, hogy lángelméjük a romokból alapiában új művet alkosson. Ő inkább csatlakozik a rend életfolyamához, de bölcsességével irányítja s oly térre vezeti, a hol az erény, a kötelességteljesítés, a munka és a hazafiság eszméi honolnak. Nem a zajos cselekvés, a külső hatásra és egyéni elismerésre törekvés embere. Munkálkodik, mert kötelességének ismeri; alkot, mert rendje érdeke és feladata így követeli. Szerzetes fiainak boldogítása elsőrangú czélként lebeg szemei előtt. Szorgossága és takarékosága révén oly helyzetet teremt nekik, mely erős s teljes odaadást követelő munkájok után méltán osztályrészök. Szeretete igaz és őszinte, előítélet, utógondolat s elfogultság nélkül. Szavait, tetteit s egész egyéniségét nem a rokon- vagy ellenszenv sugalmazza; becslésének s elismerésének fokmérője az igazi érdem. Szerzetét kis családnak tekinti, melynek tagjaiban fiait szereti; ezek meg atyát tiszteltek benne s így örököltik át emlékét minden idők nemzedékeire.

Rezutsek egyénisége oly mélyre vésődött a rendtagok lelkében, hogy apáti utódjául a szelídségben hasonmását, Supka Jeromost, választották meg 1879. július 8-án.¹

E férfiú az előzállási lelkestség igénytelen munkaköréből emelkedik a négyes apátság élére. Rövid egy év alatt észreveszi, hogy a rendi kormányzatban a kor vívmányainak és követelményeinek érvényesítésére szükség van. De meg módot akar nyújtani a rendi közvélemény nyilvánulásának s alkotó erejének. Ezért 1880. július 6—10. napjain Zirczen nagykáptalant tart.

A gyűlésre a rendtagok majdnem kivétel nélkül megjelennek. Különböző szakbizottságokban csoportosulnak és tárgyalnak. Majd az apát vezetése mellett összes ülést tartanak s a határozatot az apát mondja ki. A határozatok a fegyelmieken kívül — a melyekre nézve az apátnak külön intézkedését helyezték kilátásba — a rendi életnek majd minden tényére kiterjednek. A rend mai szervezete javarészből a régi, érintetlenül maradt intézményekből,

¹ Életrajzi adatait lásd ezen Emlékkönyvben: A magyarországi cziszterczi írók és műveik cz. fejezetben.

ezen nagykáptalan végzéseiből s a későbbi káptalani határozatokból alakul meg s főbb vonásaiban ily képet tár elénk:

A rend az ország nevesebb középiskoláiban pályázatot (concursum) hirdet. A pályázók folyamodványukat az igazgatóság útján nyújtják be. Fölvételre csak oly ifjú számíthat, a ki a gimnázium hatodik, hetedik vagy nyolczadik osztályát szép sikerrel végezte; ezenkívül jó magaviseletű és ép testalkatú. Felsőbb iskolák hallgatói magánúton kérik a fölvételt. A fölvétel joga az apáté, s ő ezt gyakorolja is.

A bevett ifjak a megjelölt időben — rendszerint a nagyszünet vége felé — Zirczen megjelennek. Hoznak magokkal felső és alsó ruhát, miként ezt utasításuk megszabja. A belépő növendékek vezetője a «novicziusmester», «újonczmester» (magister novitiorum). Ezen álláson a nagykáptalan oly egyént akar látni, a ki legalább 35 éves és 10 éves beesküdtött tag.¹ Mivel a nevelés alapvető munkája ez évben megy végbe, nagyon helyesen gondolkodik a nagykáptalan, midőn a novicziusmesterséget kiforrt s a gyakorlati életet ismerő egyénre ruházza.

A megérkezett ifjak a novicziusmester vezetése alatt három napi lelki gyakorlatot tartanak. Ennek végeztével a rendi perjel beöltözteti őket. Felöltik a rendi ruhát, mely náluk posztó és minden darabjában fehér; s ugyanekkor kapnak szerzetnevet is. Ezt az apát állapítja meg. Beöltöztetés után a novicziusmester a növendékeket az apátnak bemutatja; ez meg átadja neki őket. A beöltöztetés pillanatától kezdve a növendék: noviczius (újoncz). S ezen időpont nagy jelentőségű, mert a novicziusi évnek teljes egy évig kell tartania. Ellenkező esetben az illetőnek még szerzetes fogadalma sem érvényes. A rendi sorrend (senioratus) a belépés idejétől függ. A kik meg egyszerre lépnek a rendbe, a végzett osztályok és életkoruk szerint sorakoznak. Ezen sorrend egyszer s mindenkorra érvényes. Az elüljárók vagy valamely méltóságban levők kívül esnek a sorrenden, de a zirczi konventben ők is e szerint sorakoznak.

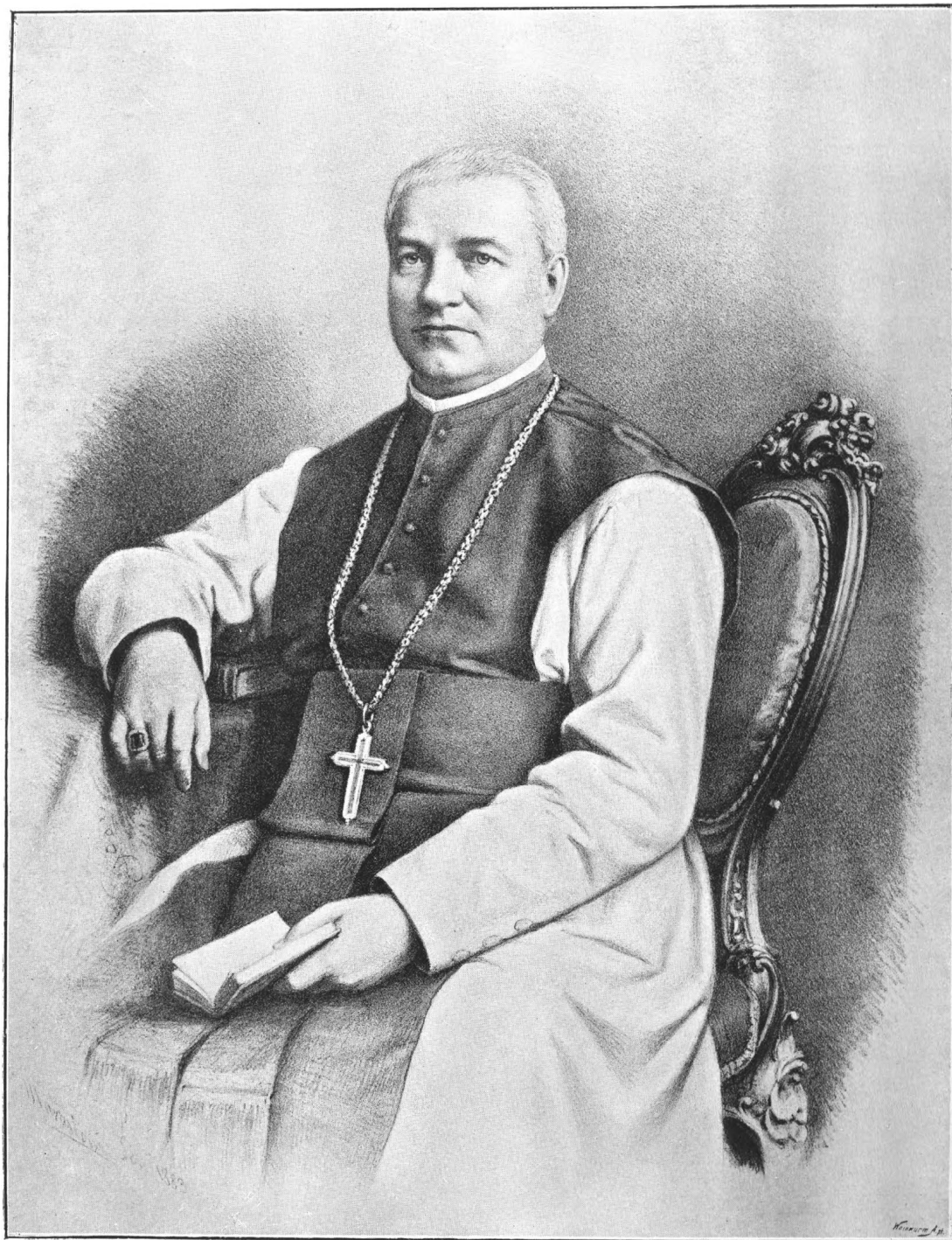
A noviczius az egy év leforgása alatt a szerzetes élet előiskoláján megy át. Megismeri választott pályája alapeszméit s követeléseit. Feltárul előtte a rend szelleme s hivatása. Ima, elmélkedés s szolozsmázás szoktatja és edzi a lelkét jövő feladataira. A rendi szabályok taglalása és a rend történetének fejtegetése alakítja lelkét azon testület szelleméhez, melynek tagja akar lenni. A vallásos gyakorlatok, a gyónás és áldozás, szívének tartalmát nemesítik.

A noviczius tanulmányokkal is foglalkozik. Szaktanár vezetése mellett — a szerzet szabályain (regula) és történetén kívül — tanulja a magyar, latin, görög, német és francia nyelvet. A hazai nyelv gyakorlati kezelésére nagy gond irányul. A társadalmi illem követelményeivel példa és oktatás útján ismerkedik meg. Előmenetelét az előadás óráiban és a fél-évenkénti vizsgálatokon igazolja.

A noviczius az ebédet és vacsorát az apáttal és a konventtel egy helyiségben, de külön asztalnál fogyasztja el. Ugyanazon ételeket kapja, de egy tállal kevesebbet mint a konvent. Reggelije azelőtt kenyér, ma már tej hozzávaló süteménnyel. Napjában több ízben kimehet — de társaival együttesen — szabad levegőre a konventkertbe. Itt sétálhat, testgyakorlatokat végezhet, tekézhet, s ha kedve tartja, dohányozhat és kertészkedhetik. Hetenkint többször nagyobb sétára megy s élvezi a Bakony tiszta és edző levegőjét s természeti szépségeit. Általános tapasztalat, hogy a növendékek Zirczen sokat fejlődnek és vasegészségűek.

A novicziusmester összes növendékeiről félévenként részletes jelentést terjeszt a zirczi konvent elé. A melyiknek minősítvénye (információ) kedvezőtlen, a konvent szavaz fölötte. S ha a többség fekete golyót ad neki, megszűnt noviczius lenni. A ki ezen sorsot elkerüli, a zirczi perjel maga elé idézi s értésére adja, mily véleménynyel van róla a rend.

¹ Budapesti házi ltár: Az 1880-iki nagykápt. határozatai. I. szak. 14. §.

SUPKA JEROMOS ZIRCZI, PILISI, PÁSZTÓI ÉS SZENT-GOTHÁRDI APÁT.

Ha a konvent a novicziust a második félév végeztével sem szavazza ki s a noviczius-év megkezdésének fordulati napja és órája elérkezik, a noviczius «megtarkul». Vagyis ekkor a fehér posztó ruhát leveti s kap fehér reverendát — de már nem posztóból — és fekete scapulárét és övet. Szóval ezen pillanattól úgy öltözködik, mint bármelyik rendtag.

Most a növendék új viszonyok közé jut. A rend nemcsak szerzetes, de mindennemű ruhával ellátja és pedig növendéksége befejeződéséig. A kinek még érettségi bizonyítványa nincs, Egerbe megy gimnáziumi tanulmányai folytatása és befejezése céljából. Itt ismét vezetés alá jut. A tanulmányi felügyelő nemcsak iskolai előhaladását kíséri figyelemmel, de gondja van lelki és erkölcsi világának fejlesztésére is. 1889-ben a rend Zirczen magángimnáziumot szervezett. A hetedik és nyolczadik osztályú növendékeket okleveles rendi tanárok itt készítették elő az osztály- és érettségi vizsgálatra. Az intézmény azonban nem bizonyult életrevalónak. Három éves élet után felbomlott.

Az érettségi vizsgálat letevése után a növendék Budapestre kerül a rend hittudományi és tanárképző intézetébe. Ennek felállítása és szervezése Supka Jeromos apátsága idejére esik. Már ezen egyetlen tényével is örök emléket állíta magának a rend történetében. Nevét fennen fogja hirdetni maga ez az intézet, melynek a rend életével kapcsolatos jövője van. Emlékét hálás kegyelettel őrzi lelkében az a nemzedék, mely szerzetespapi életelveit s ismereteit gondos vezetők közreműködésével itt érlelte meggyőződésé és tudássá, s tanári pályájára előkészülése céljából innét látogatta a budapesti tudományegyetem jeles kollégiumait s tette le azon vizsgálatokat, melyek alapján középiskolai tanszékeit nemes önérzettel foglalhatta el.

Ezen intézet szervezése rendkívüli anyagi áldozattal járt. De szívesen meghozta a rend, mert létkérdésnek tartotta. S a szép siker igazolta a hozzáfűzött reményeket. A magas kormány s a tudományegyetem bölcsészeti kara örömmel s meglelégedéssel látta az új intézet megalkulását. A többi tanítórendek figyelő érdeklődéssel függesztették rá tekintetöket s ma már ennek mintájára saját kebelökben hasonlót szerveztek, — mint a kegyesrendiek Kolozsvárott a Kalazantinumot, a prémontreiek meg Budapesten a tanárképzőt. Az eredményt legjobban azonban maga a rend látta saját családi körében. A fiatalság gyors egymásutánban tette le vizsgálatait; az oklevelek száma pár év alatt szépen gyarapodott. S ma már a négy főgimnázium 56 tanszékén két rendes, ötvenkét okleveles s két szakvizsgálatot tett rendtag ül. Kétségtől oly jelenség, mely a legszigorúbb várakozásnak is megfelel.

A hittudományi tanfolyam nyolcz félévre terjed s ezek mindegyike nyilvános vizsgálatlal záródik. A tanári kar négy tagot számlál. Ezek egyike egyúttal igazgató is, egy-egy meg a lelki igazgató és tanulmányi felügyelő teendőit is végezi.

A hittudományhallgató s tanárjelölt növendék az első évi tanfolyam befejeztével egyszerű, három év múlva pedig ünnepies fogadalmat tesz. A zirczi konvent azonban mind a két esetben szavaz fölötte. S ha a többséget nem kapja meg, el kell hagynia a rendet. Az ünnepies fogadalom letevését a pappászentelés követi.

A hittudományi s egyetemi tanfolyam kezdetén a növendék szaktárgyat választ. Ebben egyéni hajlamait követi, de tekintettel kell lennie a rend érdekeire is. A hatodik egyetemi félév befejezése előtt a rend tőle alapvizsgálatot követel; a nyolczadik félév végén pedig a szakvizsgálatot várja el. Ezen idő alatt egyik-másik bölcsészetdoktori szigorlatát is elvégzi.

A kiket a rend hittudományi tanárokkul szemel ki, külföldi egyetemen, ezidő szerint Innsbruckban végzik tanulmányaikat.

A cziszterci rendnek hazánkban fő hivatása a középiskolai nevelés s oktatás. Négy főgimnáziumában az 1894—95-ik iskolaévben a szülők 1402 ifjút bíztak szerető gondjaira.

De van a rendnek 15 plébániája is. Ezekben a hívek száma 1894-ben 27.615. Működik tehát a népnevelés s oktatás terén is. 15 hitközségben a kegyúri terheket is viseli.

Hazánkban az egész rend élén egy apát áll, a kit a rendtagok titkos szavazás útján választanak. Megválasztásához a szavazatok abszolút többsége szükséges. Három egyént kell ily választás útján fölterjeszteni. Ezek közül Ő felsége rendszerint azt nevezi ki, a kit első helyre választottak. A királyi kinevezést az apáttá avatás követi. A kinevezett egyén kormányzati teendőket ugyan a székfoglalás előtt is végezhet, de apáti joghatósága csak a felavatással kezdődik.

Az apát a rendnek teljes hatalmú feje, a rendi szabályok és határozatok azonban irányítják és korlátozzák joggyakorlatában. A testület szellemi, erkölcsi és anyagi ügyeinek vezetője. A királyi adomány nevére szól, de a köteleességeket is megjeleli. A szerzetet ő képviseli kifelé. Minden iskolaév kezdetén és a nagyböjttben körlevelet bocsát ki s a vallás-erkölcsi, hazafias és társadalmi eszmék ápolására buzdítja a tagokat.

Az apát után jogkörre nézve a zirczi perjel következik. Ő nemcsak a zirczi konvent feje, hanem az egész rendnek perjele. Kapocs az apát és a rend között. Apáti széküresedés esetén a rend kormányzóperjele, vagyis a kormányzatot a zirczi konventtel ő veszi kezébe.

A zirczi perjel helyettese az alperjel. Joggyakorlatra valójában akkor nyílik tér, midőn a zirczi perjel távol van vagy megbizza, vagy esetleg meghal.

A rendben van három konvent (Zircz, Eger és Szent-Gotthárd) s négy rendház (Székesfehérvár, Pécs, Baja és Budapest). A konventek élén perjel (prior) áll; a rendházakat meg házfőnök vezeti. Jogi különbség a perjel és házfőnök között nincsen. A perjeli cím csak történeti emlék, mert azon a helyen egykor apátság volt.

Az elöljárót az apát nevezi ki «a rend véleményének meghallgatásával». ¹ A ház elöljárója a ház élén áll, kifelé képviseli s összes ügyeit vezeti.

Minden konventben és rendházban van egy gazda (házigazdónak, konyhamester) is, a ki a ház összes gazdasági ügyeit kezeli. Őt «a konvent vagy rendház tagjainak meghallgatásával, az elöljáró fölterjesztésére az apát nevezi ki». ² Kivüle van még mindenütt egy-egy infirmárius is, a ki a beteg rendtársat szeretettel gondozza.

Az apátot a kormányzásban az elöljárókon kívül támogatja a zirczi konvent, a gazdasági tanács és a kormánytanács.

Legközelebbi tanácsadója a zirczi konvent. Fontos ügyekben — főleg, ha sürgős intézkedésre van szükség — ezt kérdezi meg. Birtok eladása, elcserélése vagy megvétele ennek hozzájárulása nélkül nem történhetik.

A gazdasági tanács elnöke az apát, tagjai a jószágkormányzók, a zirczi gazda és számvevő. Évenként egy ízben ül össze s az építkezések, beruházások, bérletkötések és a nevezetesebb gazdasági kérdések dolgában tanácsot ad. ³

A kormánytanács a rend összes szellemi és anyagi ügyeiben tanácscsal szolgál az apátnak. Tagjai kétfélék: a kik hivataluknál fogva, vagy választás útján jogosultak. Hivataluknál fogva részt vesz benne minden ház elöljárója, a novicziusok mestere, az előszállási jószágkormányzó és a számvevő. Választás útján minden konvent és rendház, úgyszintén az összes lelkészek egy-egy tagot küldenek. Évenként egyszer ülésez Zirczen a nagyszünet alatt. Az apát nyitja meg, jeleli ki a három — tanügyi, gazdasági és lelkészi — szakosztály tagjait s tűzi ki tárgyalásra az egyes pontokat. Ezután mindegyik szakosztály saját elnöke vezetése alatt külön tanácskozik s megállapodásáról jegyzőkönyvet készít. A mint a szakosztályok munkájokkal elkészültek, az apát a tagokat összes ülésre hívja egybe. Itt a jegyzőkönyveket a jegyzők

¹ Budapesti házi levéltár: Az 1880-iki nagykápt. határozatai. IV. szakasz. 46. §.

² Budapesti házi levéltár: IV. szak. 59. §.

³ U. o.: V. szak. 83—84. §.

felolvassák. Az egyes pontokhoz mindenki hozzászólhat. A mint egy-egy kérdést megvitattak, a határozatot az apát mondja ki. Az összes pontok letárgyalásával a kormánytanács ülése véget ér. A határozatokat az egyes házakkal az apát közli.

Az apát székhelye Zircz. Ez a rend fészke, középpontja. Ide gyűlnek a tagok a rendi életet fejlesztő tanácskozásokra; itt teszi le mindenki az egyszerű és ünnepi fogadalmat s itt megy végbe a pappászenteles. Az őszi szerzetes intézmények- és hagyományoknak is Zircz a színhelye. A zsolozsmát itt karban zengik; nagyobb ünnepek alkalmával a középkori világra emlékeztető «cucullá»-t (galléros és csuklyás fehér köpenyféle) magokra öltik; a lelkészek és jószágkormányzók az évenkénti lelkigyakorlatot itt tartják, míg a tanárok a gimnáziumi ifjúsággal együtt végeznek.

A cziszterczi rend Mária rendje. S ez még ma is több jellemzetes tényben kifejeződik.

A ZIRCZI NÉPISKOLA.

A rendi nevezetesebb templomok — mint a zirczi és szentgotthárdi — Mária tiszteletére és pedig mennybemenetelére vannak szentelve; érvényben van az «officium Marianum» elmondása; Mária-ünnepek előtti este rendi böjt (ieiunium regulare) van; Mária tiszteletére minden rendtag 25 misét mond évenként; a zirczi konvent szombat esténként a Mária-litániát végzi.

A megholtak iránti kegyeletet a rend szépen ápolja. A zirczi konventben a megholtak névkönyvéből (necrologium) naponként felolvassák azon tagok neveit, a kik aznap hunytak el. Ha valamely rendtag meghal, Zirczen a karban együttesen imádkoznak érte, vagyis feloldozzák (absolutio defunctorum). Az apát vagy perjel egy énekes gyászmisét, s ezenkívül minden misés rendtag négy csendes gyászmisét mond érte; az egyszerű és ünnepi fogadalmas növények pedig a bűnbánati zsoltárokat (Psalmi poenitentiales) négyszer imádkozzák el. A rendtagok elhalt szülőit és testvéreit Zirczen szintén feloldozzák s érettek is hangzik el énekes mise; de a misés tagok érettek csak egy misét mondanak, a nem misések pedig a zsoltárokat

csak egyszer végzik. A meghalt rendtag feloldozásának napjától kezdődik a «Tricenarium». Vagyis harmincz napon át délben a zirczi konventi asztalra egy kenyeret és egy üveg bort tesznek; ezeket, mint az elhalt testvér részét, a közös ima után megáldják s minden nap más szegény családnak adják. A megholtakért a tagok havonként imádkozzák az «Officium Defunctorum»-ot. A misés rendtagok a megholtak lelki üdvéért ezenkívül harminczhét gyásmisét — 20 Lambertinát, 5 ünnepi és 12 havi Anniversariumot — mondanak; a fogadalmas növendékek pedig ugyanennyiszer végezik el a bűnbánati zsoltárokat.

Supka alatt kezdődik a rend kormányzásában a rendszeresebb kezelés, a bürokratikus ügyvezetés. Szervezi a titkári hivatalt, s ez által a rend hivatalos érintkezését kifelé könnyebbé, szabályosabbá teszi. A gazdasági dolgok ügykezelését egészen új alapra helyezi, midőn a számvérvőséget felállítja. Így nyit utat s módot a rend évi bevételei- s kiadásainak megismerése- és ellenőrzéséhez. Az egyes házaktól és jószágkormányzóktól évenként részletes költségvetést követel.

A szentgotthárdi apátság átvételének ügyét lebonyolítja. A hozzátartozó birtoknak, mely a zirczi apátság kezére kizsarolva jutott, megjavítását és fölszerelését megkezdi; magát a kolostort meg nagy költséggel kedves otthonná alakítja. A bajai rendház új beruházásának költségeit fődözi. A csákáni gazdaságot a bérlet alól felszabadítja s — bár rendkívüli áldozattal — házi kezelés alá fogja. Zirczen 13,523 frt 97 kr. költséggel a község egyik díszűl, izléses népiskolát épít. A zirczi templom restaurálását 54.000 forintnyi költséggel szintén ő határozta el, de még a munkálatok megkezdése előtt meghalt 1891. február 17-én.

Java korában — még nem is egészen 59 éves — ragadta ki a halál apáti székéből. Ritka kedves főpapi alak volt. Ajkán mosoly, beszédében nyájasság, egész lényében szerénység. Tetteiben jóakarát vezérelte. A jó tanácsot, még ha fiatal rendtagtól jött is, szívesen fogadta. A jelentősebb dolgokban mások megkérdezése nélkül nem cselekszik. Tizenegy éves apátságának ékköve a tanárképzés. Először kisebb-nagyobb csoportokban küldi föl övét a budapesti egyetemre. Pár év múlva merész, de nemes elhatározás érlelődött meg lelkében, — felállította a rend budapesti hittudományi és tanárképző intézetét. Neve ezért a rend életében a fejlődésnek egy új korszakát fogja jelezni mindenkor. Méltó tehát az utókor hálájára.

Supka Jeromos halála után a rendtagok bizalma, 1891. ápril 2-án, Vajda Ödönt¹ szólította ki huszonhárom éves s áldásos munkaköréből, az előszállási jószágkormányzóságból, s hívta meg az apáti székre.

Kormányzását ötvenhét év gazdag tapasztalatával s okulásával kezdi meg. A mit elődje csak tervelt, ő megvalósítja, a zirczi templom restaurálását végrehajtja. Huszezer forintnyi adományával kétharmad részben fődözi azon költséget, melylyel a bajai gimnázium épületében és fölszerelésében a mai követelmények szerint átalakult. Szent-Gotthárdon 14.206 frt 35 krral, Eplényben 3354 frt 03 krral népiskolát emel. A kethelyi és istvánfalvi templom megújításában kegyúri bőkezűségéről tesz bizonyosságot. S még ezeket be sem fejezte, máris egri gimnáziuma ifjúságának készül czélszerű otthont teremteni.

Ily áldozatkészséget méltán jutalmazott a királyi kegy, midőn apátsága harmadik évében a Lipótrend lovagkeresztjével tüntette ki.

Rövid kormányzata alatt a cziszterczi rend tudományos és tanügyi érdemeit a legfelsőbb körök is több ízben méltányolták. Inczedy Dénes, pécsi főgimnáziumi igazgató, mellére a királyi kegy a Ferencz József-rend lovagkeresztjét illesztette; Platz Bonifáczt drt a magas

¹ Vajda Ödön született Kaposvárt 1834. január 29; a rendbe lépett 1852. augusztus 28; fogadalmat tett 1856. augusztus 14; pappá szentelték Székesfehérvárt 1858. február 13. 1856–68. főgimn. tanár Székesfehérvárt; 1868–74. segéd-

jószágkormányzó Előszálláson. 1874. augusztustól 1891-ig jószágkormányzó Előszálláson. Apáttá választott 1891. április 2. 1894. márczius 20. a Lipótrend lovagkeresztjével tüntette ki a királyi kegy.

VAJDA ÖDÖN ZIRCZI, PILISI, PÁSZTÓI ÉS SZENT-GOTTHÁRDI APÁT.

kormány a szegedi tankerület főigazgatójává szemelte ki; Békefi Remig dr. és Horváth Cyrill dr. pedig a budapesti tudomány-egyetem magántanárai sorában szolgálják a hazai tudományt.

De Vajda Ödön apáti működésének még csak *a kezdetén* van. A jövő erős feladatokat szab eléje. S éppen ezért a rend birtokain, jelentékeny befektetésekkel, az egyre növekvő kiadások biztos forrását igyekszik megnyitni. Szakértelme és fáradhatatlan buzgalma a siker biztosítéka.

Lelkünk bizalommal tekint tehát a jövőbe. A testület, mely örökévé lön, szervezésében egészséges, lelkiületében a vallás-erkölcsi eszmék őre, szellemében hazafias, tagjaiban a nemzeti eszmék letéteményese, munkálkodásában a haza ifjúságának nevelőmestere, szellemi erejében a magyar tudomány lelkes munkása, anyagi eszközeiben a nemzeti művelődés hű támogatója, céljában, törekvéseiben s minden ízében magyar.

Emelje tehát magasra a zászlót, melyet a bizalom adott kezeibe! A hit és tudás, a hazafiság és erkölcs jelszavai alatt, a szeretet és igazságosság gyakorlásával, a munka és igazi érdem megbecsülésével, s így önmaga és a rendtagok megalégedésének biztosításával, vezesse át a cziszterczi rendet nemzetünk második évezredébe s haladjon vele azon úton, melyet szeretett magyar hazánk minden hű fiának megjelel!

A MŰBEN LEVŐ KÉPEK:

	Lap
A pilisi oszlopfő díszének utánzata (Fejék)	3
A kerczi apátság romjai inicziáléval	5
A kerczi templom zárókőve (Záró dísz)	23
XVIII. századi izlésben készült dísz a rendi címerrel (Fejék)	25
A zirczi Szent-Imre-szobor inicziáléval	27
A zirczi apátsági templom belseje	29
Részlet a zirczi angol kertből	33
Nep. Szent János szobra a zirczi apátság homlokzata előtt	35
Dréta Antal zirczi, pilisi és pásztói apát	41
Oszlopfő a kerczi templomból (Záró dísz)	43
A zirczi apátság távlati képe	45
A zirczi tó inicziáléval	47
Villax Ferdinánd zirczi, pilisi és pásztói apát	51
Részlet a zirczi könyvtárból	53
A zirczi apátság és templom homlokzata	55
A zirczi apátság déli oldala	59
Rezutsek Antal zirczi, pilisi, pásztói és szent-gotthárdi apát	65
A szent-gotthárdi apátság homlokzata	71
A szent-gotthárdi apátság keleti oldala	73
A szent-gotthárdi apátsági templom belseje	77
Supka Jeromos zirczi, pilisi, pásztói és szent-gotthárdi apát	81
A zirczi népiskola	85
Vajda Ödön zirczi, pilisi, pásztói és szent-gotthárdi apát	87
Mária-monogram (Záró dísz)	89

TARTALOM.

I. Fejezet:

A ciszterczi rend története Magyarorszában a török hódoltságig (1142—1541.) 3—24. l.

A kereszténység világtörténeti jelentősége. — A ciszterczi rend keletkezésének körülményei. — A ciszterczi rend létrejövése, megerősítése, szervezete és elterjedése. — A cisztercziek bejövetele hazánkba. — A magyarországi ciszterczi apátságok, perjelségek és apáczakolostorok. — A cisztercziek a hazai művelődést szolgálják. A kolostorokat újjászervezik; a hitéletet emelik; a hitet terjesztik; hitshónoklatokat tartanak; magoknak bécsi «studium generale»-jokon felsőbb képzettséget szereznek; a nemzetgazdaság és ipar terén mesterek; a szegényeket ellátják s kórházakat tartanak; a honvédelemben osztozkodnak; hiteles helyekként működnek; behozzák hazánkba a csúcsíves stílt. — Életök első másfél százada. — A pápai rezervációk kora. — Hazánk közállapota a XV. század első felében. — Hunyadi Mátyás és az egyház. — Az atyaapáti intézmény káros hatása. — Apátságaink Zsigmond király korában. — Hunyadi Mátyás a ciszterczi apátságokon segíteni akar. — A cisterciumi nagykáptalant kéri föl a reformmunkára. — A németországi rendi kolostorok nagy számmal küldik tagjaikat a magyarországi kolostorok újjászervezésére. — Ezen reformáló szerzetesek utazása s munkájuk eredménye.

II. Fejezet:

A ciszterczi rend története Magyarorszában a török hódoltságtól a zirczi, pilisi és pásztói apátságok egyesítéséig. (1541—1814.) 25—44. l.

Az osztrák cisztercziek hazai apátságainkat fölélesztik. — A zirczi apátság a lilienfeldi, majd a heinrichau apátság kezén. — A heinrichauiak a zirczi apátságot újjáépítik, a földbirtokot újjászervezik. A heinrichau uralom alatt a zirczi apátság a hitéletet szolgálja; templomokat épít; a veszprémi és zirczi elemi iskolát rendi erővel látja el; a honvédelmet szolgálja; a vallásalapba fizet. — Zircz és Heinrichau elválasztásának okai és nehézségei. — Az elválasztás ügyének lebonyolítása. — A pilis-pásztói apátságok sorsa. — Dréta zirczi perjel, majd pilis-pásztói apát és zirczi kormányzóperjel. — A zirczi, pilisi és pásztói apátságok egyesítése.

III. Fejezet:

A ciszterczi rend története Magyarorszában Zircz, Pilis és Pásztó egyesítésétől napjainkig. (1814—1896.) 45—89. l.

A szerzetesek a középiskolákban. — Rainer főherczeg a zirczi rendtagokról. — A székesfehérvári és pécsi gimnázium átvétele. — Dréta apát alatt az anyagi viszonyok rosszak. — Viszálykodás e miatt. — Dréta a tudományt pártolja. — Dréta jellemzése. — Villax apát gazdasági intézkedései. — Villax nagyszabású építkezései. — A veszprémi elemi iskola s gimnáziumi első osztály. — A pécsi liceum és jogi akadémia tanszékei. — A szerzetes tanárok tanárvizsgálata. — Villax alatt a rendtagok tudományos képzése. — Villax mint a tudomány Maecenása. — A ciszterci rend és az 1848-iki események. — A ciszterciek reformálására irányuló törekvések. — Villax jellemzése. — Rezutsek Antal kormányzatának iránya. — Az 1861-iki nagykáptalan. — A kormánytanács, a nagy- és kiskáptalan szervezése. — A zirczi hittudományi intézet felállítása és szervezete. — Tanári vizsgálat és tanárképzés. — Rezutsek a tagok kiképzése és gimnáziumai színvonalának emelése ügyében sokat áldoz. — Rezutsek építkezései. — A ciszterciek Pálffy Móríc korában és a kiegyezés után. — Rezutsek és a népoktatás. — Rezutsek gazdálkodása, szentgotthárdi apáttá kinevezése. — Kormányzatának és egyéniségének jelleme. — Supka Jeromos nagykáptalant tart. — A rend mai szervezete. — A noviciusok, a gimnáziumi, hittudományi és tanárjelölt növendékek helyzete, nevelése és kiképzése. — A budapesti hittudományi és tanárképző intézet felállítása és jelentősége. — A rendi gimnáziumok növendékei. — Az apát jogköre és feladata. — A zirczi perjel, alperjel és a többi elöljárók. — A zirczi konvent, a gazdasági tanács és a kormánytanács. — Zircz mint rendi középont. — A Mária-kultusz a rendben. — A megholtak iránti kegyelet. — Supka kormányzatának tényei. — Jellemzése. — Vajda Ödön apát alkotásai.

A műben levő képek jegyzéke